

Türkiye'de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994-2004)



T Ü S E S Y A Y I N L A R I



Türkiye’de
Seçmen Eğilimlerinde
Yeni Açılımlar
(1994-2004)

Araştırma Koordinatörü
Necat ERDER

Araştırma Raporu Yazarı
Sezgin TÜZÜN

TÜSES YAYINLARI
VERİ ARAŞTIRMA

Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994-2004)

Yayın Hakları: TÜSES

ISBN: 975-96770-7-5

Adres: Meşrutiyet Cad. Çavuşoğlu İş Merkezi
No:131 Kat:5 Daire:21
34430 Tepebaşı - İSTANBUL
tuses@superonline.com
www.tuses.net

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Dereboyu Cad. Zagra İş Mrk.
B Blok No:1 34398 Maslak / İSTANBUL
Telefon: (0212) 285 11 96
e-mail: info@masmat.com.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	1
GİRİŞ	2
Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar Araştırması	2
I. BÖLÜM	
SİYASİ PARTİ SEÇMENLERİNİN NİTELİKLERİ ve KİMLİKLERİ	5
1. Seçmelerin Sosyal ve Demografik Nitelikleriyle, Dinsel - Etnik Kimlikleri	5
1.1 Sosyal ve Demografik Nitelikler	5
1.2 Etnik - Dinsel Kimlikler	8
2. Seçmenlerin Siyasete İlişkin Genel Eğilimleri	11
2.1 Siyasal Eğilimlerin Sağ - Sol Olarak Tanımlanması	11
2.2 Siyasal Eğilimlerin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması	12
2.3 Sağ-Sol Yelpazesinde Seçmenlerin Kendilerini Koydukları Yer	14
3. Seçmenlerin Şariat Yasalarıyla Yönetilmeye İlişkin Görüşleri	17
3.1 Şariat İstemi	17
3.2 Seçmenlerin İnanç ve Dinin Gereklerini Yerine Getirme Düzeyi	19
3.3 Seçmenlerin, Türban Takmanın Serbestliği Konusundaki Düşünceleri	21
II. BÖLÜM	
SEÇMENLERİN TÜRKİYE’nin SORUNLARINA BAKIŞI ve FARKLILAŞMALAR	23

4. Seçmenlerin Türkiye'nin Sorunlarına Bakışı ve Farklılaşmalar	23
4.1 Türkiye'nin En Önemli Sorunu	23
4.2 Türkiye'nin Karşı Karşıya Olduğu En Büyük Tehlike	25
4.3 Türkiye'de Toplumsal-Ekonomik Adaletsizlik Sorunsalı	27
5. Seçmenlerin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin	
Değerlendirmeleri	29
5.1 Son 12 Ayda Türkiye'nin Durumu "İyiye Gitti"	29
5.2 Gelecek 12 Ayda, Türkiye'nin Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Durumu	
Nasıl Olacak?	31
5.3 Seçmenler, Türkiye'nin Sorunlarına Bakışlarına Göre Gruplandırılabilir mi? ..	32
5.4 Seçmen Kümelerinin Sosyal ve Demografik Nitelikleri	35
5.5 Seçmen Kümelerinin Dini İnanç ve Siyaset Yelpazesi Ölçütlerine	
Göre Konumu	38

III. BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN YANDAŞLARI ve SEÇMENLERİN SİYASİ PARTİ TERCİHLERİ

6. Siyasi Parti Yandaşları	42
6.1 2004 Yılı Başında Siyasi Parti Yandaşları	42
6.2 Siyasi Parti Yandaşlarının Sosyo-Demografik Özellikleri	44
6.3 Siyasi Parti Yandaşlarının Eğilim ve İnançları	47
6.4 AKP ve CHP Yandaşları	51
7. Yandaşların Siyasi Partilere Güveni	53
7.1 En Önemli Sorunu Kim Çözer?	53
7.2 En Büyük Tehlikeyi Kim Önler?	54
8. Seçmenlerin Siyasi Parti Tercihleri	56
8.1 Bugün Bir Seçim Olsa Seçmenler Kime Oy Verecek?	56
8.2 Kararsız Seçmenler	57
8.3 Seçmen ve Yandaş Farklılaşması	59
8.4 Seçmenlerin İkinci Parti Tercihleri ve Oy vermeyecekleri Partiler	60
9. AKP ve CHP Yandaşlarının Diğer Seçmenlerle Karşılaştırmalı Profili	62

9.1 Kır-Kent Bağlamında Parti Yandaşları Farklılaşması	62
9.2 Yaş Grupları ve Parti Yandaşları Farklılaşması	63
9.3 Siyasi Parti Yandaşlarının En Son Bitirdikleri Okula Göre Dağılımı	64
9.4 Cinsiyet ve Yerleşim Yeri Ayrımının Parti Yandaşlığına Yansıması	64
9.5 Parti Yandaşlarının Çalışma Konumları Farklılaşması	65
9.6 Parti Yandaşlarının Etnik ve Dini Kimlik Farklılaşmaları	66
9.7 Parti Yandaşlarının Siyasal Yelpazedeki Yerleri ve Milliyetçilik	68
9.8 Bugünün Parti Yandaşları Hangi Partilerden Geliyor?	69
9.9 Seçmenlerin Türkiye'nin Sorunlarına Bakış Biçimlerine Göre Parti Yandaşlığı	71
9.10 AKP ve CHP Yandaşlarına İlişkin Toplu Bir Değerlendirme Tablosu	71

IV. BÖLÜM

SEÇMENLERİN YEREL YÖNETİM ve BELEDİYE BAŞKANLIĞI, YAKIN/DOST ÜLKELER, DÜNYA İÇİN TEHLİKE OLUŞTURAN ÜLKELER ve AB'ye ÜYELİK, KONULARINDA DÜŞÜNDÜKLERİ

10. Eğitim, Sağlık Hizmetleri, Belediyeler ve Belediye Başkanlarının Kimliği	73
10.1 Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Belediyelere, Yerel Yönetimlere mi Bağlanmalı?	73
10.2 Belediye Başkanlarının Partisi mi, Kimliği mi Önemli?	75
11. Türkiye'nin Dünya İle İlişkileri	77
11.1 Yakın Durulacak ve Dost Ülkeler	77
11.2 Dünya İçin Tehlike Oluşturan Ülkeler ve Irak Müdahalesi	79
12. Seçmenlerin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Konusundaki Görüşleri	81
Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üye Olması	81
12.2 Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üye Olmasını En Çok ve En Az Kimler İstiyor?	84

V. BÖLÜM

NEREDEN NEREYE	119
----------------------	-----

YARARLANILAN KAYNAKLAR	121
------------------------------	-----

EK-1: Bir Tartışma Notu : Bu Araştırma Neyi Temsil Ediyor ve Milletvekili Seçim Sonuçlarıyla İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları Karşılaştırması	123
--	-----

EK-2:Araştırma Modeli ve Örneklem Planlaması	129
--	-----

EK-3: Seçmen Eğilimleri Araştırması Anket Formu / 2003	135
--	-----

AKP VE CHP SEÇMEN PROFİLLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	151
---	-----

I. Kuramsal Çerçeve	151
---------------------------	-----

II. Nisan 2002 Araştırması Verilerine Göre AKP ve CHP Seçmen Profili	153
--	-----

III. Ocak 2004 Araştırması Verilerine Göre AKP ve CHP Seçmen Profili	156
--	-----

Sonuç Yerine	157
--------------------	-----

SUNUŞ

TÜSES Vakfı 1994 den beri düzenli olarak Veri Araştırma A.Ş. işbirliğiyle, Türkiye’de siyasi parti yandaşlarının ve seçmenlerinin nitelikleri ve eğilimleri üzerinde araştırma yapmaktadır. Son on yılda 1994, 1995, 1996, 1998, 2002 ve 2004’de Türkiye ölçeğinde altı araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaların temel amacı Türkiye’de siyasi parti yandaşlarının ve seçmenlerinin eğilimleri, sosyo-ekonomik profilleri, toplumsal ve siyasal konulardaki görüşleri konusundaki inceleme ve tartışmaların somut ve güvenilir veriler ışığında yapılmasına katkıda bulunmaktır. Bu altı araştırmanın her biri, verilerin derlendiği zaman dilimine ilişkin toplumsal ve siyasal tabloyu yansıttığı gibi, önceki araştırmaların bulgularıyla karşılaştırma olanağını da sunarak, Türkiye’deki sosyo-ekonomik ve siyasal değişim ve dönüşümün algılanmasını ve analiz edilmesini de mümkün kılmaktadır. Hemen altını çizelim ki, TÜSES’in Veri Araştırma işbirliğiyle gerçekleştirdiği araştırma dizisi, bu özelliğiyle Türkiye’deki tek kaynak konumundadır.

Elinizde bulunan yayın, Necat Erder’in koordinatörlüğünde TÜSES’in Veri Araştırma ile gerçekleştirdiği altıncı araştırmadır. Önceki araştırmalarda olduğu gibi, bu araştırmanın da tasarımı ve anket soruları birlikte oluşturulmuştur. Örneklem modeli Veri Araştırma tarafından hazırlanmış ve alan çalışmaları da yine bu kuruluş tarafından yürütülmüştür. Bu süreçte her zamanki gibi Ahmet Kardam’ın değerli katkıları olmuştur. Diğer araştırmalarda olduğu gibi, altıncı araştırma da konunun uzmanı araştırmacı, siyaset bilimci ve siyasetçilerin katılımıyla 15 Mayıs 2004 tarihinde düzenlenen bir atölye (workshop) top-

lantısında tartişılmış ve yapılan katkılarla zenginleşerek son halini almıştır. Nitekim, Bilgi Üniversitesi'nden Prof. Dr. Hasan Kirmanoğlu'nun bu toplantıda sunduğu, Nisan 2002 ve Ocak 2004 araştırmalarının verilerini kullanarak gerçekleştirdiği, "AKP ve CHP Seçmen Profillerinin Karşılaştırılması" başlıklı analizi, yayının ekinde yer almaktadır. Araştırmanın yayına dönüştürölmesi konusundaki zahmetli görevi ise, bu kez Veri Araştırma Başkanı Sezgin Tüzün başarıyla yerine getirmiştir. Araştırmanın yapılması ve kitap olarak yayınlanması, Friedrich Ebert Vakfı ve Açık Toplum Enstitüsü'nün sağladığı mali kaynakla mümkün olmuştur. TÜSES olarak katkıda bulunan kişi ve kurumlara teşekkür etmeyi yerine getirilmesi zevkli bir görev biliriz.

TÜSES Vakfı, siyasi partilerin ideoloji – program oluşturma, hedef kitle tanımlama ve örgütlenme, sivil toplum kuruluşlarının da bu konularda kamuoyunu aydınlatma çabalarına ve bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalara yardımcı olabilecek güvenilir bilgiler sunarak, Türkiye'de demokratik tartişma ortamının gelişmesine katkıda bulunduğuna inanmaktadır.

TÜSES Vakfı Yönetim Kurulu

GİRİŞ

Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar Araştırması

“*Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar*” konulu bu araştırma, 28 Mart 2004 yerel yönetim seçimlerinden yaklaşık üç ay önce, 22 Aralık 2003 - 7 Ocak 2004 tarihleri arasında verileri derlenen bir seçmen eğilimleri araştırması olarak, son on yıl içerisinde TÜSES - Veri Araştırma A.Ş. işbirliğiyle gerçekleştirilmiş beşinci araştırmadır. TÜSES - Veri Araştırma A.Ş. işbirliğiyle gerçekleştirilen bu araştırmaların yapılma ve yayınlanma amacı “ *Türkiye’de, siyasi parti seçmenlerinin ve yandaşlarının eğilimleri, sosyo-ekonomik profilleri ve toplumsal-politik konulardaki görüşleri konusundaki tartışmaların güvenilirliği ve somut veriler ışığında yapılmasına katkıda*”¹ bulunmak olarak tanımlanmıştır. Bu araştırmalar, verilerinin derlendiği zaman dilimine ilişkin seçmen eğilimlerinin fotoğraflarını sergilemektedir. Bu ânı yansıtan fotoğraflar; akıp giden zaman içerisindeki diğer siyasal olay ve olgu fotoğraflarıyla bütünleştirildiğinde sosyo-ekonomik, siyasal değişim ve dönüşümün algılanması, analiz edilebilmesi ve de partilerin “ *.. ideoloji-program, hedef kitle tanımlama ve örgütlenme stratejisi ile ilgili çalışmalarını için, geliştirilmeye elverişli bir çerçeve ve değerlendirmelerde yararlı olabilecek*

1. TÜSES-Veri Araştırma A.Ş. işbirliğiyle yapılan araştırmalar dizisinin ilk kitabı olan “Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı” araştırmasının ‘Sunuş’ bölümünden yapılan bu alıntı, on yıllık siyasal değişim sürecinde seçmen davranışlarının bu araştırma dizisinde ele alınış ve değerlendirme biçimine ışık tutması açısından önem taşıyor.

bilgi"² üretmeyi amaçlayan bir yaklaşım çerçevesinin ürünleri olarak tasarımılaştırılmıştır.

Seçmen eğilimlerinde yeni açılımlar araştırmasının bulguları bu kitapta dört bölüm halinde sunulmaktadır. **Birinci bölüm** "*Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri ve Kimlikleri*" konusuna odaklanmıştır. Seçmenlerin sosyo-demografik özelliklerinin ve dinsel, etnik kimliklerinin de irdelendiği bu bölüm siyasi eğilimleri analiz edilecek seçmen kitlelerinin bilinmesi amacıyla ele alınmaktadır.

Seçmenlerin siyasete ilişkin genel eğilimlerinin sergilendiği alt bölüm "*sağ - sol*" tanımlamasının seçmenleri nasıl ayırıştırıp/ayırıştırmadığını ya da seçmenin kendisini siyasi yelpazenin sağına veya soluna yerleştirmesinin kendine sağcı / solcu demesi anlamına gelip/gelmediğini de sergiliyor. Seçmenlerin şeriat yasalarıyla yönetilme isteğine ilişkin görüşleri ve görüşlerin zaman içerisindeki değişimi de, birinci bölümün konuları arasında yer alıyor.

Araştırmanın **ikinci bölümü** "*Seçmenlerin Türkiye'nin Sorunlarına Bakışı ve Farklılaşmalar*" başlığını taşıyor. Bu bölümde seçmenlerin sorunlara bakışı ve zaman içinde sorunların değişen öncelik sıraları, karşı karşıya olunan "*en büyük tehlike*" kavramıyla birlikte ele alındı.

Seçmenlerin Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmelerinden hareketle yapılan kümeleme analizi, dört seçmen grubunu ortaya çıkardı. Bu gruplar araştırmada "*karamsar / umutlu karamsar / kuşkulu iyimser / iyimser*" şeklinde tanımlanıp analiz edildi. Bu analiz, seçmenlerin Türkiye'nin sorunlarına bakışlarıyla siyasi yönelişleri arasında ilişki olduğunu ve bu sorunlara bakışın değişimiyle birlikte siyasi yönelişlerin de hızla değişebilir olduğunu sergiledi. Bir başka deyişle, seçmenlerin partilere bağlılık düzeylerinin çok azaldığı ve dolayısıyla partilerarası seçmen geçişlerinin çok hızlanıp, kolaylaştığı söylenebilir.

Araştırmanın **üçüncü bölümünde** "*Siyasi Partilerin Yandaşları ve Seçmenlerin Siyasi Parti Tercihleri*" ele alındı. Seçmenlerin siyasi parti

2. Aynı kitabın "Sunuş" bölümünde bir önceki cümlelerin devamı olarak yer almakta ve araştırma yaklaşım çerçevesinin başlangıç noktasındaki tanımını ortaya koymaktadır.

tercihlerinin değişimi farklılaşan seçmen özellikleriyle ele alınırken, en önemli değişimin Türkiye'nin sorunlarına bakışın iyimser ya da karamsar oluşundan kaynaklandığı ortaya çıkarılmış oldu.

Araştırmanın **dördüncü bölümü**; seçmenlerin yerel yönetim ve belediye başkanlığı, yakın/dost ülkeler, dünya için tehlike oluşturan ülkeler ve AB'ye üyelik konularındaki düşüncelerini sergilemektedir.

“*Nereden Nereye*” başlığını taşıyan **beşinci bölüm** on yıllık perspektifte TÜSES - Veri Araştırma A.ř. işbirliğiyle gerçekleştirilen araştırmaların ne çıkan bazı bulgularını sergileyerek, son araştırmanın “*siyaset adamlarının ve siyaset bilimcilerinin gündemine iki konuyu*” taşıdığını vurguluyor. “Bunlar;

- *Seçmenlerin iyimserlikten karamsarlığa uzanan yelpaze içindeki konumları, seçmenlerin siyasi parti tercihlerini etkilediği gibi olay ve olgular karşısındaki tavır alışlarını, egemen söyleme göre kendilerini uyarlama becerilerini de etkiliyor,*
- *Seçmenin koşullara hızlı adapte olabilme niteliği kazanması, görüntüsel olarak barışçı, çatışmadan kaçan, uzlaşmacı bir anlayışın egemenliğini giderek artırdığı izlenimi vermesine karşın bu niteliğin hızla yitirilme olasılığı da, gündem üzerinde demoklesin kılıcı gibi ağırlığını sürekli hissettiriyor,*

oluşu şeklinde aımlanabilecek, yüzer-gezer seçmen zellikleri. Ve bu özellikler giderek yaygınlaşan eğilimleri gösteren, sorgulamayan ve poplizme giderek daha da çok prim veren bir anlayışı da üretiyor görünümü sergiliyor” şeklinde özetlenirken, sol ya da sosyal demokrat parti yandaşlığının kentlerden kırlara, sağ tabanlı iktidar partisi yandaşlığının da kırlardan kentlere doğru hızla kayışına da dikkat çekiliyor.

Araştırmanın ekinde yeralan “*Bir Tartışma Notu: Bu Araştırma Ne-yi Temsil Ediyor? Ve Milletvekili Seçim Sonuçlarıyla İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları Karşılaştırması*” başlıklı yazı TÜSES - Veri Araştırma A.ř. işbirliğiyle gerçekleştirilen araştırmaların bir yönünü daha açığa çıkarması açısından önem taşıyor. Bu da, araştırmanın yöntem ve örneklem planlamasının açıkca ortaya konulmasının ötesinde tüm bulgu-

larıyla tartışmaya açılmasının ve eğer söz konusuysa yanılmaların da ir-
delenebilirliğinin araştırma kullanıcılarının bilgilerine sunulması gere-
ęinin yerine getirilmesidir. Bu yönüyle TÜSES - Veri Araştırma A.ř.
seçmen eğilimleri araştırma dizisi, kısa bir zaman dilimine ilişkin çekil-
en fotoğraflar yoluyla değişim örüntüsünü ortaya çıkarmanın ötesin-
de, Türkiye’de hem araştırmacılık anlayışının gelişimine hem de araş-
tırmacılık birikimine katkı vermeyi amaçlayan toplumsal bir projedir.

I.

BÖLÜM

Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri ve Kimlikleri

1. Seçmenlerin Sosyal ve Demografik Nitelikleriyle, Dinsel - Etnik Kimlikleri

1.1 Sosyal ve Demografik Nitelikler

Seçmen eğilim ve yönelişlerinin incelendiği bu araştırmanın denek kitlesinin yüzde 61,8'i 20 bin ve daha fazla nüfuslu kentsel merkezlerde yaşarken, yüzde 38,2'lik bir seçmen kitlesi ise 20 bin'den az nüfuslu kasabalar ile bucak ve köylerde yaşamaktadır.

Tablo 1.1.1

Seçmenlerin kentsel – kırsal yerleşim yerlerine göre dağılımı.

	Sayı	Yüzde
Kentsel Türkiye (20 bin+)	1117	61,8
Kırsal Türkiye (20 bin-)	689	38,2
Toplam	1806	100,0

Seçmen kitlesinin yüzde 21,3'lük kesimini oluşturan 18-24 yaş grubu, ortaokul ve daha üst okulları tamamlamış olma açısından en eğitilmiş kesim olarak öne çıkıyor. Buna karşın seçmenlerin yüzde 16,8'ini oluşturan 55 yaş ve üzeri kesim, her 10 kişiden 9'unun ilkokulu ancak tamamladığı ve hatta ilkokulu bile bitiremeyenlerin bulunduğu bir yaş grubu olarak, eskinin temsilcisi olma özelliğini yaşının yanı sıra eğitim düzeyiyle de öne çıkarıyor. Üniversite ya da yüksek okul bitirmiş seçmenlerin en çok bulunduğu yaş grupları, 25-39 ve 40-54 yaş grupları-

dır. Genelde seçmen içinde yüzde 5 düzeyinde olan üniversite ya da yüksekokul bitirmiş kesim, 40-54 yaş grubunda yüzde 5,7 ve 25-39 yaş grubunda da yüzde 6,5 düzeyine yükselebiliyor. Bu iki yaş grubu, birlikte, yüzde 61,9'luk bir oranla seçmen kitlesinin en büyük kesimini oluşturuyor.

Tablo 1.1.2

Seçmenlerin yaş grupları ve en son bitirilen okula göre dağılımı.

	18-24	25-39	40-54	55 +	Toplam
İlkokul ve daha az	53,0	67,9	77,5	89,4	70,8
Ortaokul bitirmiş	12,7	10,2	7,3	3,0	8,8
Lise bitirmiş	30,6	15,4	9,5	4,3	15,3
Yüksekokul	3,6	6,5	5,7	3,3	5,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek sayısı	385	664	454	303	1806

Ortaokul ve lise bitirmiş seçmenlerin oranının yaş grupları büyüdükçe azalışı, üniversite ya da yüksekokul bitirmiş seçmenler içinde de geçerliliğini koruyor. Ne var ki 18-24 yaş grubunda yüksekokul bitirmişlerin oranının düşük oluşu, bu okulların 20 ve daha büyük yaşlarda tamamlanabiliyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Seçmenlerin eğitim düzeyleri farklılaşmasını öne çıkaran bir başka öge, seçmenlerin yaşadıkları yer ve cinsiyetleridir.

Tablo 1.1.3

Yaşama mekanı ve cinsiyete göre en son bitirilen okul dağılımı.

	Kentli erkek	Kentli çalışan kadın	Diğer kentli kadın	Köylü erkek	Köylü kadın	Toplam
İlkokul ve daha az	53,8	47,2	79,7	78,3	94,5	70,8
Ortaokul bitirmiş	13,7	11,0	6,2	9,1	1,8	8,8
Lise bitirmiş	23,4	24,4	12,5	10,6	2,9	15,3
Yüksekokul	9,1	17,3	1,7	1,9	0,7	5,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek sayısı	606	127	536	263	274	1806

Seçmen deneklerin yüzde 38,2'si kırsal Türkiye'de yerleşikken, yüzde 29,7'sinin köylü (erkek - kadın) olarak tanımlanması, seçmenlerin yüzde 8,5'lik bir kesiminin 20 bin'den az nüfuslu ilçe merkezlerinde yerleşik olmalarından ve tarım dışı faaliyetlerle ilgilenmelerinden kaynaklanmaktadır. Kentli kadınları kentli erkekler gibi tek grup olarak değil de, çalışan kadınlar ve diğer kadınlar diye ayırarak tabloda sergilemenin nedeni ise, bu 2 kesimin eğitim düzeyinin (ve önceki araştırmalarda da değinildiği gibi seçmen davranışlarının) önemli oranda farklılaşmasıdır.

Kentli erkeklerle kentin çalışan kadınları, seçmenler içinde en üst eğitilmiş kesimi oluştururken, üniversite ve yüksek okul mezunları oranının çalışan kadınlar arasında en yüksek düzeyine ulaşması bu kesime ilişkin yapılan çözümlemelerde dikkate alınması gereken bir noktayı vurguluyor. Kentlerin çalışanlar dışında kalan kadınlarıyla köylü erkekler, son bitirilen okul dağılımları bakımından birbirleriyle benzerlik gösterirken, köylü kadınlar, seçmenler içinde en düşük eğitilmiş kesim olarak farklılaşıyorlar.

Tablo 1.1.4
Denek seçmenlerin çalışma konumları dağılımı.

	Sayı	Yüzde
Evkadını	516	28,6
Küçük çiftçi	366	20,3
Esnaf-zanaatkar	353	19,5
Beyaz yakalı	98	5,4
Mavi yakalı	405	22,4
Diğer	68	3,8
Toplam	1806	100,0

Seçmen kitlesinin en büyük kesimi ev kadınlarından oluşuyor. Mavi yakalı çalışanlar ikinci büyük grubu oluştururken, onları küçük çiftçiler ve ardından da esnaf-zanaatkarlar izlemektedir. Beyaz yakalılar, hem seçmen kitlesi içerisinde hem de çalışanlar arasında en küçük gru-

bu oluşturuyor. Çalışma konumu dağılımına kentliler içinden bakılacak olursa çalışanların kadın ya da erkek oluşu, bazı farkların ortaya çıkmasına yol açıyor.

Kentli erkeklerin çalışma konumları içerisinde esnaf ve zanaatkarlar ilk sırayı alırken, mavi yakalılar ve ardından da beyaz yakalılar geliyor. Ama beyaz yakalıların ağırlığı, mavi yakalıların 5'te 1'ine ulaşabiliyor. Kentli erkeklerin içinde çiftçilikle uğraşanların oranı, beyaz yakalıların 3'te 1'ine eşit görünüyor. Çalışan kadınlara gelindiğinde durum oldukça farklı ve bu farklılığın kaynağı da beyaz yakalıların ağırlığının, çalışan kadınlar içindeki oranının yüzde 26'lara yükselmesinden kaynaklanıyor. Aslında bu dağılımı doğuran etmenlerden birisi de çalışan kadınların eğitim düzeylerinin yüksekliğı.

Tablo 1.1.5

Kentin çalışan kadınlarının ve erkeklerinin çalışma konumları.

	Çalışan kadın	Kentli erkek
Mavi yakalı	43,3	40,3
Beyaz yakalı	26,0	8,4
Esnaf-zanaatkar	28,3	42,2
Küçük çiftçi	0,0	2,8
Diğer	2,4	6,3
Toplam	100,0	100,0
Denek Sayısı	127	606

Yaklaşık her 5 seçmenden 4'ünün ilköğretim (8 yıllık eğitim) düzeyinin altında (ya da ancak ona eşit) bir eğitime sahip olduğı gözönüne alındığında, çalışma konumuna göre bu dağılımın farklılaşması ya da bir başka deyişle eğitim düzeyine göre çalışma konumunun farklılaşması açıklık kazanmış oluyor.

Tablo 1.1.6

Ortaokul ve daha az eğitilmiş (8 yıllık zorunlu eğitim düzeyini aşamamış)
seçmenlerin çalışma konumlarına göre dağılımı

	İlkokul ve daha az	Ortaokul bitirmiş
Evkadını (n = 516)	82,4	6,2
Küçük çiftçi (n = 366)	94,0	1,9
Esnaf-zanaatkar (n = 353)	63,5	12,5
Beyaz yakalı (n = 98)	16,3	8,2
Mavi yakalı (n = 405)	63,2	14,8
Diğer (n = 68)	19,1	11,8
Toplam	70,8	8,8

Küçük çiftçilerin yüzde 95,9'u, evkadınlarının yüzde 88,6'sı ya ancak 8 yıllık zorunlu eğitimin sınırına gelmiş ya da bu sınıra bile yaklaşmamış. Seçmen kitlesinin en düşük eğitilmiş kesimini bu iki grup oluşturuyor. İkinci grup, esnaf-zanaatkarlar ile mavi yakalıların tarafından oluşturuluyor. Bu grubun yüzde 76-78'lik kesimi 8 yıllık zorunlu eğitim düzeyini aşamayanları tanımlıyor. Ama söz konusu olan kesim beyaz yakalı olarak çalışan seçmenler olduğunda her 4 beyaz yakalıdan 3'ünün 8 yıllık eğitim düzeyinin üzerine çıktığı görülüyor.

1.2 Etnik - Dinsel Kimlikler

Etnik ve dinsel kimlikler sorunu, bu araştırma dizisinin her keresinde aynı soru ve yanıt biçimini kullanarak değişimini irdelemeye çalıştığı konulardan birisidir. 1996, 1998, 2002 araştırmalarında olduğu gibi bu araştırmada da "Çeşitli bilim adamlarının araştırmalarına ve yazdıklarına göre, Türkiye'de çeşitli ırklardan, milletlerden ve dinlerden insanlar yaşıyor. Birisi size 'Siz bunlardan hangisisiniz?' diye sorsa, ne dersiniz?" sorusu tüm deneklere sorulmuştur.

Sorunun sorulduğu deneğe, içinde 20 etnik ve dinsel kimliğin sıralandığı bir kart gösterilerek, bu kimlikler içerisinde kendisine ait kimlikleri belirtmesi istenmiştir. Deneklere, kimlik belirterek bu soruyu yanıtlayabilecekleri gibi, birden çok kimlik belirterek ya da "diğer" se-

çeneğine kendi kimliklerini yazdırarak da yanıt verebilecekleri hatırlatılarak, kendilerine verilen bilgi kartında da bu durum belirtilmiştir.³

Etnik ve dinsel kimlikle ilişkili bu araştırma dizisinin bulgularından birisi deneklerin kimlikleri sorulduğunda bunu rahatca beyan edip/edememeyle ilişkilidir. Bu soruna araştırma dizisinin 1996 ve 2002 raporlarında dizinin koordinatörü Necat Erder tarafından şöyle değiniliyor;

“Etnik-dinsel kimlik sorununun tartışılmasının tabu olduğu bir ortamda sorulan böyle bir soruya alınan yanıtların, deneklerin gerçek yanıtları olacağı elbette kuşkuluydu. Nitekim kendisine ‘Alevi’ diyenlerin oranı yalnızca %3,9, ‘Kürt’ diyenlerin oranı da yalnızca %9,8 olmuştur” (Erder, 1996 s.41) “Kendilerini ‘Alevi’ olarak tanımlayanların oranı, 1998’de %3,6 iken 2002’de %7,9’a yükselmiş; ‘Kürt’ olduklarını söyleyenlerin oranı ise, %6,3’ten %11,3’e çıkmıştır. ... Kendilerini ‘Alevi’ ve ‘Kürt’ diye tanımlayanların, bu kimliği benimseyen tüm seçmenleri temsil etmedikleri, hem ‘Alevi’lerden, hem de ‘Kürt’lerden bir kesimin, kimliklerini, değişik nedenlerle gizledikleri, ya da, örneğin, ‘Türk’ üst kimliği ile görünmeyi yeğlemiş olabilecekleri açıktır. 1998’e göre 2002’deki görece artışın nedeni tartışmaya değer bir konudur. Ancak, yine de etnik-dinsel kimliklere ilişkin tabloları yorumlarken, bunların, tüm ‘Alevi’ ve ‘Kürt’ seçmenleri değil, bu kimlikleri benimseyen ve bunu açıkça ifade etmekten çekinmeyenleri temsil ettiği göz önünde tutulmalıdır” (Erder, 2002 s.14).

Deneklerin etnik - dinsel kimliklerine ilişkin yöneltilen soruya verdikleri yanıtlar ve bu yanıtların ortaya çıkardığı dağılım, az da olsa bir dalgalanma sergiliyor. Önceki üç araştırmada ‘Alevi’ olduklarını beyan edenlerin oranları 3,9 / 3,6 / 7,9 şeklinde, ‘Kürt’ olduklarını beyan edenlerin oranları ise 9,8 / 6,3 / 11,3 şeklinde gerçekleşmiş.

3. 1996 ve izleyen araştırmalarda aynı biçimde kullanılan bu sorunun seçeneklerinin belirlenmesinde "Andrews, Peter Alford., Türkiye’de Etnik Gruplar, Ant Yayınları, İstanbul 1992”den yararlanılmış ve ilk araştırmada elde edilen yanıtların tam dökümü "Erder, Necat., Türkiye’de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri, TÜSES Yayınları, Ankara, 1996. s 181-184” de sergilenmiştir. 1998, 2002 araştırmalarında da olduğu gibi, bu son araştırmada da soruya verilen yanıtlar yine aynı gruplandırma yaklaşımıyla değerlendirilmektedir.

Tablo 1.2.1**Etnik – Dinsel kimliğe ilişkin verilen yanıtların dağılımı**

	Sayı	Yüzde
Alevi	115	6,4
Kürt	192	10,6
Türk/Sünni	1352	74,9
Diğer	147	8,1
Toplam	1806	100,0

Etnik - dinsel kimlik saptama amacıyla sorulan sorunun bu dördüncü irdelemesinde de, öncekilere benzer dağılımlar ortaya çıkıyor. Bu kez 2002 araştırmasının oranlarının az gerisinde, ama daha bir önceki araştırmanın (1998 araştırmasının) ortaya çıkardığı oranların da ötesinde olmak üzere %6,4 oranında 'Alevi', %10,6 oranında da 'Kürt' olduğunu beyan eden seçmen kitlesi çıkıyor önümüze. 'Alevi' olduklarını beyan edenler, 'Kürt' olduğunu beyan edenlerden biraz daha az. Bu dağılım; kendini hem Kürt hem de Alevi olarak tanımlayanların, yani Kürt Alevilerin, araştırmamızda 'Kürt' kimliğiyle değerlendirmeye alınmasından ötürü de ortaya çıkmış olabilir. Kaldı ki, bu kesimlerin toplumumuz içindeki gerçek büyüklüklerine ilişkin elimizde sağlıklı verilerin olmaması, bu kimlikleri taşıyanlarla söz konusu kimlikleri benimseyen ve bunu açıkça ifade etmekten çekinmeyenlerin toplam 'Alevi' ve 'Kürt'ler içindeki oranları hakkında değerlendirme yapma olanağını da bize tanımamaktadır.

Tablo 1.2.2**Alevi kimliği belirtenler ile belirtmeyenlerin dağılımı.**

	Sayı	Yüzde
Sadece alevi kimliği belirtenler	45	2,5
Alevi kimliği ile birlikte başka kimlik(ler) belirtenler	95	5,3
Alevi kimliği belirtmeyenler	1666	92,2
Toplam	1806	100,0

4. Alevi ve / veya Bektâşi

5. Kürt, Kırmanç ve/veya Zaza

Alevi kimliği belirtenlerin oranı, ‘Kürt’ kimliğiyle birlikte ‘Alevi’ kimliği belirtenleri de kapsama aldığımızda, yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi, tüm kitle içinde yüzde 7,8’e ulaşıyor. Bu da ‘Alevi’ kimliği belirtenler içinde 1,4 puanlık kesimin ‘Kürt Alevi’ kimliği belirtenlerden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 1.2.3:
Kürt kimliği belirtenler ile belirtmeyenlerin dağılımı.

	Sayı	Yüzde
Sadece Kürt kimliği belirtenler	94	5,2
Kürt kimliği ile başka kimlik (ler)belirtenler	98	5,4
Kürt kimliği belirtmeyenler	1614	89,4
Toplam	1806	100,0

Seçmen kitlesinin yüzde 10,6’lık kesimi ‘Kürt’ kimliğini belirtenlerden oluşuyor. Bunların yaklaşık yarısı sadece ‘Kürt’ kimliği belirtirken, diğer yarısının da ‘Kürt’ kimliğiyle birlikte başka kimlikler de belirttiği görülüyor.

Tablo 1.2.4

‘Türk’, ‘Sünni Türk’ ya da ‘Sünni’ kimliği belirten ve belirtmeyenler dağılımı.

	Sayı	Yüzde
Sadece Türk ve/veya Sünni kimliği belirtenler	1352	74,9
Türk ve/veya Sünni kimliği ile birlikte başka kimlik(ler)belirtenler	230	12,7
Türk/Sünni kimliği belirtmeyenler	224	12,4
Toplam	1806	100,0

Deneklerin yüzde 74,9’unun ‘Sünni / Türk’ kimliği belirtirken, ‘Sünni / Türk’ kimliğini hiç belirtmeyenlerin oranının ancak yüzde 12,4’de kalması ve bunların içinde ‘Kürt’ler ile ‘Alevi’lerin 7,7 puanlık ağırlık taşıması, ‘Sünni / Türk’ kimliği belirtmeyen diğer kesimlerin yüzde 4,7’lik bir paya sahip olduğunu gösteriyor. Bu dağılım da, Türkiye’deki egemen ve beyan edilen kimliğin “Sünni / Türk” kimliği olduğunu ortaya koyuyor. Toplum içinde yüzde 8,1’lik bir ağırlığa sahip görünen Rum, Ermeni, Arap, Göçmen, Laz gibi “diğer” kimliklerin 3,4 puanlık kesiminin de kendini ‘Sünni ve/veya Türk’ kimliğiyle birlikte tanımlıyor oluşu, Türkiye’deki “kültürler / kimlikler mozayigi” değerlendirmelerini yeniden gündeme taşıyacak bir tartışma olarak gözüküyor.

2. Seçmenlerin Siyasete İlişkin Genel Eğilimleri

Çarkoğlu (2002, s.125-131), Türkiye’de politikanın sağ - sol, islamcı - laik, Türk - Kürt milliyetçiliği gibi hem üst üste gelerek çakışan, hem de ideolojik karşıtlıklar üzerine kurulu olduğunu belirterek, partilerin de bu çok boyutlu ideolojik platformlarda konumlandığını söylüyor. Yukarıda tartışmalı yapısına değindiğimiz Kürt, Alevi vb. etnik kimliklerin beyan edilebilirlik düzeyi gibi, sağ - sol kavramlarının tanımlanabilirliği de net konumlandırmalar üzerine oturmuş değil.

2.1 Siyasal Eğilimlerin Sağ - Sol Olarak Tanımlanması

“1994 ve 1995 Araştırmalarında, siyasi partiler gruplandırılırken, Türkiye’de yaygın olan bir yaklaşımla, ‘Merkez sağ’ ve ‘Merkez sol’, ‘Radikal sağ’ ve ‘Radikal sol’ kavramları kullanılmış ve ‘sol’ ve ‘sağ’ sıfatlarının, siyasi partilere dışarıdan atfedilmiş nitelikler olmasından kaynaklanan sorunlarla karşılaşılıyordu. Bunu gidermek üzere, 1996 ve 1998 Araştırmalarında; Türkiye’deki siyasal söylemde kullanılan ‘sağ’ ve ‘sol’ kavramlarının seçmenler tarafından nasıl algılandığını görmek üzere, değişik bir yöntem izlenmiştir. Deneklere ... kendilerini ‘sağcı’ olarak mı, ‘solcu’ olarak mı gördükleri” (Erder, 2002, s.105) sorulduğunda deneklerin yüzde 50 - 55’inin kendilerini sağ ya da sol da bir gruba yerleştirdiği görülüyor.

Araştırmada soruyu *“Birisi size ‘siyasi eğiliminiz nedir?’ diye sorsa, cevap olarak bunlardan hangilerini söylediniz?”* şeklinde sorup, gösterilen kartta *“Sağcı / Solcu / Milliyetçi / Yurtsever / Şeriat düzeni taraftarı / Türkçü / Sosyal demokrat / Sosyalist / Komünist / Liberal / Muhafazakar / Devrimci / Diğer (belirtiniz)”* seçenekleri yeralınca (Bkz. EK-2 Seçmen Eğilimleri Araştırması Anket Formu / 2003 soru 31) ortaya, milliyetçi ağırlıklı bir dağılım çıkıyor.⁶ Bu dağılım da, günün koşullarından büyük oranda etkilenen yapıyı sergiliyor.

6. Sorunun yanıt seçenekleri arasında 12 ayrı siyasal konum tanımlanmış ve bunların dışındaki siyasal konumların belirtilme olanağı da ‘diğer’ seçeneğiyle sağlanmıştır. Denekler tarafından soruya verilen yanıtların dökümü ve gruplandırma biçimi 2002 Araştırması kitabının tartışma notunda aynen sergilenmiştir. 2003-2004 Araştırmasında da, 2002 Araştırması gruplandırma çerçevesi kullanılmakta ve böylece ortak bir karşılaştırma bazı da yaratılmış olmaktadır (Erder 2002, s.105-114).

Tablo 2.1.1
Seçmenlerin 2002 ve 2003-2004 araştırmalarında saptanan
siyasal eğilim dağılımı
2002 Araştırması 2003-2004 Araştırması

Milliyetçi	34,0	47,6
Sağcı	17,8	20,9
Solcu	18,5	15,8
Diğer	8,2	5,9
Fikri yok / Yanıtsız	21,5	9,7
Toplam	100,0	100,0
Denek Sayısı	1807	1806

2002 araştırmasının DSP/MHP/ANAP iktidarının çöküşünü ortaya çıkaran ve 3 Kasım 2002 seçimlerinden yaklaşık 6 ay önceki bir yapıyı sergilediği düşünülürse, tablonun seçimlerin 14 ay sonrasına ilişkin ortaya koyduğu bu değişim, daha bir açıklık ve anlam kazanmış oluyor. DSP ve MHP'nin seçimle meclis dışında kalarak “*milliyetçilik*” konusunda seçmen üzerinde sahip oldukları egemenliklerini yitirmeleriyle, seçim sonrasında yeni bir iktidar yapılanması ve ikinci körfez savaşı ortamında “*milliyetçilik*”e ilişkin değerlerin yükselişi ortaya çıkıyor. Bu yükselişin yukarıda sergilenen tablodaki ifadesi “*milliyetçi*” ve “*sağcı*” seçenekleri dışındaki tüm seçeneklerin oransal olarak azalması ve özellikle azalmanın “*fikri yok / yanıtsız*” seçeneğinde belirginleşmesidir.

2.2 Siyasal Eğilimlerin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması

Seçmenlerin siyasal eğilimleri kimi sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine göre farklılıklar ve değişimler göstermektedir. Bunların yansımalarını aşağıdaki tablolarda görmek mümkün.

Tablo 2.2.1
Seçmenlerin kent – kır ayrımında siyasal eğilim dağılımı.
Kentsel Türkiye (20 bin +) Kırsal Türkiye (20 bin -) Toplam

Milliyetçi	48,0	47,0	47,6
Sağcı	18,3	25,3	20,9
Solcu	17,5	13,2	15,8
Diğer	6,6	4,6	5,9
Fikri yok /Yanıtsız	9,7	9,9	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	1117	689	1806

Kır'la kentin ayrıştırıcı özelliği, kır seçmenlerinin sağ'ı, kent seçmenlerinin ise sol'u ortalamaların üzerine taşıması. Bu eğilim aynıyla 2002 Araştırmasının bulguları içerisinde de yer alıyor.

Tablo 2.2.2
Seçmenlerin yerleşim yeri ve cinsiyeti ayrımında siyasal eğilim dağılımı.

	Kentli erkek	Çalışan kadın	Ev kadını	Köylü erkek	Köylü kadın	Toplam
Milliyetçi	48,2	45,7	46,6	49,8	47,1	47,6
Sağcı	18,6	12,6	20,0	29,7	23,4	20,9
Solcu	20,5	25,2	13,1	12,5	9,9	15,8
Diğer	7,6	5,5	5,4	3,8	5,1	5,9
Fikri yok / Yanıtsız	5,1	11,0	14,9	4,2	14,6	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	606	127	536	263	274	1806

Kır - kent ayrımındaki siyasal eğilim farklılaşmasına bir de cinsiyet ögesi eklendiğinde hem kent hem de köylerde erkeklerin kadınlara göre daha milliyetçi olduğu, sağcılık ve solculuk söz konusu olduğunda da evkadınlarının, en çok köylü erkek ve köylü kadınlarla benzeştiği tablodan görülüyor. Siyasal eğilim konusunda fikir beyan etmeyenlerin oranının en yüksek olduğu kesim hep kadınlar oluyor.

2002 Araştırması erkeklerin kadınlara göre, hem kentlerde, hem de kırsal kesimlerde sadece milliyetçilik açısından değil, sağcılık açısından

da önde olduğunu gösteriyordu. Ancak evkadınları bu son araştırmada sağcılığın belirtilme düzeyi açısından kent erkeklerinin önüne geçmiş görünüyor.

Tablo 2.2.3
Seçmenlerin yaş grupları ayrımında siyasal eğilim dağılımı

	18-24 yaş	25-39 yaş	40-54 yaş	55+yaş	Toplam
Milliyetçi	54,8	49,8	44,7	38,0	47,6
Sağcı	16,9	19,6	23,1	25,7	20,9
Solcu	16,4	14,0	15,9	19,1	15,8
Diğer	5,2	6,0	5,7	6,6	5,9
Fikri yok- yanıtızsız	6,7	10,5	10,6	10,6	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	385	664	454	303	1806

Siyasal eğilim olarak milliyetçiliğin ya da sağcılığın belirtilme düzeyi açısından yaş grupları önemli farklılaşmalar sergiliyor. Yaş büyüdükçe milliyetçi olduğunu belirtenlerin oranı azalırken, sağcılarının oranı artıyor. Bu eğilim, 2002 Araştırmasının ortaya çıkardığı yönsemenin bir yinelenmesi.

Tablo 2.2.4
Seçmenlerin en son bitirdikleri okul ayrımında siyasal eğilimlerinin dağılımı

	İlkokul ve daha az	Ortaokul bitirmiş	Lise bitirmiş	Yüksek okul	Toplam
Milliyetçi	47,0	56,0	47,5	41,9	47,6
Sağcı	23,2	18,2	16,3	7,5	20,9
Solcu	12,9	20,1	21,7	31,2	15,8
Diğer	5,1	3,8	7,6	15,1	5,9
Fikri yok / Yanıtızsız	11,7	1,9	6,9	4,3	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sağcılık ve solculuk, eğitim düzeyine göre önemli bir farklılaşma ortaya çıkarıyor. En son bitirilen okul, ilkokuldan yüksekokula doğru gittikçe sağcılarının oranı azalırken, solcuların oranı artıyor. Milliyetçiler oransal olarak en yüksek düzeylerine, ortaokul bitirmişler içinde

ulaşıyor. Ama bu yeni bir olgu değil, bir önceki araştırma da aynı doğrultuda bulgular ortaya koymuştu.

Tablo 2.2.5

Seçmenlerin çalışma konumlarına göre siyasal eğilimlerinin dağılımı.

	Küçük çiftçi	Ev kadını	Esnaf zanaatkar	Mavi yakalı	Beyaz yakalı	Diğer	Toplam
Milliyetçi	47,3	46,3	53,5	46,7	41,8	42,6	47,6
Sağcı	24,3	20,5	19,5	23,5	13,3	8,8	20,9
Solcu	11,7	13,0	14,7	18,5	29,6	29,4	15,8
Diğer	5,5	5,0	6,8	4,9	11,2	7,4	5,9
Fikri yok /Yanıtsız	11,2	15,1	5,4	6,4	4,1	11,8	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	366	516	353	405	98	68	1806

Esnaf ve zanaatkarları diğer gruplardan ayıran siyasi eğilim milliyetçilik; küçük çiftçilerle mavi yakalıları ayıran sağcılık; beyaz yakalıları solculuk; evkadınlarını da fikri yok/yanıtsız eğilimi farklılaştırıyor.

2.3 Sağ-Sol Yelpazesinde Seçmenlerin Kendilerini Koydukları Yer

Seçmenlere “*Kendinizi siyasal yelpazenin neresinde görüyorsunuz? 1 en solu, 10 en sağı temsil ederse kendinizi koyduğunuz yer neresidir? (Kart gösteriniz)*” sorusunu bu araştırma dizisinde ilk kez sorduk. Gösterilen kart, 1’den 10’a kadar uzanan ve 1’in yanında “*en sol*”, 10’un yanında da “*en sağ*” yazan bir cetveli içeriyordu. Seçmenlerden, en sol’dan en sağ’a kendi konumlarını cetvel üzerinde işaretleyerek göstermeleri istendi. Ortaya çıkan dağılım sağ’a yatık bir çan eğrisi görünümü sergiliyor. Bu dağılım; seçmenin kendi siyasal eğilimine verdiği adla, siyasal yelpazede konumlandığı nokta arasında benzeşmelerin de, farklılaşmaların da olduğunu ortaya çıkarıyor. Bir başka deyişle, seçmenin kendini yelpazenin soluna ya da sağına yerleştirmesinin, kendine solcu ya da sağcı demesi anlamına gelmediğini gösteriyor.

Tablo 2.3.1
Seçmenlerin siyasal eğilimleriyle sol-sağ yelpazesindeki konumlarının dağılımı

	Milliyetçi	Sağcı	Solcu	Diğer Seçmenler	Tüm Seçmenler
En sol	0,7	-	14,0	1,8	2,8
2	1,2	-	5,6	3,2	1,9
3	0,9	0,3	18,5	2,1	3,8
4	2,8	0,3	23,1	3,2	5,5
5	36,9	8,7	26,6	37,2	29,4
6	18,4	12,4	6,6	22,0	15,8
7	14,1	27,2	1,7	8,2	14,0
8	8,8	18,0	2,4	7,4	9,5
9	4,1	8,7	-	1,4	4,0
En sağ	10,7	24,1	1,0	3,6	10,9
Yanıtsız	1,5	0,3	0,5	9,9	2,4
Denek Sayısı	860	378	286	282	1806
Grup Yüzdesi	47,6	20,9	15,8	15,6	100,0

Tüm seçmenlerin yüzde 14'ü yelpazenin soluna işaret eden 1 ile 4'üncü dilimler arasında kümelenirken, yüzde 38,4'ü ise 7 ile 10'uncu dilimler arasındaki yelpazenin sağ'ına kaymış durumda. Seçmen kitlelerinin yüzde 45,2'lik en büyük kesimi yelpazenin 5 - 6'ıncı dilimlerindeki orta noktalarda toplanıyor.

Kendi siyasal eğilimini solcu olarak tanımlayanların yüzde 11,7'si sol - sağ yelpazesinde 6 - 10 arasındaki dilimlere yani sağcı bir konuma kendini yerleştirirken, kendini sağcı olarak tanımlayanların yüzde 9,3'ü de 5'den küçük dilimleri işaretleyerek kendine yelpazede solcu bir konuma getirmiş oluyor. Bu da, kendini solcu ya da sağcı olarak konumlandırıranların yüzde doksanın sol - sağ yelpazesinde de bu eğilimi işaretlediklerini gösteriyor. Buna karşın seçmen kitlesinin üçte ikisinin (% 63,2) kendini solcu ya da sağcı konumlandırmasının dışında tuttuğu da, yukarıdaki tablodan görülebilen bir başka olgu.

Seçmenlerin sol - sağ yelpazesinde işaret ettikleri yerin ortalama puanı 6,2. Sağ ağırlıklı bir seçmen yapısını gösteriyor bu ortalama. Kendini sağcı olarak konumlandırıran seçmenlerin sol - sağ yelpazesin-

deki ortalama puanı 7,8. Buna karşın kendini milliyetçi olarak konumlandıranların ortalama puanı ise 6,3. Kendine solcu diyenlerin yelpazedeki yerlerinin ortalama puanı 3,9 ve yelpazenin tam orta noktasından $(5,5 - 3,9 = 1,6)$ 1,6 puan daha solda. Buna karşın sağcılar orta noktadan $(7,8 - 5,5 = 2,3)$ 2,3 puan daha sağa kaymış durumdalar. Çarkoğlu (2002, s.130-131), Kalaycıoğlu'nun seçmenin siyaset yelpazesindeki yerine ilişkin 1990 ve 1996 bulgularıyla ortak çalışmalarının 2002 yılına ilişkin bulgularını karşılaştırarak ortanın solundaki seçmenle, yelpazenin merkezindeki seçmenlerin azalıp, yelpazenin sağındaki seçmenlerin sayısal olarak çoğaldığını söylüyor. Çarkoğlu'nun makalesinde kullandığı 1990, 1996 ve 2002 dağılımlarıyla araştırmamızın sergilediği dağılım birlikte incelendiğinde; en soldan ortanın solu na ve ortaya, en sağ'dan da ortanın sağ'ına doğru seçmenin genel kaymasından söz edilebilecek bir çerçeve ortaya çıkıyor.

Tablo 2.3.2

Seçmenlerin sol-sağ yelpazesindeki konumlarının 1990'dan 2004'e değişimi

	1990	1996	2002	2003 - 2004
En sol (1-2)	7,0	9,2	7,8	4,7
Ortanın solu (3-4)	14,8	10,7	7,2	9,3
Orta (5-6)	43,5	32,6	31,9	45,2
Ortanın sağ (7-8)	13,3	17,3	18,8	23,5
En sağ (9-10)	9,4	21,6	24,1	14,9
Yanıtsız	11,9	8,6	10,1	2,4
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0

Çarkoğlu ortanın solu ile orta'nın küçülmesine neden olarak, 90'lardan itibaren Kürt etnik ayrımcı ve islamcı politikaların yükselmesinin etkisine Kalaycıoğlu'na referans vererek değinirken, 2002 AKP'sinin⁷ yelpazede 7,9 ortalama puanla en sağdaki parti olduğunu da gösteriliyor. Bu ölçeklemede MHP 7,8 ve DYP 6,7 ortalama puan

7. Çarkoğlu, Ergüder, Kalaycıoğlu tarafından gerçekleştirilmiş 2002 seçim öncesi araştırma bulgularından hareketle partilere oy verecek seçmenlerin yelpazedeki yerleri, partilere göre ortalama puan olarak Çarkoğlu'nun makalesinde 1'den 10'a uzanan ölçekli bir grafikte sergilenmiş (s. 130).

alıyor. Kasım 2002 seçimlerinden 14 ay sonra ve fakat Mart 2004 yerel yönetim seçimlerinden de 3 ay önce gerçekleştirdiğimiz araştırmada AKP yandaşları için hesaplanan ortalama puan 6,9 oluyor. Bu arada DYP 7,3 ve MHP’de 7,5 puanlık ortalama sergiliyor. Dolayısıyla seçmen en sağdan biraz daha ortaya doğru çekilirken, aynı olguyu solda da görüyoruz. Çarkoğlu’nun çizelgesinde DEHAP 2,1, CHP de 2,6 ortalama puanlarla yer alırken, bizim araştırmamız DEHAP’ın 4,1 ve CHP’nin 4,2’lik puanlı yandaşları olduğunu gösteriyor.

1990’da normal bir çan eğrisi görünümü sergileyen seçmenlerin sol - sağ yelpazesindeki dağılımı ilerleyen yıllarda normal çan eğrisi görünümünden uzaklaşıyor. 2004’ün başında sağ’a yatık normal bir çan eğrisi görünümüne yeniden kavuşan seçmenlerin sol - sağ yelpazesindeki dağılımı 1990’ların dağılımı ile benzeşse de, ortaya daha sağa kaymış bir seçmen dağılımı çıkıyor.

3. Seçmenlerin Şeriat Yasalarıyla Yönetilmeye İlişkin Görüşleri

TÜSES Araştırmalarında 1996 yılından bu yana seçmene; *“Bazı kimseler ve çevreler, Türkiye’nin şeriat yasalarına göre yönetilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Siz bu düşünceye katılıyor musunuz?”* sorusunu da yönelttik. Soruya *“Evet, katılıyorum”* ya da, *“Hayır, katılmıyorum”* diye yanıt verenlere *“Neden?”* diye bir de ikinci soru sorduk. Alınan yanıtlar her dört araştırmada da kendi içinde önemli tutarlılıklar sergiledi.

3.1 Şeriat İstemi

Araştırmaların şeriat istemiyle ilişkili olarak ortaya çıkardığı önemli bulgulardan birisi, Türkiye’nin siyasal atmosferine bağlı olarak *“Türkiye’nin şeriat yasalarına göre yönetilmesi”* gereğine *“katılanların”* oranının artışı, *“fikrim yok - yanıtız”* seçeneğine yönelenlerin oranını azaltırken, *“katılanların”* oranının azalışı ise *“fikrim yok - yanıtız”* seçeneğine yönelenlerin artışını gündeme getirmektedir. TÜSES’in önceki üç

araştırmasında da seçmenlerin yaklaşık yüzde 40'ı değişen oranlarla “*evet, katılıyorum*” yanıtıyla “*fikrim yok - yanıtı*” seçeneği arasında dağılmıştı.

Tablo 3.1.1
Seçmenlerin şeriat istemi dağılımı.

	Sayı	Yüzde
Evet, katılıyorum	205	11,4
Hayır katılmıyorum	1245	68,9
Fikrim yok - Yanıtsız	356	19,7
Toplam	1806	100,0

AKP'nin tek başına iktidara geldiği seçimlerden yaklaşık 14 ay sonra verileri derlenen bu çalışmada deneklerin yüzde 68,9'u, Türkiye'nin şeriat yasalarıyla yönetilmesi düşüncesine karşı olduklarını “*Hayır, katılmıyorum*” yanıtını vererek beyan ettiler.

Tablo 3.1.2
1996'dan 2004'e şeriat istemine ilişkin soruya verilen yanıtlarının dağılımı.

	1996	1998	2002	2003-2004
Şeriat yönetimi isteyenler	26,7	19,8	9,9	11,4
Şeriat yönetimi istemeyenler	58,1	59,9	60,7	68,9
Fikri yok - Yanıtsız	15,2	20,2	29,4	19,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Şeriatla yönetilmeyi isteyenler 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararları sonrasında kademeli olarak azalırken, fikri olmayanların arttığı ve şeriat yönetimi istemenin bir başka ifade biçimi haline geldiği gözleniyor. Bu süreçte şeriat yönetimi istemeyenlerin artışı söz konusu değil. Ama Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra bu partinin en üst yönetimi dışındaki kadrolarla kurulan ve ilk seçimde iktidara gelen AKP'nin iktidarı, şeriat yönetimi istemeyenlerin artışına neden oluyor.

Şeriat karşıtı oluş nedenlerinin başında şeriat yönetiminin “*demokrasi ve insan haklarına aykırı*” olması ile “*gerçekçi bir tez olmaması*” geliyor. Her dört araştırmada da, sıraları değişse de, bu ilk iki neden değişmiyor. “*Toplumsal-ekonomik açılardan geri bir düzen*” ya da “*çağdaş hukuk devleti ilkelerine aykırı*” değerlendirmeleri ise ilk iki maddeden sonra gelen şeriat yönetimine karşı oluş nedenleri. Bu nedenlere iki seçenek/ neden daha eklendi son araştırmayla: “*Atatürkçülüğe ve laikliğe karşı*” olması ve “*kargaşa, isyan çıkar*” düşüncesi.

Tablo 3.1.3
Şeriat yönetimine karşı oluş nedenleri.

	Şeriatla yönetilmeyi istemeyen	Tüm kitle
Demokrasi ve insan haklarına aykırı	39,6	27,3
Gerçekçi bir tez olmadığı için	17,8	12,3
Toplumsal, ekonomik açıdan geri bir düzen	15,8	10,9
Atatürkçülüğe, laikliğe aykırı	13,8	9,5
Çağdaş hukuk devletine aykırı	13,1	9,0
Kargaşa, isyan çıkar	5,5	3,8
Diğer	5,0	3,4
Avrupa'dan Batı'dan uzaklaşırız	1,5	1,1
Yanıtsız	5,3	3,7
Toplam	117,6	81,1
Denek Sayısı	1245	1806

* Deneklerin birden çok seçenek belirtmeleri nedeniyle oran toplamaları 100'ü, ya da kesimin tüm kitle içindeki payını aşabilir.

Şeriat yönetimini istememe nedenleri arasına -oranı çok küçük de olsa- “Avrupa’dan, batıdan uzaklaşırız” kavramının girmesi dikkat çekici. Şeriat yönetimini istememe nedenleri arasına yeni seçeneklerin katılması gibi, şeriat yönetimini isteme nedenleri arasında yer alan “müslümanlık gereği” ifadesinin ilk üç araştırmadaki düzeyinin, oransal olarak yarıya inmesi ve ilk sıradan ikinci sıraya düşmesi düşündürücüdür. Çünkü bu değişim, şeriat isteme gerekçesinin farklılaşması anlamını taşıyacağı gibi, şeriat konusuna yaklaşma biçiminin de farklılaşması anlamına gelebilir.

Tablo 3.1.4**Şeriat yönetimi isteyenlerin bu yönetimi isteme nedenleri**

	Şeriatla yönetimi isteyenler	Tüm kitle
Ahlak ve dürüstlüğü egemen kılacağı için	46,3	5,3
Müslümanlık gereği olduğu için	27,3	3,1
Türkiye'ye yararlı olacağı için	21,5	2,4
Diğer	2,4	0,3
Yanıtsız	5,4	0,6
Toplam	102,9	11,7
Denek Sayısı	205	1806

*Deneklerin birden çok seçenek belirtmeleri nedeniyle oran toplamaları 100'ü, ya da kesimin tüm kitle içindeki payını aşabilir.

Şeriat yönetiminin “ahlakı ve dürüstlüğü egemen” kılacağı düşüncesi önceki üç araştırmada da şeriat isteyenlerin yüzde 7'si ile 11'i arasında değişen bir kesim tarafından, şeriat istemelerinin nedeni olarak belirtilmişti. Ama bu kez şeriat yönetimini isteyenlerin yaklaşık yarısı (% 46,3) tarafından, şeriat yönetiminin “ahlakı ve dürüstlüğü egemen” kılma özelliğinin neden olarak gösterilmesinde, AKP'nin tek başına iktidarda olmasının etkisiyle ortaya çıkan ya da çıkmaya başlayan değişimler olabilir. Ancak bu noktada, bu konuya ilişkin, elde somut bir bilgi ya da veri yok.

3.2 Seçmenlerin İnanç ve Dinin Gereklerini Yerine Getirme Düzeyi

“Sizin din konusundaki tutumunuz, aşağıdaki cümlelerden hangisine en çok uyuyor?” sorusu TÜSES'in bu son araştırmasıyla bir önceki araştırmasında yöneltildi deneklere. Sorunun 5'li yanıt ölçeği, en dindar kişilerden, dini inancı olmayan kişilere kadar; her inanç düzeyini kapsayacak şekilde düzenlendi.

Tablo 3.2.1
Seçmenlerin inanç ve dinin gereklerini yerine getirme düzeyi

	Sayı	Yüzde
Dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar biri	282	15,6
Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri	963	53,3
İnançlı, ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyen biri	514	28,5
Dinin gereklerine pek inanmayan biri	24	1,3
Dini inancı olmayan biri	22	1,2
Yanıtsız	1	0,1
Toplam	1.806	100

Seçmenlerin yüzde 68,9'u, kendini dindar biri olarak tanımlarken, dindarların bazıları dinin tüm gereklerini yerine getirdiğini, bazıları ise yerine getirmeye çalıştığını belirtiyor. Dinin gereklerine ya da dine inanmadığı belirtenlerin oranı yüzde 2,5. İnançlı olmasına karşın dinin gereklerini pek yerine getiremeyenler de göz önüne alındığında, seçmenler içinde dini inancı olan kesim yüzde 97,4'lük bir büyüklüğe ulaşıyor. Bu dağılım, AKP'nin tek başına iktidara gelişinden 14 ay sonra-yı yansıtıyor. Dinin gereklerini yerine getirme ve inanç düzeyi değişimi açısından toplumlarda bir/iki yıl gibi kısa sürelerde önemli farklılaşmaların ortaya çıkması, normal koşullar altında beklenen bir değişim değildir. Ama böyle bir değişimin olduğu da aşağıdaki tablodan açık ve net biçimde bir biçimde anlaşılıyor.

Tablo 3.2.2
Seçmenlerin inanç ve dinin gereklerini yerine getirme düzeylerinin 2002'den 2004'e değişimi.

	2002	2003-2004
Dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar biri	10,0	15,6
Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri	49,1	53,3
İnançlı, ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyen biri	36,5	28,5
Dinin gereklerine pek inanmayan biri	2,1	1,3
Dini inancı olmayan biri	2,3	1,2
Yanıtsız	0,0	0,1
Toplam	100,0	100,0

DSP - MHP - ANAP koalisyonunun çöküşünün saptandığı TÜSES 2002 Araştırması, AKP'nin tek başına iktidar olduğu seçimden 6 ay önce yapılmıştı. Bu araştırma, seçmenlerin dinin gereklerini yerine getirme ve inanç düzeyleri konusunda, en son yapılan araştırmadan farklı sonuçlar sergiliyor. Bu farklılık, kendini dindar biri olarak tanımlayanların 9,8 puan yükselişinde yatıyor. Çünkü kendini dindar biri olarak tanımlayanlar 2002 araştırmasına göre kitlenin yüzde 59,1'i kadar-ken, 2004'ün başında bu oran 68,9'a yükseliyor. Bu değişim, inançlı ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyenlerin, dinin gereklerini yerine getirme yönünde eylemsel -ya da düşünsel- bir farklılık yaratmalarından kaynaklanıyor. Dolayısıyla burada akla gelen soru, seçmenler AKP'nin tek başına iktidarda oluşundan, (güven ya da güvensizliğe bağlı olarak) eskiye -2 yıl öncesine- göre dinin gereklerini daha çok yerine getirme yönünde etkileniyorlar mı? Eğer etkileniyorlarsa, bu etkilenmeyi yaratan öge ne?

3.3 Seçmenlerin, Türban Takmanın Serbestliği Konusundaki Düşünceleri

Seçmenlere “Türban meselesi Türkiye’de en çok tartışılma konularından birisi haline geldi. Sizce, aşağıda örneklerini verdiğimiz kadınlar, eğer istiyorlarsa, türban takmakta serbest mi olmalılar, yoksa türban takmalarını yasaklanmalı mı?” sorusunu yönelttik. Bu soruya kadınların konumlarına ve bulundukları yerlere göre farklılaşan yanıtlar verildiği görüldü.

Tablo 3.3.1

Seçmenlerin kadınların türban takmalarının serbest olmasını isteme düzeylerinin şeriat yönetimi isteyip, istememeyle bağlantılı dökümü

	Şeriat Yönetimi İsteyen	Şeriat Yönetimi İstemeyen	Şeriat Yönetimine İlişkin Fikri Olmayanlar	Tüm Seçmenler
Kadın milletvekilleri Meclis içinde	86,3	56,5	75,3	63,6
Kadın hakim duruşma sırasında	88,8	56,8	77,5	64,5
Üniversite hocası kadınlar, üniversite içinde	91,7	59,4	79,2	66,9
Herhangi bir devlet dairesinde				
çalışan kadın, görevi başında	90,7	60,6	79,5	67,8
Hastanede görev yapan kadın doktor	90,2	63,6	79,5	69,8
Üniversite öğrencisi kızlar, üniversite içinde	92,2	65,2	81,2	71,4
Millet Meclisi’nde bir milletvekilini görmeye giden kadın	93,7	76,3	83,4	79,7
Mahkemede yargılanan kadın sanık	94,1	78,6	82,9	81,2
İşi düştüğü için herhangi bir devlet daresine giden kadın	98,0	88,3	89,6	89,6
Hastanede tedavi gören kadın hasta	98,0	89,6	88,5	90,4
Sokakta veya mağazada alışveriş yapan kadın	99,0	94,8	95,2	95,3

Şeriat yönetimi istediklerini beyan edenlerin en az yüzde 86’sının, her yerde ve her durumda kadınların türban takabilmesinden yana ol-

dukaları görülüyor. Şeriat yönetimini istemeyenlerde bu oran yüzde 56,5'den başlıyor. Şeriat isteyenlerle istemeyenler arasında 30 puanlık bir fark görülüyor. Bu fark, kadının görev başında olup/olmaması durumundan önemli oranda etkilenererek 5 puana kadar düşüyor. Farkın azalması, şeriat yönetimini istemeyenlerin, görev başında olmayan kadınların türban takmalarına yasak getirilmemesi yönündeki düşüncelerinden kaynaklanıyor. Şeriat konusunda fikir beyan etmeyenler, çoğunlukla şeriat istemeyenlere daha yakın olmakla birlikte, iki grup arasında bir yasak - serbestlik anlayışı sergiliyor.

Dine ve gereklerine inanma düzeyiyle, kadınların türban takma konusunda serbest bırakılma düşüncesi arasında büyük bir ilişki gözleniyor. Bu ilişki de, özellikle kadınların görevlerini yaparken türban takmakta serbest olup/olmamaları düşüncesinde açığa çıkıyor. Sokakta veya mağazada alışveriş yapan kadının türban takmakta serbest olması konusunda her 20 seçmenden 19'u, özgürlükten yana. İnancı güçlü olanlarda 19 sayısı 20'ye yaklaşırken, inancı olmayanlarda bu sayı 18'e doğru geriliyor. Yani sokaktaki kadının başını türbanla örtme özgürlüğü konusunda seçmenler önemli bir fikir birliği sergiliyor. Farklılaşma; kadının görev yaparken başını türbanla örtüp/örtmemesi konusunda.

II.

BÖLÜM

Seçmenlerin Türkiye'nin Sorunlarına Bakışı ve Farklılaşmalar

4. Seçmenlerin Türkiye'nin Sorunları Konusundaki Görüşleri

"Sizce, Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu, acilen çözülmesi gereken en önemli sorunu nedir?" sorusu TÜSES Araştırmalarında 1994'den beri⁸ sorulan bir soru. Bu soruya her denek tarafından verilen tek yanıt, dönemin/günün "en önemli sorunun ne olduğuna", seçmenler tarafından "hangi sorun"un ilk sıraya taşındığına kaynaklık ediyor. Dolayısıyla, siyasetin odağına oturan ya da kısa erimde siyasetin odağına oturması olası olan sorunun ne olduğu da, dönemsel olarak böylece saptanmış oluyor.

4.1 Türkiye'nin En Önemli Sorunu

2003 yılının son günleriyle 2004'ün ilk günlerinde, yerel yönetim seçimlerinden 3 ay önce ve en son genel milletvekili seçiminden 14 ay sonra, Türkiye'nin gündemindeki en önemli sorun İŞSİZLİK olarak ortaya çıkıyor.

8. Bu soru 1994 – 98 dönemi araştırmalarında "Türkiye'nin en önemli sorunu olarak neyi görüyorsunuz?" şeklinde sorulmuştu. Bu soru da, açık uçlu ve tek yanıtı bir soru olarak tasarlanmıştır. Soruya denekler tarafından verilen yanıtlar incelendiğinde görülecektir ki, sorunun her iki biçimine verilen yanıtların 1994'den 2004'e, sorunların değişimi açısından bir tabloda sergilenmesi yanıltıcı bir durum ortaya çıkarmamaktadır.

Tablo 4.1.1.
Türkiye'nin en önemli sorunu

	Sayı	Yüzde
İşsizlik	763	42,2
Hayat pahalılığı, ekonomi	625	34,6
Dış olaylar ve etkenler	53	2,9
Yolsuzluk, rüşvet	44	2,4
Terör, güvenlik	43	2,4
Eğitim	42	2,3
Ülke yönetimi	24	1,3
Dinsel sorunlar	16	0,9
Demokrasi, insan hakları	13	0,7
Diğer	45	2,5
Yanıtsız	138	7,6
Toplam	1806	100,0

Deneklerin yüzde 42,2'si işsizliği, yüzde 34,6'sı da hayat pahalılığı ve ekonomiyi en önemli sorun olarak belirtirken, diğer sorunların hiçbirisi yüzde 3'ün üzerinde bir belirtilme düzeyine ulaşamıyor. En önemli sorunun ne olduğuna ilişkin değişimin dönemsel farklılaşmaları, sorunların zamanla yükselişi ya da yokoluşu eğilimlerini ortaya çıkarıyor ki, bu da bir problemin çözülüş sürecini sergilediği gibi, kangren oluş sürecini de gözler önüne serebilir.

2004 yılına girerken Türkiye'nin seçmenler gözündeki en önemli sorunu olan İŞSİZLİK birdenbire ortaya çıkıvermiş bir sorun değil. 1994 - 98 dönemi TÜSES araştırmalarında işsizliğin en önemli sorun olarak belirtilme oranı yüzde 10 - 12 arasında değişirken, 2002 araştırmasında yüzde 24,2'ye, en son araştırmada da yüzde 42,2'ye çıkıyor. Dolayısıyla işsizlik sorunu seçmenlere göre 2002'ye gelindiğinde bir önceki döneme göre katlanmış ve sonrasında da çözilemeyerek tekrar katlanıp, EN ÖNEMLİ SORUN haline gelmiş bir sorun.

Tablo 4.1.2.
Türkiye'nin “en önemli” sorunlarının 1994'den 2004'e değişimi

	1994	1996	1998	2002	2003-2004
İşsizlik	10,4	12,0	10,7	24,0	42,2
Hayat pahalılığı, ekonomi	36,9	46,7	46,1	53,2	34,6
Dış olaylar ve etkenler	0,6	2,3	1,2	2,3	2,9
Yolsuzluk, rüşvet	-	-	-	1,1	2,4
Terör, güvenlik	45,0	16,7	11,9	1,7	2,4
Eğitim	0,6	1,6	2,2	1,9	2,3
Ülke yönetimi	1,0	4,3	7,2	7,8	1,3
Dinsel sorunlar	-	-	-	0,5	0,9
Demokrasi, insan hakları	1,1	2,2	2,3	1,5	0,7
Diğer	3,0	3,4	7,7	1,8	2,5
Yanıtız	1,4	10,8	10,7	4,2	7,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Hayat pahalılığı, ekonomi 1994'den 2004'e daima sorunlar gündeminin başlarında yer almış bir başlık, Türkiye açısından. 1994'de terör ve güvenlik sorunundan hemen sonra gelirken, 2004'de de işsizlik sorununun ardından, Türkiye'nin en önemli ikinci sorununu oluşturuyor. 1996 - 2002 döneminde ise, yaklaşık seçmenlerin yarısı tarafından belirtilen hayat pahalılığı ve ekonomi bu belirtilme düzeyiyle en önemli sorun olarak başa geçiyor. 2004'de işsizliğin ardından ikinci sıraya düşmüş olsa da, hayat pahalılığı, ekonomi, hâlâ her 3 seçmenden 1'i tarafından en önemli sorun olarak görülüyor.

Terör, güvenlik 1994'de bir numaralı sorun olarak görülürken, 1996 - 98 döneminde ikinci sıraya iniyor. Bu iniş sürecinde seçmenler tarafından “terör ve güvenlik” konularının önemli sorun olarak belirtilme düzeyi de büyük oranda düşüyor. 2002'ye gelindiğinde “terör/güvenliği” en önemli sorun olarak belirtenlerin oranı yüzde 1,7'ye gerilerken, 2004'ün başında bu sorunu belirtenler yeniden -az da olsa- artış göstermiş (%2,4). Bu artışta, intihar komandolarınca yabancı kurum ve kuruluşlara yönelik olarak İstanbul'da gerçekleştirilen sabotajların da etkisi olabilir.

Ülke yönetiminin, 1996'dan itibaren seçmenler gözünde bir sorun olmaya başlayıp, 1998'de oransal olarak daha fazla denek tarafından belirtilen önemli bir sorun olduğu gözleniyor. 2002'de en önemli sorunlar listesinde üçüncü sırada yer alırken, toplam deneklerin yüzde 7,8'i tarafından belirtiliyor. 2004'e gelindiğinde ülke yönetiminin sorun olarak belirtilme düzeyi yüzde 1,3'e gerilerken, sıralamada da yeri 7'inciye düşüyor. Demek ki, ülke yönetimi seçmen gözünde Türkiye'nin önemli bir sorunu olma sürecindeyken, yapılan 2002 seçimleriyle iktidara gelen yönetim, ülke yönetiminin Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi haline gelişini önlemiş görünüyor. Ülke yönetiminin en önemli sorunlar listesindeki yerinin aşağılara düşüşünün kalıcı mı, geçici mi olduğu konusu ise, TÜSES'in gelecek yıllardaki araştırmalarında ortaya çıkacak ve sergilenecek.

“Dış olaylar ve etkenler”, “yolsuzluk, rüşvet” ile “eğitim” gibi konuların birer sorun olarak, yukarıdaki tablo incelendiğinde de görüleceği gibi, Türkiye'nin gündemine daha yoğun olarak girme potansiyeli taşıdıkları görülüyor. Yaklaşık her 35-40 denekten birisi tarafından belirtilen bu konular, hızla gerekli önlemler alınmadığı takdirde, Türkiye'nin gündemine sorun olarak girme olasılığı taşıyorlar. Çünkü her üçü de 2002'den 2004'e -az da olsa- oransal olarak artan sorunlar olarak görünüyor.

4.2 Türkiye'nin Karşı Karşıya Olduğu En Büyük Tehlike

“Sizce, Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu en büyük tehlike nedir?” sorusu, ilk kez 1998 araştırmasında sorduğumuz ve 2002 ile 2004 araştırmalarında da yinelediğimiz bir soru olup, *“karşı karşıya olunan tehlike”* ile *“acilen çözülmesi gereken sorun”* kavramlarının karşılaştırılmalı olarak irdelenebilmesi amacıyla geliştirilmiştir.

Tablo 4.2.1.**Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en önemli tehlikeler.**

	Sayı	Yüzde
Terör, güvenlik	482	26,7
Dış olaylar ve etkenler	357	19,8
Hayat pahalılığı, ekonomi	173	9,6
İşsizlik	146	8,1
Dinsel sorunlar	44	2,4
Yolsuzluk, rüşvet	44	2,4
Ülke yönetimi	20	1,1
Eğitim	15	0,8
Demokrasi, insan hakları	14	0,8
Diğer	75	4,2
Yanıtız	436	24,1
Toplam	1806	100,0

Seçmen, son iki araştırma döneminde en önemli sorun olma özelliği açısından gerilere düşen “terör, güvenlik” meselesini Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en önemli tehlike olarak listenin en başına taşıyor. Burada sözü edilen, vurgusu yapılan terör ABD ve müttefiklerine yönelik intihar komandolarının sabotaj eylemleri olabilir. Çünkü bu araştırmanın anketle veri derleme süreci öncesinde, yabancı kurum ve kuruluşlara yönelik olarak gerçekleştirilen sabotajlar “terör, güvenlik” meselesini önemli bir dönem Türkiyenin gündemine yeniden taşıdı. Ancak burada üzerinde durulması gereken nokta, “terör, güvenlik” meselesinin Türkiye'nin en önemli sorunu olarak değil, karşı karşıya olunan en büyük tehlike olarak denekler tarafından belirtilmiş olması. Bu da, iki kavramın farklılığının seçmen tarafından açık ve net olarak anlaşıldığının bir ölçütü olabilir.

Karşı karşıya kalınan en büyük tehlikenin, Türkiye'nin en önemli sorunundan farklı olarak, seçmen gözünde daha hızlı değiştiği aşağıdaki tablodan görülüyor. Karşı karşıya kalınan en büyük tehlikenin neler olabildiği ile, Türkiye'nin en önemli sorunlarının neler olduğu karşılaştırmalı olarak irdelendiğinde, her iki öge için de aynı kavramların kullanıldığı görülüyor. Değişen yalnızca sıralama ve ağırlıklar. Bu da belki, Türkiye seçmenlerinin, “toplumsal sorun / tehlike” kavramlarının

sınırlılığıyla ve dünya - ülke yönetimine bakışlarının darlığıyla açıklanabilir.

Tablo 4.2.2.

Seçmenlere göre 1998 – 2004 döneminde Türkiye'nin karşı karşıya olduğu en önemli tehlikeler

	1998	2002	2003 - 2004
Terör, güvenlik	39,3	5,5	26,7
Dış olaylar ve etkenler	8,8	14,6	19,8
Hayat pahalılığı, ekonomi	15,2	35,7	9,6
İşsizlik	3,8	16,9	8,1
Dinsel sorunlar	5,3	2,0	2,4
Yolsuzluk, rüşvet	1,1	1,7	2,4
Ülke yönetimi	3,9	3,8	1,1
Eğitim	1,2	0,8	0,8
Demokrasi, insan hakları	1,5	0,5	0,8
Diğer	3,1	5,5	4,2
Yanıtız	16,7	12,9	24,1
Toplam	99,9	99,9	100,0

Tablo; karşı karşıya kalınan tehlike bağlamında “terör, güvenlik”in dalgalanan ve fakat Türkiye'nin hep gündeminde kalan; “dış olaylar ve etkenler” tehlikesinin ise adım adım yükselişini sürdüren bir öge olduğuna dikkat çekiyor. “Hayat pahalılığı, ekonomi” ile “işsizlik”in, sorunlar tablosunun olduğu kadar tehlike tablosunun da ayrılmaz parçaları olduğu tablodan edinilen bir başka izlenim.

4.3 Türkiye’de Toplumsal - Ekonomik Adaletsizlik Sorunsalı

1998’de deneklerin yüzde 82,4’ü ve 2002 araştırmasında da deneklerin yüzde 86,3’ü tarafından “Evet, var” diye yanıtlanan “Türkiye’de hak etmediği kadar para kazananlar var mı?” sorusuna, 2003-2004 araştırmasında deneklerin yüzde 78,8’i olumlu yanıt veriyor. “Bunlar kimlerdir?” sorusunun yanıtları ise aşağıdaki tabloda görülüyor.

Tablo 4.3.1.

Türkiye’de hak etmediği kadar çok para kazananlar kimler?

	Evet, var diyenler	Tüm Kitle
Sermaye sahipleri	36,3	28,6
Milletvekilleri, politikacılar	31,3	24,7
Yasadışı özel sektör (mafya)	22,8	17,9
Devlet - kamu yöneticileri	14,0	11,0
Sanatçılar, sporcular, doktorlar vb.	9,8	7,8
Diğer	3,9	3,1
Yanıtsız	4,2	3,3
Toplam	122,3	96,4

Tüm deneklerin yüzde 78,8’i Türkiye’de hak etmediği kadar çok para kazananların olduğunu söylemesine karşın, belirtilenlerin oranının yüzde 96,4’e ulaşması, soruya birden çok yanıt alınmasından kaynaklanıyor.

Araştırmada deneklerin yüzde 28,6’sının “*sermaye sahipleri*”ni hakından çok kazanan kesim olarak gördüğü ortaya çıkıyor. 1998 araştırmasında bu oran yüzde 16,6 iken 2002’de yüzde 20,6’ya yükselmmişti. Dolayısıyla sermaye sahipleri, seçmenlerin gözünde hak ettiğinden çok para kazanan kesim olarak görülme sürecinde denebilir. Hele bir de “*işsizliğin*” Türkiye’nin en önemli sorunu olduğu düşünülürse, gelişmelerin yönü konusunda çıkarsamalarda bulunmak kolaylaşacaktır.

Milletvekillerinin ya da genel olarak politikacıların 1998’de yüzde 42,5, 2002’de yüzde 51,5 oranlarıyla, haksız kazanç birincisi olmalarına karşın son araştırmada deneklerin yüzde 24,7’si tarafından haksız kazanç elde edenler içinde sayılması, bu kesim açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, her 4 seçmenden 1’i tarafından milletvekillerinin haksız kazanç elde eden kişiler olarak tanımlanması, bir önceki meclis dönemine göre sadece görece bir iyileşme olarak görülebilir.

Mafyanın, seçmen kitlesinin yüzde 17,9’u tarafından belirtilerek bir önceki döneme göre daha az haksız kazanç mekanizması içerisinde görünmesi, azalmanın yüzde 20,6’dan yüzde 17,9’a olduğu gözönüne alınırsa, önemli sayılabilecek bir farklılaşma değildir. Kaldı ki, 1998 araştırmasındaki yüzde 12,2’lik belirtilme oranı bile, seçmenin kafasında

toplumsal yaşamda mafyanın varlığının bir göstergesiye, yüzde 17,9'luk oranın mafyanın etkisinin azalması biçiminde yorumlanması söz konusu olamaz.

Devlet ya da kamu yöneticileri, bir başka deyişle bürokrasinin üst yönetimi 1998'de yüzde 8,5, 2002'de yüzde 9,1 ve 2004'de de yüzde 11'lik belirtilme oranlarıyla, giderek seçmen gözünde, haksız kazancın odaklarından birisi haline geliyor.

Tablo 4.3.2.
1998'den 2004'e Türkiye'de hak etmediği kadar
çok para kazananlar kimler?

	1998	2002	2003 - 2004
Sermaye sahipleri	16,6	20,6	28,6
Milletvekilleri, politikacılar	42,4	51,5	24,7
Yasadışı özel sektör (mafya)	12,2	20,6	17,9
Devlet - kamu yöneticileri	8,5	9,1	11,0
Sanatçılar, sporcular, doktorlar vb.	-	-	7,8
Diğer	21,2	5,0	3,1
Toplam	100,9	106,8	93,1

Sanatçıların, sporcuların ve eğitimle kazanılmış bir mesleğin icracıları olarak doktorların, hak etmediği kadar para kazananların arasına dahil edilişi, araştırmanın yeni bir irdeleme konusunu gündeme getiriyor. Çünkü hak etmediği kadar çok para kazanma kavramı tablo ile bağlantılı değerlendirildiğinde, iki ayrı tanımlamayı akla getiriyor. Bu tanımlamalardan birisi "*kara para*" tanımlaması. Ama diğeri "*hak edilenden daha çoğunun alınması*" olarak şekilleniyor. Bu durumda da seçmenlerin "sermaye sahiplerini / milletvekillerini / devlet - kamu yöneticilerini" kara para / yolsuzluk nitelemesiyle mi, yoksa alması gerektiğinden daha çok aldığı için mi bu tanımlama içerisine yerleştirdiğinin irdelenmesi gereği ortaya çıkıyor. Çünkü olayın bir yönü "*yasa*", bir diğeri yönü ise "*emeğin değeri*" konusunun kapsamına giriyor.

5. Seçmenlerin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Değerlendirmeleri

Türkiye'nin acilen çözülmesi gereken sorunlar ya da karşı karşıya kaldığı tehlikeler arasında belirtilen ögeler, tek tek, deneklere; “*Sizce aşağıdaki sorunlar açısından Türkiye son 12 ay içinde daha iyiye mi gitti, yoksa daha kötüye mi gitti?*” sorusuyla yöneltildi. Değerlendirme konusu; 2002 genel milletvekilliği seçimlerini kazanarak tek başına iktidara gelen AKP'nin hükümeti oluşturup ülkeyi yönettiği 12 aylık dönem ve AKP'nin icraatı olarak ortaya çıkmış oluyor.

5.1 Son 12 Ayda Türkiye'nin Durumu “İyiye Gitti”.

TÜSES araştırmalarında Türkiye'nin acilen çözülmesi gereken önemli sorunları arasında yer alan 10 ayrı sorunun, son 12 aylık dönemde iyiye mi, yoksa kötüye mi gittiği deneklere tek tek soruldu. Alınan yanıtlar, “*işsizlik*” sorunu hariç tüm sorunların, son 12 ay içinde “*iyiye gittiği*” bulgusunu ortaya çıkardı.

Tablo 5.1.1.

Son 12 ay içinde Türkiye'nin sorunlarının iyiye mi, kötüye mi gittiğine ilişkin dağılım

	Çok daha iyiye gitti	İyiye gitti	Hemen hemen aynı kaldı	Kötüye gitti	Çok daha kötüye gitti	Yanıtsız	Toplam
Ekonomik durum	4,7	59,2	20,5	13,9	1,7	-	100,0
Hayat pahalılığı	2,4	45,5	30,7	18,2	3,2	-	100,0
İşsizlik	1,2	21,9	29,7	34,9	12,2	-	100,0
Ülke yönetimi	6,1	57,2	21,3	12,4	3,0	-	100,0
Dış politika, diğer ülkelerle ilişkiler	3,5	45,9	30,0	16,7	3,7	0,2	100,0
Eğitim	2,9	48,4	30,0	15,6	2,9	0,2	100,0
Sağlık hizmetleri	3,6	48,3	27,2	16,7	4,1	-	100,0
Terör ve güvenlik	1,8	36,2	26,5	30,4	4,9	0,1	100,0
Demokrasi ve insan hakları	2,2	37,3	33,3	21,7	5,4	0,1	100,0
Yolsuzluk ve rüşvet	5,0	39,9	26,1	19,9	9,0	0,2	100,0

“Ülke yönetimi” son 12 ay içinde “çok daha iyiye / iyiye gitti” diyenlerin oranı toplam deneklerin yüzde 63,3’üne erişirken “kötüye / çok daha kötüye gitti” diyenlerin oranı ise yüzde 15,4 düzeyinde. Yani ülke yönetiminin son 12 aylık dönemde iyileştiğini düşünen her 4 kişiye karşılık 1 kişi, kötüleşti diyor. Bir başka deyişle her 10 seçmenden 4’ü, ülke yönetiminin son 12 ay içerisinde öncesine göre değişmediğini ya da kötüleştiğini söylemesine karşın 6 seçmen, değişmemekten değil, tam tersine ülke yönetiminin iyileşmesinden söz ediyor.

Ülke yönetimindeki iyileşmeyi “ekonomik durum”un iyileşmesi izliyor. Ardından “sağlık hizmetleri” ve “eğitim”e ilişkin sorunlarının değerlendirilmesinde işlerin iyiye gittiği görüşü ağırlık kazanıyor.

“Hayat pahalılığı” ve “dış politika, diğer ülkelerle ilişkiler” konularındaki değerlendirmelerin odak noktası da, son 12 ayda öncesine göre iyileşme olduğu yönünde. Bu konularda son 12 ayda kötüye gidişten söz eden her 2 kişiye karşılık 3 kişi, değişme olmadığı, 5 kişi de iyileşme olduğu kanısında.

“Yolsuzluk ve rüşvet”, “demokrasi ve insan hakları”, “terör ve güvenlik” konularında son 12 ay içinde iyiye gidişten söz edenlerin oranı yüzde 40 düzeyine inerken, yüzde 25 - 35 arasında değişen bir seçmen kitlesinin de bu konularda kötüye gidişi vurgulaması dikkat çekiyor.

“İşsizlik” konusunda seçmenlerin yaklaşık yarısı son 12 aylık dönemde iyiye değil kötüye gidildiği kanısında. İyiye gidildiğini söyleyen seçmenler yalnızca her 4 seçmenden 1’i.

Tablo 5.1.2.

Son 12 ay içinde deneklerin kendi ailelerinin ekonomik durumu nasıl değişti?

Sizin ailenizin ekonomik durumu

son 12 ay içinde iyiye mi,

yoksa kötüye mi gitti?

2004 Araştırması

Çok daha iyiye gitti	1,5
İyiye gitti	29,1
Hemen hemen aynı kaldı	41,2
Kötüye gitti	25,5
Çok daha kötüye gitti	2,7
Toplam	100,00

Ülke yönetiminden işsizliğe uzanan bir perspektifte Türkiye'nin durumunu değerlendiren denegin kendi ailesinin son 12 ay içindeki durumu Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelere de ışık tutacak bir çerçeve üretebilir. Araştırmada deneklere “Sizin ailenizin ekonomik durumu son 12 ay içinde iyiye mi, yoksa kötüye mi gitti?” diye soruldu. Deneklerin tamamının yanıt verdiği bu sorunun ortaya çıkardığı dağılım yukarıdaki tabloda görülüyor. Kabaca deneklerin yüzde 31'i iyileşmeden yüzde 28,i de kötüleşmeden söz ederken, deneklerin yüzde 41'i ailesinin durumunda son 12 ay içinde bir değişme olmadığından söz ediyor. Bu oranların taşıdığı anlamı daha iyi kavrayabilmek için aynı soruya 2002 araştırmasında deneklerin verdiği yanıtlara bakmakta yarar var.

Tablo 5.1.3.

2002 Araştırmasına göre son 12 ay içinde denek ailelerinin ekonomik durumlarının değişimi.

Sizin ailenizin ekonomik durumu

son 12 ay içinde iyiye mi,

yoksa kötüye mi gitti?

2002 Araştırması

Çok daha iyiye gitti	0,3
İyiye gitti	2,9
Hemen hemen aynı kaldı	2,9
Kötüye gitti	2,9
Çok daha kötüye gitti	2,9
Toplam	100,00

2002 seçimlerinden altı ay önce anketle verileri derlenen 2002 TÜSES araştırmasının bulgularına göre, ailelerin yalnızca yüzde 3'ünün ekonomik durumunda iyileşme olduğu, buna karşın yüzde 85'inin durumunun ise kötüleştiği ortaya çıkıyor. Bu da, 2002'den 2004'e ailelerin ekonomik durumlarında iyiye gidişin hızlandığını gösteriyor. Dolayısıyla seçmenlerin ülkenin sosyo-ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmelerinin temelinde -çok büyük oranda- kendi ailelerinin ekonomik durumunun iyileşmesinin etkisi görülüyor denebilir.

5.2 Gelecek 12 Ayda, Türkiye'nin Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Durumu Nasıl Olacak?

Deneklerden kendi ailelerinin ekonomik durumlarını “geçmiş 12 ay / gelecek 12 ay” olarak değerlendirmeleri istendiğinde, genellikle geleceğin geçmişten daha iyi olacağı yönünde umut ve beklentiler yansıyor değerlendirmelerine. Kişisel ya da aile bazlı değerlendirmeler gibi ülkeye ilişkin değerlendirmelerde de benzer eğilimlere rastlanıyor. Geçmiş 12 ayı değerlendirmeye, gelecek 12 ayı değerlendirme arasında önemli bir ilişki var. Geçmiş 12 ayın değerlendirilmesinde iyiye doğru giden süreç söz konusu ise, geleceğe ilişkin umut ve beklentilerin de arttığı görülüyor.

Araştırmada deneklere Türkiye'nin gelecek 12 ayıyla ilişki 2 soru soruldu. Sorulardan birisi “ekonomik durum”, diğeri de “sosyal - siyasal duruma” ilişkin olarak geleceğe yönelik seçmen değerlendirmeleri almak üzere tasarımılaştırıldı. Aşağıdaki tabloda, deneklerin bu sorulara verdikleri yanıtların dağılımları var.

Tablo 5.2.1. Önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasal durumu iyiye mi, yoksa kötüye mi gidecek?

Sizce önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin ekonomik durumu daha mı iyiye gidecek, yoksa daha mı kötüye gidecek?

Çok daha iyiye gidecek	6,1
İyiye gidecek	64,1
Hemen hemen aynı kalır	18,3
Kötüye gidecek	10,2
Çok daha kötüye gidecek	1,2
Yanıtsız	0,1
Toplam	100,00

Sizce önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin sosyal-siyasal durumu daha mı iyiye gidecek yoksa daha mı kötüye gidecek?

Çok daha iyiye gidecek	4,7
İyiye gidecek	59,1
Hemen hemen aynı kalır	24,0
Kötüye gidecek	10,7
Çok daha kötüye gidecek	1,5
Yanıtsız	-
Toplam	100,00

Tabloda sergilenen dağılım iki şey söylüyor. Birincisi, seçmenler önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin ekonomik ve sosyal - siyasal durumunun “iyiye gidecek” oluşu konusunda önemli bir fikir birliğine sahip görünüyor. İkincisi, nasıl ülke yönetimi ve ekonomik durum, geçmiş 12 ay içinde daha fazla denek tarafından “iyiye gitti” diye belirtilmiş ise, gelecek 12 ay içinde de Türkiye'nin ekonomik durumunun iyiye gideceği, sosyal - siyasal durumun iyiye gideceğini söyleyen deneklerden daha fazlası tarafından belirtiliyor. Dolayısıyla ekonominin iyiye gideceğine ilişkin beklenti, sosyal - siyasal duruma ilişkin beklentinin de üzerinde. Ekonomik, sosyal ve siyasal durum bağlamında Türkiye'nin önümüzdeki 12 ay içinde “kötüye” gideceği yönünde düşünce taşıyanların oranı, ancak yüzde 12 düzeyine kadar yükseliyor. Bu da geleceğe ilişkin seçmenlerin umut ve beklentilerinin yükseklik düzeyini ortaya koyan bir öge olarak değerlendirilebilir.

Tablo 5.2.2.

Önümüzdeki 12 ay içinde ailenizin ekonomik durumu iyiye mi, yoksa kötüye mi gidecek?

	2002 Araştırması	2003-2004 Araştırması
	sonucu	sonucu
Çok daha iyiye gidecek	0,7	3,0
İyiye gidecek	13,7	48,9
Hemen hemen aynı kalır	28,3	36,6
Kötüye gidecek	39,8	10,5
Çok daha kötüye gidecek	15,8	0,7
Yanıtsız	1,7	0,3
Toplam	100,00	100,0

Seçmenlerin, 2002 TÜSES araştırmasının yapıldığı dönemde ileriye umutla bakamadıkları ve ailelerinin ekonomik durumunun, izleyen 12 ay içinde iyileşmeyip kötüleşeceği beklentisi, yukarıdaki tablodan açık ve net olarak görülüyor. Oysa 2004'ün başına gelindiğinde seçmenlerin umut ve beklentileri değişmiş. Geleceğe umutla bakmaya başlamışlar. Ancak burada dikkat çekici bir nokta var; gelecek 12 ay içinde Türkiye'nin ekonomik durumunun iyiye gideceğinin düşünenlerin sayısı ve oranı, kendi ailelerinin durumunun iyiye gideceğini düşünenlerden daha fazla.

5.3 Seçmenler, Türkiye'nin Sorunlarına Bakışlarına Göre Gruplandırılabilir mi?

Seçmenlere Türkiye'nin son 12 aylık dönem içindeki sosyal, siyasal ve ekonomik durumuna ilişkin görüşleri soruldu. Seçmenlerden kendi ailelerinin ekonomik durumlarına ilişkin değerlendirmeleri hem geçmiş, hem de gelecek 12 ay için öğrenildi. Türkiye'nin gelecek 12 ayına ilişkin seçmen öngörülerini ekonomik durum ve sosyal - siyasal durum ayırımında genel olarak irdelendi. Böylece seçmenler Türkiye'nin 12 ay öncesi ve sonrasıyla ilişkili 14 ayrı soruyu yanıtlayarak "*Türkiye ve sorunlarına bakış*" çerçevesi çizmiş oldular. Deneklerin bu 14 soruya verdikleri yanıtlar kümeleme analizine tabi tutulduğunda, oluşan 5 küme, temel olarak 2 grup ortaya çıkardı. Bu gruplar; KARAMSARLAR ve İYİMSERLER şeklinde tanımlanabilir.

Karamsarların bir kesimi tamamen karamsar iken, bir kesimi de karamsar olmasına karşın gelecekte biraz da olsa umut ışığı gören umutlu karamsarlar.

Kümeleme analizi iyimserleri 3'e ayırıyor. Bir kesim tamamen iyimserlerden oluşuyor. Kalan iyimserler kendi içlerinde 2'ye ayrılıyorlar. İyimserlerin bir kısmı sosyal sorunlardan, bir kısmı da işsizlik sorununu nedeniyle geleceğe biraz kuşkulu bakıyorlar. Bu iki kesimi bütünleştirip bunlara da kuşkulu iyimser adını vermek olası. Çünkü iyimserlikte birleşen bu iki kesimin kuşkularını birbirinden net olarak ayırmak pek mümkün görünmüyor. Önemli içiçe geçişler var. Bu nedenle iyimserlerin alt iki kesimini tek bir grup olarak değerlendirmek bu noktada bize daha doğru göründü.

Sonuç olarak kümeleme analizinden yararlanıp, oluşan kümelerin iç irdellemeleri yapılarak 5'li küme dağılımı 4'lü küme dağılımına dönüştürüldü. Ortaya çıkan dağılımda kümeler arası farklılaşmaları daha net görebilmek açısından Türkiye'nin sorunlarına "*kötüye / çok daha kötüye*" gitti diyenlerle, "*iyiye / çok daha iyiye*" gitti diyenler bağlamında bakmakta yarar var.

Tablo 5.3.1.

Seçmen Kümelerine göre son 12 ay içinde Türkiye'nin sorunları "kötüye/çok daha kötüye" gitti diyenler.

Kötüye/Çok Daha Kötüye Gitti	Karamsar	Umutlu Karamsar	Kuşkulu İyimser	İyimser	Tüm Kitle
Ekonomik durum	69,8	6,3	4,7	0,2	15,6
Hayat pahalılığı	76,9	19,4	8,9	0,0	21,4
İşsizlik	92,2	52,6	54,2	0,0	47,2
Ülke yönetimi	67,3	10,6	2,5	0,0	15,4
Dış politika, diğer ülkelerle ilişkiler	68,8	24,4	6,4	0,2	20,4
Eğitim	57,0	24,8	6,0	0,9	18,4
Sağlık hizmetleri	60,1	31,4	6,7	0,9	20,8
Terör ve güvenlik	77,3	42,0	32,2	2,7	35,3
Demokrasi ve insan hakları	73,2	37,7	14,1	0,7	27,1
Yolsuzluk ve rüşvet	77,6	36,8	18,1	0,2	28,8
Ortalama Belirtilme Puanı	72,0	28,6	15,4	0,6	25,0

Karamsarların yüzde 72'sinin, sorunların son 12 ay içinde kötüye / çok daha kötüye gittiği gibi bir düşünceye sahip oldukları yukarıdaki tablonun ilk sütununda görülüyor. İyimserlerin ancak binde altısı, söz konusu sorulara yanıt verirken "*kötüye / çok kötüye gitti*" seçeneklerini belirtmiş. Çok önemli bir kutuplaşma. Ortadaki iki kümenin birbirine göre çok farklılaşmadığı ve de genel olarak iyimserlere, karamsarlardan daha yakın oldukları görülüyor. Kitle ortalamasına en çok yaklaşan küme, umutlu karamsarlar oluyor.

Son 12 aylık dönemde Türkiye'nin -belirtilen- sorunlarının "*kötüye / çok daha kötüye*" gittiğini söyleyenler açısından değil de "*iyiye / çok daha iyiye*" gittiğini söyleyenler açısından baktığımızda ortaya biraz daha değişik bir dağılım geliyor.

Tablo 5.3.2. Seçmen Kümelerine göre son 12 ay içinde Türkiye'nin sorunları
“iyiye/çok daha iyiye” gitti diyenler.

İyiye/Çok Daha İyiye Gitti	Karamsar	Umutlu Karamsar	Kuşkulu İyimser	İyimser	Tüm Kitle
Ekonomik durum	4,0	49,0	81,4	98,4	63,9
Hayat pahalılığı	1,6	25,1	57,6	91,0	47,9
İşsizlik	0,6	5,6	7,6	77,4	23,1
Ülke yönetimi	5,3	39,1	86,9	97,8	63,3
Dış politika, diğer ülkelerle ilişkiler	6,2	19,0	60,9	95,3	49,4
Eğitim	15,6	19,0	62,9	93,9	51,4
Sağlık hizmetleri	15,9	18,7	67,4	90,1	51,9
Terör ve güvenlik	5,6	14,4	36,4	87,0	38,0
Demokrasi ve insan hakları	7,2	8,4	41,1	91,7	39,5
Yolsuzluk ve rüşvet	3,4	12,6	53,5	95,3	44,9
Ortalama Belirtilme Puanı	6,5	21,1	55,6	91,8	47,3

Karamsarların ortalama yüzde 6,5'inin, son 12 ay içinde Türkiye'nin sorunlarının “iyiye / çok daha iyiye gitti”ğini düşündüğü, tablonun ilk sütununda görülüyor. Buna karşın iyimserlerde bu oran yüzde 91,8 gibi oldukça yüksek bir düzeye erişiyor. Umutlu karamsarlar, karamsarlara oldukça yakın bir noktada dururken, bu kez de kuşkulu iyimserlerin kitle ortalamasına en yakın küme oluşu tabloya yansıyor.

Yukarıdaki iki tablo birlikte değerlendirildiğinde karamsarlarla iyimserlerin seçmen kitlesinde iki karşıt ucu temsil etmelerine karşın, umutlu karamsarlarla kuşkulu iyimserler zaman zaman birbirlerine, zaman zaman da uçlara yaklaşarak önemli farklılaşmaları içlerinde taşıyan ayrılmış seçmen kümelerini oluşturuyorlar.

Tablo 5.3.3.
Seçmenlerin Kümelere sayısal ve oransal dağılımı.

	Sayı	Yüzde
Karamsarlar	321	17,8
Umutlu karamsarlar	443	24,5
Kuşkulu iyimserler	596	33,0
İyimserler	446	24,7
Tüm Seçmen Kitlesi	1806	100,0

Dört kümenin en büyüğü “*kuşkulu iyimserler*”. Her üç seçmenden birisi bu küme içinde yer alıyor. “*İyimserler*” kümesi ile “*umutlu karamsarlar*” kümeleri yaklaşık birbirine eşit büyüklükte ve birlikte, ikinci sırada yer alıyorlar. En küçük küme toplam seçmenlerin yüzde 17,8’ini içinde barındıran “*karamsarlar*” kümesidir.

Eğer dağılıma karamsarlar ve iyimserler olarak bakacak olursak, karamsarların yüzde 42,3’lük oranda kaldığı, iyimserlerin ise yüzde 57,7’lik ağırlıkla çoğunluk oluşturduğu ortaya çıkıyor. Türkiye’nin sorunlarına bakışları önemli oranda farklı olan bu kümelerin üyelerinin sosyal ve demografik özellikleri de farklılaşıyor mu?

5.4 Seçmen Kümelerinin Sosyal ve Demografik Nitelikleri

Seçmenlerin yüzde 61,8’i kentsel, kalanları da kırsal yerleşim yerlerinde yaşamalarına karşın seçmen kümelerinin tek tek kır/kent ayrımındaki dağılımının önemli farklılaşmalar göstermesi, yerleşim mekânının, sorunlara bakışta da etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarıyor.

Tablo 5.4.1. Seçmen Kümelerine göre seçmenlerin kent / kır yerleşim dağılımı

	Kentsel Türkiye (20 bin +)	Kırsal Türkiye (20 bin -)	Toplam
Karamsarlar	67,3	32,7	100,0
Umutlu karamsarlar	65,2	34,8	100,0
Kuşkulu iyimserler	59,1	40,9	100,0
İyimserler	58,3	41,7	100,0
Genel Seçmen Kitle	61,8	38,2	100,0

Karamsar ve umutlu karamsar seçmen kümeleri genel seçmen kitlesine göre daha yüksek oranda kent seçmenine dayanırken, kuşkulu iyimser ve iyimser seçmen kümeleri için tersine bir durum ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5.4.2. Seçmen Kümelerinin cinsiyete göre dağılımı.

	Kadın	Erkek	Toplam
Karamsarlar	56,7	43,3	100,0
Umutlu karamsarlar	54,2	45,8	100,0
Kuşkulu iyimserler	52,3	47,7	100,0
İyimserler	45,5	54,5	100,0
Genel Seçmen Kitle	51,9	48,1	100,0

Genel seçmen kitlesi içerisinde yüzde 51,9'luk ağırlığa sahip olan kadın seçmenlerin "kuşkulu iyimserler"den "karamsarlar"a doğru gildikçe oransal ağırlığı daha da artıyor. Erkek seçmenler ise sadece "iyimserler" kümesinde genel seçmen kitlesi içerisindeki kendi oranlarının üzerine çıkıyorlar. Bu da, "iyimserler" kümesinin erkek ağırlıklı tek küme olması sonucunu doğuruyor.

Tablo 5.4.3. Seçmen Kümelerinin cinsiyet ve yerleşim ayrımında dağılımı.

	Çalışan kadın	Ev kadını	Kentli erkek	Köylü kadın	Köylü erkek	Toplam
Karamsarlar	10,9	30,8	33,6	15,0	9,7	100,0
Umutlu karamsarlar	9,7	31,2	32,7	13,3	13,1	100,0
Kuşkulu iyimserler	5,0	32,0	32,2	15,3	15,4	100,0
İyimserler	4,3	24,2	36,1	17,0	18,4	100,0
Genel Seçmen Kitle	7,0	29,7	33,6	15,2	14,6	100,0

Yukarıdaki ilk tablodan kırdaki yaşayanların daha iyimser, kentlerde yaşayanların ise görece olarak daha kötümser olduğunu görmüştük. Yerleşim ögesine bir de cinsiyet ayrımı eklediğimizde, seçmen kümeleri dağılımının ortaya koyduğu sosyo-demografik özellikler daha netleşiyor. Önce kentlerin çalışan kadınları, ardından da yine kentlerin ev kadınları "karamsarlar" ve "umutlu karamsarlar" kümeleri içinde, seçmen kitlesindeki kendi oranlarının ötesinde temsil ediliyorlar. Buna karşın kentli erkekleri, seçmen kitlesi içindeki oranlarının ötesine, sadece "iyimserler" kümesi içinde çıkabiliyorlar. Köye gelindiğinde, hem kadını hem erkeği "kuşkulu iyimserler" ve "iyimserler" kümelerinde oransal ağırlıklarını artırıyorlar.

Tablo 5.4.4. Seçmen Kümelerinin yaş gruplarına göre dağılımı.

	18-24 yaş	25-39 yaş	40-54 yaş	55 +	Toplam
Karamsarlar	19,3	34,0	26,2	20,6	100,0
Umutlu karamsarlar	21,9	39,1	23,7	15,3	100,0
Kuşkulu iyimserler	22,1	36,7	26,5	14,6	100,0
İyimserler	21,1	36,5	24,0	18,4	100,0
Genel Seçmen Kitle	21,3	36,8	25,1	16,8	100,0

“Karamsarlar” 40 yaş ve daha büyük seçmenleri oransal olarak en çok barındıran küme olma özelliğine sahip. 55 yaş ve üstü seçmenler, seçmen kümeleri arasında iki uca en çok yönelen kesim olurken en genç seçmenlerin ağırlığı ise uçlardan ortalara doğru kayıyor ve ne tam karamsar, ne de tam iyimser oluyorlar.

Tablo 5.4.5. Seçmen Kümelerinin en son bitirilen okullara göre dağılımı.

	İlkokul ve daha az	Ortaokul bitirmiş	Lise bitirmiş	Yüksekokul bitirmiş	Toplam
Karamsarlar	69,5	9,7	14,6	6,2	100,0
Umutlu karamsarlar	62,1	12,0	18,5	7,4	100,0
Kuşkulu iyimserler	75,5	6,9	13,6	4,0	100,0
İyimserler	74,0	7,6	14,8	3,6	100,0
Genel Seçmen Kitle	70,8	8,8	15,3	5,1	100,0

İlkokul ve daha az eğitilmişler iyimser kümelerinde, ortaokul ile yüksekokul bitirmişler ise karamsar kümelerinde kendi seçmen ağırlıklarının ötesinde paya sahip oluyorlar. Lise bitirmişlerin en büyük oransal ağırlığa sahip olduğu seçmen kümesi “umutlu karamsarlar” oluyor. Sonuç olarak eğitim düzeyinin artışı, karamsarlığı da artıran bir öge olarak önümüze çıkıyor. Ya da, eğitim düzeyi düştükçe seçmenler kendilerine iyimser kümelerinde daha kolay yer bulabiliyorlar.

Tablo 5.4.6. Seçmen Kümelerinin çalışma konumlarına göre dağılımı.

	Ev kadını	Küçük çiftçi	Esnaf zanaatkar	Beyaz yakalı	Mavi yakalı	Diğer	Toplam
Karamsarlar	28,7	17,4	18,4	7,8	23,1	4,7	100,0
Umutlu karamsarlar	30,0	17,6	17,2	6,8	23,5	5,0	100,0
Kuşkulu iyimserler	31,2	20,5	18,8	4,0	21,5	4,0	100,0
İyimserler	23,5	24,7	23,8	4,3	22,2	1,6	100,0
Genel Seçmen Kitle	28,6	20,3	19,5	5,4	22,4	3,8	100,0

Evkadınları, beyaz ve mavi yakalılarla birlikte karamsar kümeleri içerisinde, diğer kümelere göre daha ağırlıklıdır. Küme olarak iyimserler'in önde gelen iki çalışan kesimi küçük çiftçiler ile esnaf - zanaatkarlar. Kuşkuyla iyimserler kümesinde, küçük çiftçilerin yanına evkadınları geçiyor.

Yukarıda sergilenen dağılımlardan hareketle seçmen kümelerinin kimi sosyo-demografik özellikleri tanımlanabilir;

Karamsarlar;

- Kırdan çok kentlerde yaşayanlar,
- Erkeklerden çok kadınlar -evkadınları, çalışan kadınlar,
- Ağırlıkla ortaokul ya da yüksek okul bitirmişler,
- Mavi ve beyaz yakalı çalışanlar,
- Gençlerden çok, 40 ve üzeri yaşlarda olanlar.

Umutlu karamsarlar;

- Kırdan çok kentlerde yaşayanlar,
- Erkeklerden çok kadınlar -evkadınları, çalışan kadınlar-,
- Ortaokul ve daha yüksek eğitilmişler,
- Mavi ve beyaz yakalı çalışanlar,
- 40 ve üzeri yaşlardan çok, 18 - 39 yaş grubunda olanlar.

Karamsarlar kümesi ile umutlu karamsarlar kümesi üyelerinin sosyo-demografik özellikleri hemen hemen birbirinin aynı. Ayırt edici özellik yaş ve farklılaşma 40 yaşında başlıyor. Yukarıda tanımlanan 4 ortak özelliği taşıyan seçmenler kümesinin 40 ve üzeri yaşta olanları "karamsarlar" kümesini oluştururken, 18 - 39 yaş grubu "umutlu karamsarlar" kümesini oluşturuyor.

İyimser kümelerinde de ortaya benzer bir yapı çıkıyor,

İyimserler;

- Kentlerden çok kırdan yaşayanlar,
- Kadınlardan çok erkekler -tüm erkekler ve köylü kadınlar-,

- İlkokul ve daha az eğitilmişler,
- Küçük çiftçilerle esnaf-zanaatkarlar,
- 55 ve daha büyük yaşlarda olanlar.

Kuşkulu iyimserler;

- Kentlerden çok kırdaki yaşayanlar,
- Erkeklerden çok kadınlar -evkadınları, köylü kadınlar ve köylü erkekler-,
- İlkokul ve daha az eğitilmişler,
- Evkadınları ve küçük çiftçiler,
- 18-24 ve 40-54 yaş gruplarında olanlar.

İyimserler ile kuşkulu iyimserler kümelerini benzeştiren ögeler içerisinde temel olarak iki nokta seçmenin hangi iyimserler kümesinde yer alacağını etkiliyor. Seçmen taşıdığı tüm iyimserler kümelerine girme özelliklerinin ötesinde, eğer erkekse ve 55 ve üzeri yaşta ise, konumu “iyimserler” kümesi, eğer kadınsa ve 18-24 ya da 40-54 yaşları arasındaysa “kuşkulu iyimserler” kümesinde kendine yer bulacaktır.

5.5 Seçmen Kümelerinin Dini İnanç ve Siyaset Yelpazesi

Ölçütlerine Göre Konumu

Sosyo-demografik özelliklerin ötesinde “*dine ve gereklerine inanç*” ile “*şeriat yönetimi isteyip / istememe*” de, deneklerin yeralacağı seçmen kümelerinin oluşumunda ağırlık taşıyan ögeler arasında görülüyor. Aynı biçimde seçmenlerin kendilerini sol - sağ yelpazesinde koydukları yer ile siyasal konumlarına uygun gördükleri “*milliyetçilik / sağcılık / solculuk*” kavramları da, seçmenlerin Türkiye’nin sorunlarına bakış açılarını ve dolayısıyla kümelenmelerini de etkileyecektir.

Seçmenlerin inanç ve dinin gereklerini yerine getirme düzeyleri yükseldikçe iyimser, inançsızlığa doğru gidildikçe de karamsar yönde bir kümeleme oluşumu sergiliyor tablolar. Şeriat yönetimi isteği iyimserliğe, istememe yönelişi ise karamsarlığa doğru etki yapıyor, seçmenlerin sorunları değerlendirme sistematığında.

Tablo 5.5.1. Seçmen Kümelerinin dinin gereklerini yerine getirme ve inanç düzeylerine göre dağılımı.

	Dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar biri	Dinin gereğini yerine getirmeye çalışan dindar biri	İnançlı, ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyen biri	Dinin gereklerine pek inanmayan biri	Dini inancı olmayan biri	Yanıtsız	Toplam
Karamsarlar	9,0	37,1	44,2	4,4	5,0	0,3	100,0
Umutlu karamsarlar	11,3	47,6	38,1	1,8	1,1	-	100,0
Kuşkuluyimserler	15,1	61,7	22,8	0,2	0,2	-	100,0
İyimserler	25,3	59,4	15,0	0,2	-	-	100,0
Genel Seçmen							
Kitlesi	15,6	53,3	28,5	1,3	1,2	0,1	100,0

Karamsar seçmen kümelerinde dinin gereklerini yerine getiren ya da getirmeye çalışanların oranıyla, şeriat yönetimi isteyenlerin oranı, genel ortalamanın oldukça altında gerçekleşirken, iyimser kümelerde durum tam tersine dönüyor. Bu arada şeriat yönetimi konusunda fikri olmadığını söyleyenlerin şeriat yönetimi isteyenlerle benzeşen dağılımlar göstermesi de, bir önceki TÜSES araştırmasında yeralan Necat Erder'in yorumuna haklılık kazandırıyor.⁹

9. "İlginç olan, 'fikri yok' diyenlerin ya da soruyu 'yanıtsız' bırakanların oranındaki değişimlerdir. 1995'te %18,4 olan bu oran 1996'da %15,2'ye inmekte, 1998'de %20,2'ye, 2002'de de %29,4'e ulaşmaktadır. 1996'da şeriat düzenine 'evet' diyenlerin en yüksek (%26,7), 'fikri yok / yanıtsız'ların en düşük (%15,2) düzeyde olduğuna dikkat edilirse, şöyle bir sonuç çıkarılabilir: 'şeriat düzeni'ne 'hayır' diyen kitle sabit kalmakta, 'evet' diyenler ise, siyasal konjonktüre göre, önemli dalgalanmalar göstermektedir; buradaki artış ve azalmalar, 'fikri yok / yanıtsız' kesimine yansımaktadır." (Erder, N., 2002, s. 24)

Tablo 5.5.2. Seçmen kümelerinde şeriat yönetimi isteyenlerin ve istemeyenlerin dağılımı.

	Şeriat yönetimi isteyen	Şeriat yönetimi istemeyen	Fikri olmayan	Yanıtsız	Toplam
Karamsarlar	6,2	81,6	12,1	100,0	
Umutlu karamsarlar	8,4	73,4	18,3	100,0	
Kuşkulu iyimserler	12,1	65,6	22,3	100,0	
İyimserler	17,0	59,9	23,1	100,0	
Genel Seçmen Kitlesi	11,4	68,9	19,7	100,0	

Şeriat konusunda fikri olmayan ya da bu soruya yanıt vermeyenlerin, seçmen kümeleri bağlamında sergiledikleri benzeşme ya da farklılaşmalar bu grubu belirli özelliklere yaklaştırıp, uzaklaştırabiliyor. Bu yönüyle de şeriat isteyenler ile şeriat isteme konusunda fikir beyan etmeyenlerin çok farklı gruplar olmadığı izlenimi ortaya çıkıyor.

Seçmen kümelerini oluşturan sorunlara bakış çerçevesinin seçmenin siyasal konumuyla da ilişkili olması son derece doğal bir olgu. Burada önemli olan bu kümelenme yapısının oluşum biçimi ve değişim yönleri. Seçmenlerin siyasal konumlarıyla seçmen kümelemesi aşağıdaki ilişkiyi sergiliyor.

Siyasal konumunu “*milliyetçi*” olarak tanımlayanlar en çok “*iyimserler*” kümesi içinde, en az da “*karamsarlar*” arasında yer alıyor. “*Umutlu karamsarlar*” ile “*kuşkulu iyimserler*” kümeleri hemen hemen aynı oranda “*milliyetçi*” barındırıyor içlerinde. Bu olgular da, “*milliyetçi*”lerin, AKP iktidarı dönemi Türkiye’sinin sorunlarına daha çok iyimser gözlükle baktıkları biçiminde yorumlanabilir.

Tablo 5.5.3. Seçmen kümelerinde milliyetçi/sağcı/solcu seçmenlerin dağılımı

	Karamsarlar	Umutlu Karamsarlar	Kuşkulu İyimserler	İyimser	Genel
Milliyetçi	41,7	48,1	46,8	52,5	47,6
Sağcı	9,3	15,1	30,5	22,2	20,9
Solcu	37,1	19,9	8,1	7,0	15,8
Diğer	3,4	5,9	4,9	9,0	5,9
Fikri yok- yanıtsız	8,4	11,1	9,7	9,4	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kendilerini “sağcı” olarak tanımlayan seçmenlerin en büyük ağırlık kazandığı küme “kuşkulu iyimserler” kümesi. Karamsarlar kümesinden kuşkulu iyimserler kümesine değin yükselen küme içindeki sağcılarının oranı, “iyimserler” kümesinde azalıyor. Dolayısıyla sağcılar içinde bulunan dönemi iyimserlikle ve fakat kuşkuyla değerlendiriyorlar denebilir.

Siyasal konum olarak kendilerine “solcu” diyenler, döneme en karamsar bakan kesim olarak görünüyor. “Karamsarlar” kümesinde yüzde 37,1’lik ağırlığa ulaşan bu grup, “iyimserler” kümesi içinde yüzde 7’ye kadar düşüyor.

“Milliyetçi / sağ / sol” konumlandırmasının seçmen kümelerine göre sergilediği farklılaşmanın daha net hale gelmesi sol - sağ yelpazesiy-le irdelenebilir.

Tablo 5.5.4. Seçmen kümelerinde sol – sağ yelpazesine göre seçmenlerin dağılımı

	Karamsarlar	Umutlu Karamsarlar	Kuşkulu İyimserler	İyimser	Genel
En sol (1-2)	14,3	5,0	1,2	2,5	4,8
Ortanın solu (3-4)	20,6	13,1	4,5	3,8	9,3
Orta (5-6)	46,4	53,3	38,3	45,7	45,2
Ortanın sağ (7-8)	8,7	16,0	35,1	26,0	23,5
En sağ (9-10)	7,8	9,9	18,6	19,7	14,8
Yanıtsız	2,2	2,7	2,3	2,2	2,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kendini sol - sağ yelpazesinin ortasında konumlandıran seçmen, belirli bir dalgalanma içerisinde olsa da, hemen hemen tüm seçmen kümelerine birbirine yakın benzer oranlarla dağılıyor. Tek farklılık orta kesimin “umutlu karamsarlar”da biraz fazla, “kuşkulu iyimserler” içinde de, biraz düşük oranda yer alıyor olmaları.

Yelpazenin sağındakilerin iyimserliği ve solundakilerin karamsarlığı, yukarıda belirtilen sağcı ve solcuların sergiledikleri eğilimlerle aynı yönde. Tüm buradaki öğelerden hareketle seçmen kümelerinin siyaset ve din ekseninde sergilediği yapıyı tanımlamak olası. Şöyle ki;

- **Karamsarlar:** İnansa da dinin gereklerini pek yerine getiremeyen ya da inanmayanlara kayan (% 54), şariat yönetimi istemeyen (% 82), solcu ve milliyetçilerden oluşan (% 79), yelpazede orta ve solda yer alan (% 81) seçmenlerden oluşuyor.

- **İyimserler:** Dinin gereklerini yerine getiren ya da getirmeye çalışan dindar (% 85), şariat yönetimi isteyen ya da istemediğini söylemeyen (% 40), sağcı ve milliyetçilerden oluşan (% 75), yelpazede orta ve sağda yer alan (% 91) seçmenlerden oluşmaktadır.

Umutlu karamsarlarla kuşkulu iyimserler, kendi ana kümelerine yakın, ama iki küme arasında değişen bir konumla ele alınabilecek seçmen kümeleri olarak görünüyorlar.

III.

BÖLÜM

Siyasi Partilerin Yandaşları ve Seçmenlerin Siyasi Parti Tercihleri

6. Siyasi Parti Yandaşları

“Bugün gönlünüzde yatan, kendinize en yakın hissettiğiniz, görüşlerini beğendiğiniz parti hangisidir?” sorusu parti yandaşlarını tanımlamak için TÜSES araştırmalarının tamamında (1994’den bu yana yapılan tüm araştırmalarda) deneklere soruldu. Bu sorunun amacı parti seçmenleriyle parti yandaşlarını birbirinden ayırmak ve bu yolla, partilere göre parti yandaşlarıyla parti seçmenlerinin birbirine yaklaşmasını ve birbirinden uzaklaşmasını analiz edebilmektir. Çünkü *“parti yandaşlarını seçmenlerden ayıran özellikler... (i) ‘Yandaş’lar, seçimlerde partilerine değil, hiçbir partiye oy vermeme tercihi yapabilirler; (ii) Çeşitli nedenlerle, bir partinin ‘yandaş’ları, diğer bir partiye oy verebilirler.”* (Erder, 2002. s. 41) Bu durumda da bir partinin gelişmesi, ‘yandaş’larının tamamının oyunu alabilmenin ötesinde, hiçbir partinin yandaşı olmayanların ve diğer partilerin ‘yandaş’larının oyunu alabilmesiyle gerçekleşebilir. Bu olgunun tam tersi ise, bir partinin ‘yandaş’larını sandık başına kendine destek için götürmemesi ya da ‘yandaş’larını yitirmesi olabilir.

6.1 2004 Yılı Başında Siyasi Parti Yandaşları

2003 yılının Aralık ayı sonu ile 2004’ün Ocak ayı başında, verileri yapılandırılmış bir anketle derlenen bu araştırmanın bulgularına göre seçmenlerin kendilerine yakın gördükleri, görüşlerini beğendikleri, gönüllerinde yatan partilerin, yani seçmenlerin yandaş olarak gördüğü partilerin dağılımları aşağıdaki tabloda sergileniyor.

Tablo 6.1.1. 2004 yılı başında siyasi partilerin yandaşları.

	Sayı	Yüzde
AKP	937	51,9
CHP	218	12,1
MHP	75	4,2
Genç Parti	62	3,4
DYP	57	3,2
DEHAP	43	2,4
ANAP	17	0,9
SP	10	0,6
DSP	8	0,4
Diğer	45	2,5
Hiçbiri	161	8,9
Yanıtsız	173	9,6
Toplam	1806	100,0

Her iki seçmenden birinin AKP yandaşı oluşu oldukça dikkat çekici. Bir başka dikkat çekici nokta ise, AKP'den sonra gelen ikinci partinin oldukça geriden gelişi ve hiçbir partinin yandaşı olmayanların (hiçbiri + yanıtsız) oranının da, yüzde 18,5 düzeyinde oluşudur.

Tablo 6.1.2. 2002 ve 2004 yılı başında siyasi partilerin yandaşları

	2002	2003 - 2004
AKP	19,9	51,9
CHP	8,1	12,1
MHP	6,6	4,2
Genç Parti	0,0	3,4
DYP	9,2	3,2
HADEP (DEHAP)	5,7	2,4
ANAP	6,6	0,9
SP	2,8	0,6
DSP	2,7	0,4
Diğer	3,9	2,5
Hiçbiri	22,9	8,9
Yanıtsız	11,6	9,6
Toplam	100,0	100,0

2002'den 2004'e gündeme gelen değişim AKP ve CHP'de yandaş kazanımı, tüm diğer partilerde ise yandaş yitimi gözleniyor. Hiçbir partinin yandaşı olmayanlarda ve yandaşlık sorusuna yanıt vermeyenlerde de azalma görölüyor. Bu olgu, 2002 Araştırmāsından bugüne kadar ge­ çen dönemde AKP'nin önemli bir çekim merkezi oluşturduğu şeklin­ de yorumlanabilir. Nisan 2002 Araştırmāsından 2004'e uzanan süreçte 3 Kasım 2002 genel milletvekili seçimleri de var. İki ayrı dönemin par­ ti yandaşları dağılımının ortasına seçim dağılımını koyacak olursak, partilerin yandaş dağılımlarıyla seçmen dağılımları değişimini de gör­ me olanağı yaratılmış olacak.

**Tablo 6.1.2.Nisan 2002 ve 2004 yılı başında siyasi parti yandaşları
ve 3 Kasım 2002 seçim sonuçları**

	2002/	2002* Seçim	2003-2004
AKP	19,9	26,1	51,9
CHP	8,1	14,7	12,1
MHP	6,6	6,4	4,2
Genç Parti	0,0	5,5	3,4
DYP	9,2	7,3	3,2
HADEP (DEHAP)	5,7	4,7	2,4
ANAP	6,6	3,9	0,9
SP	2,8	1,9	0,6
DSP	2,7	0,9	0,4
Diğer	3,9	4,7	2,5
Hiçbiri	22,9	21,0	8,9
Yanıtsız	11,6	3,0	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0

*Bu sütunda ki yanıtsız, “geçersiz oy” olarak değerlendirilmelidir.

Bu tablo, yandaş ve seçmen kaybetme sürecinde olan partilerin se­ çimden sonra yandaş yitirme süreçlerinin hızlandığını gösteriyor. Bu hızlanma aynı zamanda AKP'nin olağanüstü yükselişine de ışık tutu­ yor. 2002 Araştırmāsında yüzde 34,5 olarak ölçülen parti yandaşı ol­ mayan seçmenler (hiçbiri ve yanıtsız sütununda görünen seçmenlerin toplamı) seçimde yüzde 24'lük bir kesimi oluşturuyor. 2004 başında ya-

pılan araştırmada yüzde 18,5 olarak ölçülen bu seçmen grubu, AKP'nin yalnızca parti yandaşlarını değil, sandıktan uzaklaşmış seçmenleri de kendine çektiğine kanıt olarak değerlendirilebilir.

6.2 Siyasi Parti Yandaşlarının Sosyo-Demografik Özellikleri

Siyasal parti yandaşlarının; yerleşim yeri, cinsiyet, yaş grupları, çalışma konumu, eğitim düzeyi ile, sol-sağ yelpazesindeki yeri ve kendi adlandırmasıyla siyasal konumu, dini inanç ve dinin gereklerini yerine getirme düzeyi ve benzeri sosyo-demografik, siyasal özellikler partilerin seçmen tabanının da niteliğini ortaya çıkarıyor.

Tablo 6.2.1. Kentsel ve kırsal yerleşim ayrımında siyasal partilerin yandaş dağılımı

	Kentsel Türkiye (20 bin +)	Kırsal Türkiye (20 bin -)	Toplam
AKP	50,2	54,6	51,9
ANAP	0,6	1,5	0,9
DYP	2,8	3,8	3,2
CHP	11,5	13,1	12,1
MHP	3,3	5,5	4,2
DEHAP	2,1	2,9	2,4
Genç Parti	4,7	1,5	3,4
Diğer	4,3	2,2	3,5
Hiçbiri	11,1	5,4	8,9
Yanıtsız	9,5	9,7	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	1117	689	1806

Tablo 6.2.2. Yaş grupları ayrımında siyasal partilerin yandaş dağılımı.

	18-20 yaş	21-24 yaş	25-39 yaş	40-54 yaş	55+yaş	Toplam
AKP	51,1	52,7	53,6	52,6	46,9	51,9
ANAP	0,0	0,5	1,2	0,9	1,3	0,9
DYP	1,6	2,5	2,4	4,2	4,6	3,2
CHP	13,7	11,8	8,9	12,3	17,8	12,1
MHP	6,6	8,9	4,1	3,3	1,0	4,2
DEHAP	2,2	3,4	2,9	1,8	1,7	2,4

Genç Parti	3,8	4,4	4,7	2,2	1,7	3,4
Diğer	3,3	3,0	4,8	2,9	2,0	3,5
Hiçbiri	9,3	6,9	8,0	11,5	8,3	8,9
Yanıtsız	8,2	5,9	9,5	8,4	14,9	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	182	203	664	454	303	1806

Hem AKP'nin hem de CHP'nin yandaşları kırsal yerleşimlerde daha ağırlıklı görünüyor. AKP için bu dağılım 2002'de de benzer yapıyı sergilerken, CHP'nin 2002'de, kentsel yerleşimlerde oransal olarak daha fazla olan parti yandaşlarının, bu kez kırsal yerleşimlerde daha fazla olduğu görülüyor. Yaş grupları bağlamında parti yandaşlığına bakıldığında AKP yandaşlarının 25-39 yaş grubuna kadar artıp, izleyen yaş gruplarında giderek azaldığı ortaya çıkıyor. CHP yandaşları için bu dağılım, AKP'nin sergilediği yapının tam tersi olarak gerçekleşiyor. Yani 25-39 yaş grubuna kadar azalan toplam seçmenler içindeki CHP yandaşları oranı, bu yaş grubundan sonra yeniden yükselmeye başlıyor.

Tablo 6.2.3. Kent ve kır ayrımında kadınlarla, erkeklerin siyasal partilerin yandaşı olmalarına göre dağılımı

	Çalışan kadın	Ev kadını	Kentli erkek	Köylü kadın	Köylü erkek	Toplam
AKP	33,9	53,9	49,5	55,5	58,2	51,9
ANAP	1,6	0,9	0,3	1,8	1,1	0,9
DYP	1,6	3,4	2,8	2,6	4,9	3,2
CHP	12,6	8,8	14,0	13,1	12,9	12,1
MHP	3,9	2,6	5,3	2,9	6,1	4,2
DEHAP	1,6	2,4	2,3	2,6	2,7	2,4
Genç Parti	7,9	3,4	4,3	2,2	0,8	3,4
Diğer	5,5	2,8	4,6	1,5	3,4	3,5
Hiçbiri	22,0	8,6	9,7	5,5	4,9	8,9
Yanıtsız	9,4	13,2	7,1	12,4	4,9	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	127	536	606	274	263	1806

Tablo 6.2.4. Seçmenlerin çalışma konumları ayrımında, siyasi parti yandaşlarının dağılımı.

	Ev kadını	Küçük çiftçi	Esnaf zanaatkar	Beyaz yakalı	Mavi yakalı	Diğer	Toplam
AKP	54,5	56,8	51,6	29,6	52,8	33,8	51,9
CHP	8,7	14,8	10,2	20,4	12,8	16,2	12,1
MHP	2,5	3,6	5,7	1,0	5,4	8,8	4,2
Genç Parti	3,5	1,9	4,2	6,1	3,7	1,5	3,4
DYP	3,5	2,5	3,1	2,0	4,0	1,5	3,2
DEHAP	2,3	3,0	2,0	1,0	3,0	-	2,4
ANAP	1,0	1,9	0,8	-	0,5	-	0,9
Diğer	2,7	1,4	3,4	8,2	4,4	8,8	3,5
Hiçbiri	8,1	4,9	10,8	17,3	7,9	20,6	8,9
Yanıtsız	13,2	9,3	8,2	14,3	5,4	8,8	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	516	366	353	98	405	68	1806

Kentli kadınlar kendi içlerinde önemli farklılaşmalar yansıtma- ları nedeniyle tabloda “*çalışan kadınlar*” ve “*ev kadınları*” olarak iki ayrı başlıkta sergileniyor. 6.2.3 numaralı tablo, kırdaki ve kentteki kadın ve erkeklerin siyasi parti yandaşlığı konusundaki farklılaşmalarını yansı- tıyor. AKP yandaşları öncelikle kırsal kesimde ve sonra da kentteki ev- kadınları arasında daha ağırlıkla yandaş bulan bir parti görünümü ve- riyor. Bir sonraki tabloya baktığımızda açıkca görüldüğü gibi, AKP ön- ce küçük çiftçinin, sonra evkadınının partisi. İçinde en az AKP yanda- şının bulunduğu kesim beyaz yakalı çalışanlar kesimi ki, bu kesimin de birinci partisi AKP.

CHP en fazla parti yandaşına, kentli erkekler ve beyaz yakalı çalı- şanlar arasında sahip olabiliyor. Bu eğilim 2002 Araştırmasının bulgu- larıyla da saptanmış bir eğilim olarak, CHP’nin kazandığı ve yitirdiği seçmenler bağlamında da yandaş kompozisyonunun çok fazla deği- şmediğini gösteriyor.

Tablo 6.2.5. Seçmenlerin eğitim düzeylerine göre siyasal parti yandaşlarının dağılımı.

	İlkokul ve daha az	Ortaokul bitirmiş	Lise bitirmiş	Yüksekokul	Toplam
AKP	55,9	45,3	44,2	31,2	51,9
ANAP	1,2	-	0,4	1,1	0,9
DYP	3,0	5,0	3,6	1,1	3,2
CHP	10,8	17,0	12,7	19,4	12,1
MHP	3,4	6,9	6,5	2,2	4,2
DEHAP	2,8	0,6	1,8	1,1	2,4
Genç Parti	2,8	6,9	4,7	2,2	3,4
Diğer	2,6	3,8	5,1	10,8	3,5
Hiçbiri	6,8	11,3	13,0	21,5	8,9
Yanıtsız	10,7	3,1	8,0	9,7	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	1278	159	276	93	1806

Seçmenlerin eğitim düzeyi yükseldikçe, hiçbir siyasal partinin yandaşı olmayan seçmen oranı giderek artıyor. Bu olgu, büyük bir benzerlikle CHP yandaşları için de geçerli. Tek fark, ortaokul bitirmişlerden sonra lise bitirmişler içinde CHP yandaşlarının biraz azalıp, sonra yeniden artması. İlkokul ve daha az eğitilmiş seçmenlerin yüzde 55,9'u AKP yandaşı olduğunu söylerken, yüksekokullular içinde bu oran yüzde 31,2'ye kadar geriliyor. Dolayısıyla AKP ile CHP, yandaşlarının eğitim düzeyi açısından birbirinin zıttı iki parti görünümünde.

6.3 Siyasi Parti Yandaşlarının Eğilim ve İnançları

Seçmenlerin siyaset yelpazesinin hangi tarafında olacakları, seçmenlerin eğitim düzeylerinden bağımsız değil. Birinci bölümde, Tablo 2.2.4'de kendini sağcı gören seçmenlerin oranı ilköğretim bitirmişlikten yüksekokul bitirmişlere doğru gidildikçe azalırken, solcular tam bunun tersi bir eğilimi sergiliyorlar. Elbette kişilerin kendilerini sağda ya da solda konumlandırmalarında yalnızca o kişilerin eğitim düzeyi belirleyici değil.

Eğitim düzeyinden etkilenen bir yapıyı özünde taşıyan sol - sağ yelpazesindeki konumlandırma, sonuç olarak eğitimin yarattığı farklılaşmanın da ötesinde yepyeni bir dağılıma kaynaklık ediyor. Seçmenlerin sol - sağ yelpazesinde kendilerini konumlandıkları yere göre yandaşı oldukları partilerin dağılımı, sol'un birinci partisinin CHP, merkez ile sağın birinci partisinden de AKP olduğunu gösteriyor. Merkezden sağ'a doğru gidildikçe, AKP'nin yandaş oranı daha da artıyor.

MHP, DYP ve ANAP yandaşları yelpazenin solundan sağına doğru gidildikçe artıyor. Bu olgu da, AKP'nin aynı siyasi yelpazedeki rakiplerinin, tabloya göre, MHP / DYP ve ANAP olduğunu gösteriyor.

Tablo 6.3.1. Seçmenlerin sol-sağ yelpazesindeki yerlerine göre siyasal parti yandaşlarının dağılımı.

	Yelpazenin Solu	Yelpazenin Merkezi	Yelpazenin Sağı	Genel*
AKP	15,7	47,6	70,7	51,9
CHP	46,5	10,6	1,7	12,1
MHP	0,4	2,2	8,1	4,2
Genç Parti	3,9	4,5	2,0	3,4
DYP	1,2	2,6	4,6	3,2
DEHAP	7,5	2,7	0,1	2,4
ANAP	0,4	0,9	1,3	0,9
Diğer	10,2	2,2	2,5	3,5
Hiçbiri	8,7	13,7	2,7	8,9
Yanıtsız	5,5	13,0	6,2	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	254	817	692	1806

* Yanıtsızlar (43 denek) sütunu tabloya değil, toplama dahildir.

DEHAP, yelpazenin solundan sağına doğru gidildikçe yandaş oranı düşen bir parti. Buna karşın Genç Parti yandaşları yelpazenin merkezinde en yüksek düzeyine ulaşmış, yelpazenin sağında da en az yandaş sahip olabiliyor. Genç Parti yandaşlarının sergilediği eğilimi, aynı biçimiyle, hiçbir siyasi partinin yandaşı olmadıklarını söyleyen seçmenler de yineliyor.

Tablo 6.3.2. Seçmenlerin kendilerini konumlandıkları siyasal eğilime göre siyasal parti yandaşlarının dağılımı

	Milliyetçi	Sağcı	Solcu	Genel*
AKP	53,1	76,5	15,7	51,9
CHP	7,9	0,5	44,1	12,1
MHP	6,6	3,7	0,7	4,2
Genç Parti	4,5	1,6	4,5	3,4
DYP	3,1	6,1	1,0	3,2
DEHAP	1,6	0,0	6,3	2,4
ANAP	1,4	0,8	0,7	0,9
Diğer	2,2	1,1	10,1	3,5
Hiçbiri	10,1	2,6	10,5	8,9
Yanıtsız	9,3	7,1	6,3	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	860	378	286	1806

* Diğer ve yanıtsızlar (282 denek) sütunu tabloya değil, toplama dahildir.

İster seçmenlerin kendilerini sol - sağ yelpazesinde yerleştirdikleri yer açısından, ister kendilerini konumlandıkları siyasal eğilim açısından bakılıyor olsun, CHP'nin sol içinde en çok yandaşa sahip parti olduğu görülüyor. CHP'nin en fazla yandaşa sahip olabildiği ve kesiminin birinci partisi olabildiği tek konum, solculuk. Ama AKP için durum öyle değil. AKP birçok grubun birinci, hem de önemli oranda oy farkıyla birinci partisi. Örneğin kendini "sağcı" olarak tanımlayanlar içinde yüzde 76,5 oranında kendini yelpazenin sağında konumlandıkları arasında da yüzde 70,7 oranında yandaşa sahip olan AKP, şeriat yönetimi isteyenler arasında da yüzde 70,2 oranında yandaş buluyor.

Tablo 6.3.3. Seçmenlerin şeriat yönetimi isteyip/istememelerine göre siyasal parti yandaşlarının dağılımı

	Şeriat Yönetimi İsteyen	Şeriat Yönetimi İstemeyen	Fikri Olmayan Yanıtsız	Genel
AKP	70,2	45,9	62,4	51,9
CHP	1,5	14,8	8,7	12,1
MHP	2,4	5,0	2,2	4,2
Genç Parti	3,4	4,2	0,8	3,4
DYP	1,0	3,6	2,8	3,2
DEHAP	3,4	2,7	0,8	2,4
ANAP	1,0	1,1	0,3	0,9
Diğer	2,9	4,4	0,6	3,5
Hiçbiri	3,9	10,0	8,1	8,9
Yanıtsız	10,2	8,4	13,2	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	205	1245	356	1806

Şeriat yönetimi konusunda fikri olmadığını ya da soruya yanıt vermeyeceğini belirtenlerin yüzde 62,4'ü AKP yandaşları. Bu da, şeriat yönetimi isteyenlerle konu üzerinde fikri olmayanların AKP yandaşlığı konusunda önemli bir benzerlik sergilediklerini gösteriyor. Ama bu benzerlik, şeriat istemeyenler içinde de AKP'nin yüzde 45,9'luk bir düzeye ilk sırayı almasına engel oluşturmuyor.

Tablo 6.3.4. Dinin gereklerini yerine getiren ya da getirmeye çalışan dindarlar ile diğer seçmenler ayrımında parti yandaşlığı dağılımı.

	Dindarlar	Diğerleri	Genel
AKP	61,6	30,3	51,9
CHP	6,4	24,6	12,1
MHP	3,9	4,8	4,2
Genç Parti	2,8	4,8	3,4
DYP	3,5	2,3	3,2
DEHAP	2,2	2,9	2,4
ANAP	1,0	0,9	0,9
Diğer	2,3	6,1	3,5
Hiçbiri	6,1	15,2	8,9
Yanıtsız	10,2	8,2	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	1245	561	1806

Din konusundaki tutumunu; dinin tüm gereklerini yerine getiren ya da getirmeye çalışan “dindar” biri olarak tanımlayan seçmenlerin oranı, seçmenlerin içinde yüzde 68,9 olarak ölçülmüştü. AKP yandaşlarının bu kesim içindeki ağırlığı ise yüzde 61,6. Kendini “dindar” olarak tanımlamayanlar içinde AKP yandaşlarının oranının yüzde 30,3 düzeyinde oluşu, iki kesimin birbirinden farklı olduğunu gösteriyor. Ancak buna rağmen AKP yandaşlarının her iki grup içerisinde de ilk sırada yer alıyor oluşu, partinin, seçmenlerin hemen hemen farklılaşan tüm katmanları tarafından da benimsenmiş oluşunun bir kanıtı olarak düşünülebilir.

Araştırmada deneklere; “*Çeşitli bilim adamlarının araştırmalarına ve yazdıklarına göre, Türkiye’de çeşitli ırklardan, milletlerden, dinlerden insanlar yaşıyor. Birisi size, ‘Siz bunlardan hangisisiniz?’ diye sorsa, ne dersiniz?’* sorusu soruldu. Deneklerin yüzde 50,7’si bu soruya, kendilerine gösterilen kartta yer alan 20 seçenek arasından “sünni” seçeneğini de belirterek yanıt verdi. Diğer deneklerin yanıtları içerisinde “sünni” seçeneği yer almadı.

Tablo 6.3.5. Kendini “sünni” kimliğiyle tanımlayan ve tanımlamayan seçmenler ayrımında parti yandaşlığı dağılımı.

	Sünni Kimliği Belirtenler	Sünni hariç başka kimlik belirtenler	Genel
AKP	63,0	40,4	51,9
CHP	6,4	17,9	12,1
MHP	5,0	3,3	4,2
Genç Parti	2,6	4,3	3,4
DYP	2,5	3,8	3,2
DEHAP	0,4	4,4	2,4
ANAP	0,8	1,1	0,9
Diğer	2,2	4,8	3,5
Hiçbiri	8,3	9,6	8,9
Yanıtsız	8,7	10,4	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	916	890	1806

Araştırmada “sünni” kimliğini belirtenlerin yüzde 63’ünün aynı zamanda AKP yandaşı olduğu da görülüyor. AKP yandaşlığı açısından “sünni” kimliğinin belirtilip / belirtilmemesi önemli bir farklılaşma yaratıyor, ama AKP sadece bu kimliği belirtenler içinde değil, belirtmeyenler içinde de birinci parti konumunda.

6.4 AKP ve CHP Yandaşları

“Şeriat yönetimi isteme”, kendini “dindar” olarak tanımlama, “sünni”liği bir kimlik olarak kabul ederek beyan etmek, AKP yandaşlığı açısından önemli değişkenler. Ancak AKP yandaşlığı bu kavramlarla sınırlandırılmış, dinsel ögelerle açıklanan ve tanımlanan bir yandaşlık olarak görülmüyor.

AKP yandaşları, kendini “solcu” olarak tanımlayan, sol - sağ yelpazesinde yerini yelpazenin “solunda” olarak gösteren seçmen grupları dışında, tüm kesimlerde ilk sırayı alıyor.

AKP yandaşlık oranının genel ortalamanın önemli oranda altında kaldığı üç sosyo-demografik grup var. Bu gruplar; Yüksekokul bitirmiş seçmenler, çalışan kadınlar ve beyaz yakalı çalışanlar. Yandaşlık açısından bu grupların da birinci partisi AKP olmasına karşın, CHP yandaşlarıyla aralarındaki oransal farkın azalışı bu gruplar içerisinde gözleniyor.

CHP yandaşları; kendini “solcu” olarak tanımlayan, sol - sağ yelpazesinde yerini yelpazenin “solunda” olarak gösteren seçmenler arasında çoğunluğu temsil ediyor, ya da CHP yandaşları sadece bu kesimler içinde ilk sırayı alabiliyor. Yüksek öğrenimli seçmenler, çalışan kadınlar, beyaz yakalı çalışanlar, kendini “dindar” olarak tanımlamayan seçmen grupları içerisinde CHP yandaşlarının oranı, AKP yandaşlarının oranına yaklaşıyor ve fakat onları geçemiyor. Yani CHP bu kesimlerin ikinci partisi.

AKP ve CHP yandaşlarının Türkiye’nin sorunlarına bakış açıları, bu iki grubu birbirinden ayıran önemli bir ölçüt. Türkiye’nin sorunlarına bakış biçimine göre oluşturulan seçmen kümeleri, parti yandaşlığı farklılaşmalarına da ışık tutan bir öge oluyor.

Tablo 6.4.1. Seçmen kümelerine göre parti yandaşlığının dağılımı.

	Karamsarlar	Umutlu Karamsarlar	Kuşkulu İyimserler	İyimserler	Genel
AKP	10,6	31,2	67,3	81,6	51,9
CHP	29,3	18,3	5,2	2,7	12,1
MHP	5,6	5,9	4,0	1,6	4,2
Genç Parti	10,0	5,0	1,0	0,4	3,4
DYP	5,3	5,0	2,2	1,1	3,2
DEHAP	3,4	3,6	1,2	2,0	2,4
ANAP	0,9	1,8	0,7	0,4	0,9
Diğer	7,5	3,4	3,4	0,9	3,5
Hiçbiri	15,6	15,3	5,2	2,7	8,9
Yanıtsız	11,8	10,6	9,9	6,5	9,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	321	443	596	446	1806

Karamsarlar içerisinde en çok yandaş bulan parti CHP. Bu grup içerisinde AKP, Genç Parti ile yarışıyor. Bu kümedeki her 4 seçmenden 1'inin ise yandaşı olduğu parti yok.

Umutlu karamsarlar kümesi, AKP yandaşlarının yüzde 31,2'lik bir ağırlığa sahip olarak ilk sırada yer aldığı, CHP'nin AKP'ye rakip olabileceği, her 4 seçmenden 1'inin parti tercihi olmadığı bir kesim olarak öne çıkıyor.

İyimserlik, ister kuşkulu olsun ister kuşkusuz, "iyimserler" kümeleri AKP'nin rakipsiz olduğu alan. Eğer seçmen az da olsa Türkiye'nin sorunları üzerine kuşkular taşıyorsa her üç seçmenden ikisi, taşımıyorsa eğer her beş seçmenden dördü, AKP yandaşı olduğunu söylüyor. Bu durumda da AKP'ye rakip bir partinin bu kümeler içerisinde etkin olması ve de rakip parti yandaşlarının o kümeler içinde ağırlık kazanması, kısa dönemde olası görünmüyor.

7. Yandaşların Siyasi Partilere Güveni

Türkiye'nin “*en önemli sorunu*” ve karşı karşıya kaldığı “*en büyük tehlike*” nedir biçimindeki sorular TÜSES'in VERİ ARAŞTIRMA'yla yaptığı araştırmalarda 1998'den bu yana soruluyor. Denek soruya yanıt olarak hangi sorunu ya da tehlikeyi belirtirse belirtsin, o “sorunu hangi partinin çözeceği” ve “*tehlikeyi hangi partinin*” önleyeceği soruları, verilen ilk yanıtların ardından deneğe yönltiliyor.

Bu sorular; Türkiye'nin önündeki acil sorunlara ve tehlikelere seçmenlerin bakışlarını görmenin ötesinde, seçmenlerin yandaşı oldukları siyasi partilere güvenip/güvenmediklerine ve güvenlerinin düzeyine ilişkin bilgi toplanabilmesi amacıyla tasarlanmış sorulardır.

7.1 En Önemli Sorunu Kim Çözer?

1998 Araştırmasında seçmenlerin yüzde 35,8'i, 2002 Araştırmasında da seçmenlerin yüzde 44,7'si Türkiye'nin o günlerde gündeminde olan sorunu, HİÇBİR partinin çözemeyeceğini belirtiyordu. Soruyu yanıtsız bırakanların oranı 1998'de yüzde 13,3 dört yıl sonra 2002'de de yüzde 13,9 olduğu göz önüne alındığında, seçmenlerin çok önemli bölümünün “Türkiye'nin en önemli sorunu” nun çözümü bağlamında partilere güvenmediklerini ortaya koyuyordu.

Tablo 7.1.1 “Türkiye'nin en önemli sorununu hangi parti çözer” sorusuna verilen yanıtların dökümü

	Sayı	Sorun belirtenler	Tüm Kitle
AKP	793	47,5	43,9
CHP	97	5,8	5,4
MHP	26	1,6	1,4
Genç Parti	24	1,4	1,3
DYP	23	1,4	1,3
DEHAP	16	1,0	0,9
ANAP	3	0,2	0,2
Diğer	30	1,8	1,7
Hiçbiri	448	26,9	24,8

Fikri Yok-Yanıtsız	208	12,5	11,5
Sorun belirtmeyenler	138	-	7,6
Toplam	1807	100,0	100,0
Denek Sayısı		1668	1806

Belirtilen sorundan bağımsız olarak seçmenlerin yüzde 24,8'i hiçbir partinin sorunu çözemeyeceğini söylerken, seçmenlerin yüzde 11,5'i de soruyu yanıtsız bırakmış. 1998'e ve de özellikle 2002'ye göre seçmenlerin partilere duydukları güvenin yükseldiğini gösteriyor bu dağılım. Çünkü sorunun çözümü için parti belirtenlerin oranında, en azından 15 puanlık bir artış gözleniyor.

Tablo 7.1.2 AKP ve CHP yandaşlarına göre Türkiye'nin en önemli sorununu hangi parti çözer?

	Kendi Partisi	Diğer partilerden biri	Hiçbiri	Yanıtsız	Toplam	Denek Sayısı
AKP	77,0	1,1	11,4	10,6	100,0	851
CHP	36,0	11,7	43,9	8,4	100,0	214
Tüm parti yandaşları	60,7	8,0	21,2	10,2	100,0	1370

CHP'lilerin partilerine güven duyma düzeyleriyle AKP'lilerin partilerine güven duyma düzeyleri arasında önemli fark var. AKP yandaşları Türkiye'nin en önemli sorununu kendi partilerinin çözebileceğini söylerken, CHP yandaşlarının yüzde 43,9'u sorunun hiçbir parti tarafından çözülemeyeceği görüşünde. Ayrıca dikkat çekici bir nokta ise; CHP yandaşlarının yüzde 36'sı sorunu kendi partilerinin çözebileceğini söylerken, bu kesimin yaklaşık üçte biri kadar olan bir başka CHP yandaşı grubun kendi partileri dışındaki partilerin bu sorunu çözebileceğini belirtmesi. AKP'lilerde bu oran yüzde 1,1 iken, CHP'lilerde yüzde 11,7'ye yükseliyor. Sonuç olarak 7.1.2. nolu tablo AKP yandaşlarının partilerine güvenlerini sergilerken, CHP yandaşlarının hem partilerine karşı güven eksikliği taşıdıklarını, hem de sorunların çözümü konusunda karamsar olduklarını ortaya koyuyor. Ayrıca AKP ve CHP

dışındaki diğer tüm partilerin yandaşları da, CHP'liler gibi, Türkiye'nin en önemli sorununu hiçbir partinin çözemeyeceği (% 32,6) kanısında. Bu parti yandaşlarının yüzde 32,6'sı da, sorunu, yandaşı oldukları partinin çözebileceği söylüyor. Ama ne CHP yandaşları, ne de diğer partilerin yandaşları kendi partilerine, AKP'lilerin partilerine güvendiği gibi bir güven duygusu ve iyimserlik içinde değil.

7.2 En Büyük Tehlikeyi Kim Önler?

Seçmenlerin yüzde 20,4'ü tehlikenin hiçbir parti tarafından önlenemeyeceğini, yüzde 9,5'i de bu konuda fikir sahibi olmadığını ya da soruya yanıt veremeyeceğini belirtiyor. Seçmenlerin yüzde 24,1'inin ise herhangi bir tehlike belirtmediği görülüyor. 1998 araştırmasında bu oran yüzde 16,7 olarak gerçekleşirken, 2002'de de yüzde 12,9 oldu. Dolayısıyla önceki yıllara göre seçmenlerin tehlike belirtmeme oranları artarken, partilere güven düzeyi de yükseliyor.

Tablo 7.2.1 "Türkiye'nin önündeki en büyük tehlikeyi hangi parti önler" sorusuna verilen yanıtların dökümü

	Sayı	Tehlike belirtenler	Tüm Kitle
AKP	605	44,2	33,5
CHP	91	6,6	5,0
MHP	35	2,6	1,9
Genç Parti	25	1,8	1,4
DYP	20	1,5	1,1
DEHAP	14	1,0	0,8
ANAP	7	0,5	0,4
Diğer	33	2,4	1,8
Hiçbiri	368	26,9	20,4
Fikri yok-Yanıtsız	172	12,6	9,5
Tehlike belirtmeyenler	436	-	24,1
Toplam	1806	100,0	100,0
Denek Sayısı		1370	1806

Seçmenlerin yüzde 46'sı, Türkiye'nin önündeki tehlikeyi siyasi partilerin önleyebileceğini söylerken, bunların yaklaşık dörtte üçü, tehlikeyi AKP'nin önleyeceğini düşünüyor. CHP'nin önleyebileceğini söyleyenler ise, parti belirtenlerin ancak dokuzda biri.

Tablo 7.2.2 AKP ve CHP yandaşlarına göre tehlikeyi hangi parti önler?

	Kendi Partisi	Diğer partiler	Hiçbiri	Yanıtsız	Toplam	Denek sayısı
AKP	72,3	3,3	14,6	9,7	100,0	698
CHP	43,6	13,5	33,7	9,2	100,0	163
Tüm Parti yandaşları	59,3	10,0	20,9	9,9	100,0	1124

AKP ve CHP dışındaki partilerin yandaşları, tehlikenin kendi partileri tarafından çözülme olasılığını partililer arasında en düşük (%34,5) düzeyde görüyorlar. Tüm parti yandaşlarının kendi partileri tarafından tehlikenin önlenebileceğini belirtme oranı yüzde 59,3’iken, CHP’lilerde bu oran yüzde 43,6, AKP’lilerde ise yüzde 72,3 olarak gerçekleşiyor. Dolayısıyla partilerine en çok güvenen yandaşların AKP’liler olduğu, onu ise oldukça geriden CHP’lilerin izlediği yukarıdaki tabloda sergileniyor. Belki de, AKP’yi iktidar CHP’yi de muhalefet yapan ögelerden birisi, yani yandaşlarının, partilerinin sorun çözücülüğüne ve tehlike önleyiciliğine duyduğu, bu güvendir.

Tüm partililerin yüzde 20,9’u belirttikleri tehlikeyi hiçbir partinin önleyemeyeceğini söylüyor. Bu oran yüzde 33,7 ile en yüksek düzeyine CHP yandaşları arasında ulaşıyor. AKP ve CHP dışında kalan tüm diğer partilerin toplam yandaşları yüzde 29,7 oranında “hiçbir parti” diyerek, CHP yandaşlarına göre tehlikenin önlenmesi bağlamında daha iyimser bir tavır sergiliyorlar.

8. Seçmenlerin Siyasi Parti Tercihleri

TÜSES’in VERİ ARAŞTIRMA ile birlikte gerçekleştirdiği seçmen eğilimi araştırmaları, geniş ve uzun dönemli bir perspektif içinde, seçmen davranışlarını ve bu davranışlardaki değişimleri ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalardır. Bu nedenle “yandaşlık” kavramı gibi, “oy verilecek parti” kavramı da ayrıntılı olarak ele alınıp, incelenmektedir.

8.1. Bugün Bir Seçim Olsa Seçmenler Kime Oy Verecek?

“Bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz?” araştırmanın tüm deneklerine soruldu. 22 Aralık 2003 - 7 Ocak 2004 tarihleri arasında kendilerine yöneltilen bu sorulara seçmenler aşağıdaki yanıtları verdiler.

Tablo 8.1.1 Seçmenlerin milletvekili seçiminde verecekleri oyların partilere dağılımı

	Sayı	Yüzde
AKP	948	52,5
CHP	202	11,2
MHP	62	3,4
Genç Parti	58	3,2
DYP	48	2,7
DEHAP	40	2,2
ANAP	13	0,7
SP	8	0,4
DSP	7	0,4
Diğer sağ	12	0,7
Diğer sol	24	1,3
Kararsız	125	6,9
Oy kullanmaz	98	5,4
Yanıtsız	161	8,9
Toplam	1806	100,0

Seçmen deneklerin yüzde 78,7’si ilk soruya oy vereceği bir partinin adını söyleyerek yanıt vermiş. 2002 Araştırmasında yüzde 58,3 olarak gerçekleşen soruya parti adı vererek yanıt verme düzeyine göre, bu oran 20,4 puanlık bir yüksekliği yansıtıyor. Kararsızlar, 2002’ye göre 8,7 puan azalmış. Seçimde oy kullanmayacağını söyleyenler 2002 Araştırmasında yüzde 16,9 oranındayken, 2002 seçimlerinden 14 ay sonra yapılan bu araştırmada yüzde 5,4’e kadar gerilemiş. Soruyu yanıtsız bırakan denek oranları, iki araştırmada da hemen hemen aynı, 2002 Araştırmasında yüzde 9,2 iken bu araştırmada yüzde 8,9 olarak gerçekleşmiş.

Hangi partiye oy vereceği sorusuna, oy vereceği bir partinin adını belirterek yanıt veren yüzde 78,7'lik seçmen kitlesinin 52,5 puanlık kesimi AKP'ye, 11,2 puanlık kesimi de CHP'ye oy vereceğini söyleyince, tüm diğer partilere 15 puanlık bir seçmen kitlesi kalıyor. Yani tek parti iktidarını destekleyen seçmen çoğunluğu ve küçük küçük bir çok parçadan oluşan bir muhalefet azınlığı. Seçmen eğilimleri seçmenlerin oy kullanıp/kullanmamaları ve parti tercihleriyle birlikte, yani bir bütünlük içinde ele alınınca seçmenler; 3 Kasım 2002 seçimlerinden 6 ay önce ve seçimlerden 14 ay sonra yapılan iki araştırmayla; sandık başına gitme, parti tercihinde kararlılık ve parti seçimi bağlamında, iki farklı eğilim sergiliyorlar. Nisan 2002 araştırması bir koalisyon iktidarının yıkılma sürecindeki seçmen yönelişlerini, son araştırmada da tek partili bir hükümetin kendi iktidarını oluşturma sürecindeki seçmen yönelişlerini sergiliyor.

8.2. Kararsız Seçmenler

Seçmenlere “hangi partiye oy vereceği” sorulduğunda “kararsız” olduğunu söyleyenlere bir de; “*Peki, oy verme ihtimalinizin en yakın olduğu parti hangisidir?*” sorusu yöneltildi. Görünen o ki, kararsızların da kafasında “iktidardaki parti” var.

Tablo 8.2.1. Kararsızların oy verme ihtimali olan partilerin dağılımı

	Sayı	Yüzde
AKP	50	2,8
CHP	14	0,8
MHP	8	0,4
DYP	6	0,3
Genç Parti	4	0,2
DEHAP	2	0,1
ANAP	1	0,1
DSP	1	0,1
Diğer sol	2	0,1
Bağımsız	2	0,1
Kararsız	35	1,9
Önceden kararlı	1681	93,1
Toplam	1806	100,0

6,9 puanlık kararsız seçmen kesiminin yüzde 40'ı “oy verme ihtimali olan parti” olarak AKP'yi, yani iktidar partisini işaret ediyor. Kararsızların yaklaşık 4'te 1'i “kararsız”lıkta ısrar ediyor. Kararsızların üçte biri ise ağırlıkla CHP olmak üzere muhalefet partilerine dağılıyor.

“Bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz” sorusuna yanıt vermeyen seçmenlerle, kararsızlıkları süren seçmenler, gönüllerinde yatan (eğer varsa), yandaşı oldukları partilere oy vermeleri durumunda acaba ortaya nasıl bir dağılım çıkar? Bu sorunun yanıtı aşağıdaki tabloda sergileniyor. Ama bu tablo tüm kararsız ve yanıtsızları ortadan kaldırmıyor. Çünkü kararsızların ve oy verecekleri parti sorusuna yanıt veremeyenlerin tümünün gönlünde bir parti yatmadığı için, toplam deneklerin yüzde 8,1'i hâlâ “kararsız ve yanıtsız”ların içinde yeralıyor.

Tablo 8.2.2. Kararsızların oyları ve kalan kararsızlarla, hangi partiye oy vereceği sorusuna yanıt vermeyen seçmenlerin yandaşı oldukları partilere oy vermesi durumunda partilerin alacakları oyların dağılımı

	İlk beyan	Kararsız oyları ve yandaş partiye oy verirlerse
KARARLILAR	78,7	86,5
AKP	52,5	56,8
ANAP	0,7	0,8
DYP	2,7	3,4
CHP	11,2	12,3
MHP	3,4	3,9
DEHAP	2,2	2,5
GP	3,2	3,5
SP	0,4	0,5
DSP	0,4	0,4
Diğer	2,0	2,2
Oy kullanmaz	5,4	5,4
Kararsız/Yanıtsız	15,8	8,1
Toplam	100,0	100,0

AKP yüzde 52,5 olan seçmen ağırlığını 2,8 puan kararsızlardan, 1,5 puan da parti yandaşlarından alabileceği oyla yüzde 56,8'lik düzeye

ulaşan bir desteğin sahibi görünüyor. CHP yüzde 11,2 olan payını yüzde 12,3'e çıkarırken kararsızlarda 0,8 puan, yandaşlardan da 0,3 puan kazanıyor. Tüm diğer partilerin bu süreçteki oy kazanısı ise ilk iki partinin kazanımının oldukça gerisinde. Yani seçmenin açıkca desteğini alamayan partilerin, kararsızların olası tercihlerinden ve soruyu yanıtlamayanların gönüllerindeki partilerden destek bulma olasılıkları oldukça düşük görünüyor.

8.3. Seçmen ve Yandaş Farklılaşması

Tablo, bir partinin seçmen oranıyla yandaş oranının çok farklı dağılımlar sergilemediğini gösteriyor.

Tablo 8.3.1. Partilere oy verecek seçmenlerle, partilerin yandaşlarının dağılımı

	Seçmen	Yandaş
AKP	52,5	51,9
CHP	11,2	12,1
MHP	3,4	4,2
GP	3,2	3,4
DYP	2,7	3,2
DEHAP	2,2	2,4
ANAP	0,7	0,9
SP	0,4	0,6
DSP	0,4	0,4

Tablonun ortaya çıkardığı dikkat çekici bir olgu var; sadece AKP'nin seçmen oranı, partinin kendi yandaş oranının üzerinde. Oysa tüm diğer partilerin yandaş oranları, seçmen oranlarından daha yüksek. Bu da iki şeyi;

- Seçim kazanma şansı olmayan partilerin yandaşlarının partilerini destekleme oranlarının düşüşünü,
- Seçim kazanma olasılığı yüksek partilerin, yandaşlarının oylarından da fazla oy toplama potansiyeline sahip oluşunu, gösteriyor. Dolayısıyla bu olgu "güçlüyü olduğundan daha güçlü kılarken, güçsüzü gi-

derek daha da güçsüzleştiren bir süreci üreten” bir yapıya da kaynaklık edebileceğini düşündürüyor.¹⁰ 2002 araştırması hemen hemen tüm partilerin yandaş oranlarının partiye oy verecek seçmen oranlarından (Erder, N., 2002, s. 62-63) ve oy vermeyecek seçmen oranının da 2003-2004 araştırmasından daha yüksek olduğunu gösteriyor. Bu iki araştırmanın söz konusu bulguları, yukarıda değinilen güçlü partilerin çekim gücünün her ortam ve durum için geçerli olamayabileceğinin bir göstergesi olarak da ele alınabilir.

8.4. Seçmenlerin İkinci Parti Tercihleri ve Oy Vermeyecekleri Partiler

“Oy vereceğinizi söylediğiniz bu parti, herhangi bir nedenle seçime katılmayacak ya da katılamayacak olsa, onun yerine hangi partiye oy verirsiniz?” sorusu, “hangi partiye oy vereceksiniz?” sorusuna parti adı vererek yanıtlayan tüm deneklere soruldu. Alınan yanıtların dağılımı aşağıdaki tabloda sergileniyor.

Tablo 8.4.1. Seçmenlerin ikinci siyasi parti tercihleri.

	AKP	ANAP*	DYP*	CHP	MHP*	DEHAP*	GP*	Diğer*	Toplam
AKP	0,0	15,4	27,1	9,4	29,0	25,0	25,9	13,7	5,9
ANAP	4,4	0,0	8,3	1,0	1,6	0,0	1,7	0,0	3,5
DYP	11,3	15,4	0,0	3,0	4,8	0,0	5,2	2,0	8,6
CHP	4,9	30,8	8,3	0,0	3,2	2,5	22,4	15,7	5,5
SP	6,1	0,0	0,0	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	4,1
DSP	0,5	0,0	2,1	9,9	1,6	0,0	1,7	0,0	2,0
MHP	8,4	0,0	10,4	3,0	0,0	0,0	6,9	3,9	6,8
DEHAP	1,3	0,0	0,0	3,5	0,0	0,0	0,0	5,9	1,5
Genç Parti	2,7	0,0	0,0	3,5	0,0	5,0	0,0	2,0	2,5
Diğer	4,0	0,0	2,1	13,4	11,3	7,5	1,7	7,8	5,7
Hiçbirine	29,2	7,7	12,5	26,7	24,2	32,5	24,1	31,4	27,8

10. Bu araştırmanın verileri 28 Mart 2004 yerel yönetim seçimlerinden yaklaşık üç ay önce derlendi. Araştırmada deneklere yöneltilen "bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirdiniz?" sorusunun yanıtıyla, 28 Mart il genel meclisi seçim sonuçlarının karşılaştırılabilirliği "Bir Tartışma Notu: Bu Araştırma Neyi Temsil Ediyor? ve Milletvekili Seçim Sonuçlarıyla İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları Karşılaştırması" ile EK-1'de okurların değerlendirmelerine ve dolayısıyla tartışmalarına açılmaktadır.

Bilmiyor/									
Kararsız	25,4	30,8	29,2	25,2	21,0	27,5	10,3	17,6	24,5
Yanıtsız	1,7	0,0	0,0	1,5	1,6	0,0	0,0	0,0	1,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayısı	948	13	48	202	62	40	58	51	1422

* Bu partilere ilişkin denek sayılarının küçük olmasına karşın, oransal dağılımları, özellikle konu üzerinde çalışacak olan biliminsanı ve siyasetçilerin bilgilendirilmesi amacıyla verilmiştir.

AKP'ye oy vereceğini söyleyen AKP seçmenlerinin yüzde 29,2'si AKP dışında hiçbir partiye oy vermeyeceğini beyan ederken, -yüzde 27,1'lik kararsız, tavrı belirsiz seçmen bir yana bırakılırsa- AKP seçmenlerinin önemli bölümünün ikinci bir partisi olduğu ve bu seçmenlerin siyasal yelpazenin farklı yönlerindeki partilere de dağılmış durumda bulunduğu gözleniyor. Ama AKP'ye oy veren seçmenlerin %11,3'ünün DYP'yi, %8,4'ünün de MHP'yi ikinci parti olarak tanımlaması, sağ partiler arasındaki geçişkenliği göstermesi açısından önemli.

Tablo'nun sergilediği dağılım şu: AKP'ye oy verecekler arasında ikinci partisi CHP olanlar da var; CHP'ye oy verecekler arasında da ikinci partisi AKP olanlar da. AKP ve CHP dışındaki (yukarıdaki tabloda yer alan ANAP + DYP + MHP + DEHAP + GP + Diğer) partilere oy veren seçmenlerin yüzde 23,9'u ikinci parti olarak AKP'ye oy vereceklerini söylüyorlar. Dolayısıyla AKP, önemli bir seçmen kitlesinin birinci partisi olmasının ötesinde, bir parti tercihi olan seçmenlerin önemli bir kesiminin de ikinci partisi durumuna gelmiş görünüyor.

Seçmenlerin birinci ya da ikinci parti tercihlerinin ötesinde bir de, *"kesinlikle oy vermem"* dedikleri partiler var. Örneğin DEHAP bu yönüyle 2004 yılına girerken Türkiye'nin en önde gelen partisi. DEHAP'ı 6-7 puan geriden CHP ve onu da aynı puan farkıyla DSP izliyor. Bu partilerin her üçünün de siyaset yelpazesinin solunda görülen partiler olması dikkat çekici. AKP'nin seçmenlerce istenmeyenler listesinin sonlarına konması, bu partinin genel kabul gören bir kitle partisi olma yönünde ilerleyişinin de bir kanıtı olarak ele alınabilir.

Tablo 8.4.2. Seçmenlerin kesinlikle oy vermem dediği partilerin dağılımı

Partiler	Yüzde*
DEHAP	24,6
CHP	17,9
DSP	11,0
MHP	10,9
SP	8,4
AKP	7,9
ANAP	7,6
GP	7,5
DYP	6,4
Denek Sayısı	1806

* Bir'den çok parti adı verilebilmesi nedeniyle, toplam, 100'ü aşmaktadır.

Seçmenlerin bir partiyi oy verilmeyecek partiler arasına alması, bir kutuplaşma göstergesi olarak değerlendirilebilir. CHP, hem oy kullanılacak seçmenlerin hem de oy verilmeyecek partilerin ikincisi. Tepki açısından CHP'nin önünde yer alan DEHAP, yaklaşık her 4 seçmenden 1'inin oy vermeyeceğini söylediği bir parti. Bu olgu; partinin alabileceği oy oranı düşük görünse de, bu partiye oy vermeyecek kitlenin önemli bir büyüklüğü yansıtmaması nedeniyle süreç içerisinde DEHAP'ın bir kutuplaşma ögesi haline dönüşmesi tehlikesini akla getiriyor. AKP ise DEHAP'ın tepki çeken konumunun tersi bir yerde durarak, kitleselleşme sürecindeki bir partiyi çağrıştırıyor. Çünkü AKP önemli oranda seçmenin oyunu alıp, azımsanmayacak bir seçmen kitlesinin ikinci partisi olup, görece olarak küçük bir kesimin tepkisel oyunun odağı oluyor. AKP'ye oy vermem diyenlerin oranı, SP'ye oy vermem diyenlerin bile gerisinde.

9. AKP ve CHP Yandaşlarının Diğer Seçmenlerle Karşılaştırmalı Profili

Araştırma denek kitlesinin yüzde 51,9'u AKP yandaşı, yüzde 12,1'i de CHP yandaşı olduğunu söylüyor. Hiçbir partinin yandaşı olmayan yüzde 18,5'lik seçmen kitlesi de gözönüne alındığında geriye yüzde

17,5'lik bir parti yandaşları kitlesi kalıyor. 8 - 9 değişik partinin yandaşlarından oluşan bu kitleyi tek tek partiler bağlamında irdelemek, örnek hacmi izin vermediği için, mümkün görünmüyor. Ama bu diğer parti yandaşlarının durduğu yer, zaman zaman AKP ya da CHP yandaşlarıyla benzerlik sergilerken, zaman zaman da hiçbir partinin yandaşı olmayan kesimle benzerlikler göstermektedir. İşte bu benzeşme ve de farklılaşmalar, AKP ya da CHP yandaşlarının genişleyebileceği yönleri, veya yandaşlarını kaybetme tehlikesi görülen alanları açığa çıkarma imkanı yaratacaktır.

9.1 Kır - Kent Bağlamında Parti Yandaşları Farklılaşması

2002 Araştırması bulgularına göre AKP yandaşlarının yüzde 51'i kırsal alanda (20 bin ve daha az nüfuslu yerleşim yerlerinde) yaşarken, bu son araştırma kırdaki yaşayan AKP yandaşlarının oranını yüzde 40,1'e geriletmiş. Ancak bu gerilemede, Nisan 2002'de yüzde 56,9 olan kent seçmeni ağırlığının¹¹ 2004'e gelindiğinde yüzde 61,8'e yükselmesinin de önemli etkisi var. Ama yine de kırsal bölgelerde yaşayan AKP yandaşlarının oranı, seçmenler içinde, kır seçmeninden daha fazla.

Tablo 9.1.1 Yerleşim yeri (kent / kır) ayrımında yandaş dağılımı

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Kentsel Türkiye					
(20 bin +)	59,9	58,7	62,5	68,9	61,8
Kırsal Türkiye					
(20 bin -)	40,1	41,3	37,5	31,1	38,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

11. 20 bin ve üzeri nüfuslu yerlerin toplam seçmen içerisindeki ağırlığının artışında, nüfusu bu sınırın altında olan kimi yerleşim yerlerinin göç ya da nüfus artışıyla 20 bin sınırını aşmasının büyük önemi var. Bir yerleşim yerinin nüfus sınırını aşarak kırsal yerleşim kapsamından kentsel yerleşim kapsamına geçişi iki ayrı etki doğuruyor. Bu etkilerden birisi kırsal kesimin nüfusunun azalması, diğeri de kentsel nüfusun artması yönünde oluyor. Böylece bir birimlik değişim, bir taraftaki azalma ve diğer taraftaki artma nedeniyle iki kat etki yaratmış oluyor.

2002'de CHP yandaşlarının yüzde 57,5'i kentte yaşarken, bu oran yüzde 58,7'ye yükselmesine karşın, kentsel yerleşim seçmen ağırlığının altına düşmüş oluyor. Geçmişte hep kent partisi olan CHP'nin, ortaya çıkan bu yeni dağılım yapısıyla giderek kıra doğru çekilen bir parti izlenimi yarattığı söylenebilir. Çünkü hem tüm diğer partilerin yandaşları hem de hiçbir partinin yandaşı olmayan seçmenler kent ağırlıklı yapı sergilerken, kent seçmeni ağırlığı en az olan partinin CHP oluşu dikkat çekici.

9.2 Yaş Grupları ve Parti Yandaşları Farklılaşması

Seçmenlerin yüzde 58,1'i 39 ve daha küçük yaşlarda iken, bir partinin yandaşlarının yarısının 40 ve daha büyük yaşlardaki seçmenlerden oluşması, bu parti için yandaşlarının yaşlanması tehlikesini doğurabilir. 40 ve daha büyük yaşdaki seçmenlerin kümелendikleri iki kesim göze batıyor aşağıdaki tabloda. Birisi CHP yandaşları, diğeri ise hiçbir partinin yandaşı olmayan seçmenler kesimi.

Tablo 9.2.1. Parti yandaşlarının yaş gruplarına göre dağılımı.

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
18-20 yaş	9,9	11,5	10,1	9,6	10,1
21-24 yaş	11,4	11,0	14,5	7,8	11,2
25-39 yaş	38,0	27,1	42,0	34,7	36,8
40-54 yaş	25,5	25,7	21,8	26,9	25,1
55+yaş	15,2	24,8	11,7	21,0	16,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

Seçmen kitlesinin yaş gruplarına dağılımı bir çan eğrisi oluşturuyor. Benzer çan eğrisi dağılımı AKP yandaşlarının yaş gruplarına dağılımında da görülüyor. CHP yandaşlarının yaş grupları dağılımı ise yandaş oranının en üst noktaya ulaştığı 25-39 yaş grubundan sonraki yaş gruplarının düzeyini yansıtıyor ve de aşağıya çok az eğimli bir düz çizgi çıkıyor ortaya. Yani kabaca her 4 CHP yandaşından 1'i 25-39 yaş

grubunda, ikincisi 40-54 yaş grubunda ve üçüncüsü de 55 ve üstü yaş grubunda bulunan, genel seçmenden daha yaşlı bir kesim. Ama birde CHP yandaşları içinde geleceğe ilişkin umut veren 18-20 yaş grubu var. Tüm seçmenler içinde yüzde 10,1'lik payı olan 18-20 yaş grubunun CHP yandaşları içindeki ağırlığı yüzde 11,5 düzeyinde. CHP açısından yandaşlarının yaş gruplarına dağılımı iki şey söylüyor; birincisi genç seçmen kazanma sürecinin başında oluş, ikincisi ise yaşlanan seçmen yapısı nedeniyle dar boğaza doğru bir gidiş. Hem genç seçmen oranına dayalı gelişmeden söz etmek için, hem de yaşlanan büyük bir CHP yandaşından ötürü kuşku üretmek için sadece yaş grupları dağılımına bakmak yeterli olmayabilir. Dolayısıyla diğer sosyo-ekonomik ve demografik özelliklere bakmak, AKP ve CHP yandaşlarının konumunun daha iyi tanımlanmasına da olanak sağlayacaktır.

9.3. Siyasi Parti Yandaşlarının En Son Bitirdikleri Okula Göre Dağılımı

Hiçbir partinin yandaşı olmayan seçmenler grubu, seçmenler içerisinde eğitim düzeyi en yüksek kesim. Çünkü seçmenlerin yüzde 20,4'ü lise ve daha üst okulları bitirmiş seçmenlerden oluşurken, hiçbir partinin yandaşı olmayanlarda bu oran yüzde 26,1'e yükseliyor.

Tablo 9.3.1. Yandaşların en son bitirdikleri okula göre dağılımları.

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
İlkokul ve daha az	76,2	63,3	63,7	67,1	70,8
Ortaokul bitirmiş	7,7	12,4	11,7	6,9	8,8
Lise bitirmiş	13,0	16,1	19,2	17,4	15,3
Yüksekokul	3,1	8,3	5,4	8,7	5,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

AKP yandaşları Türkiye seçmen ortalamasının daha altında bir öğrenim düzeyini yansıtıyor. Buna karşın CHP yandaşlarının öğrenim düzeyi ise ortalamanın üzerinde. Diğer partilerin yandaşları en son bitirdikleri okul dağılımı açısından CHP'ye oldukça yakın bir noktada-

lar. Ana fark, CHP yandaşları arasında yüksekokul bitirmişlerin, diğer parti yandaşları arasındaysa lise bitirmişlerin oranı daha yüksek.

AKP yandaşlarının en düşük eğitimli kesim olarak her dört yandaşından üçünün ya ancak ilkokulu bitirmiş ya da bitirememiş olduğu görülüyor tablodan.

9.4. Cinsiyet ve Yerleşim Yeri Ayrımının Parti Yandaşlığına Yansıması

Seçmenler arasında en büyük grubu kentli kadınlar oluşturuyor. Oranları toplam seçmenlerin yüzde 36,7'si. Ancak bu kesimi araştırmalarımızda, önemli siyasal eğilim farkları yansıttıkları için çalışan kadınlar / ev kadınları olmak üzere iki ayrı grupta ele alıyoruz. Ve nitekim aşağıdaki tablo da da, kentli kadınlar; çalışan kadın / ev kadını ayırımıyla ele alınmıştır.

Tablo 9.4.1. Cinsiyet ve yerleşim yeri ayrımının parti yandaşları içindeki dağılımı.

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Çalışan kadın	4,6	7,3	8,8	12,0	7,0
Ev kadını	30,8	21,6	26,2	35,0	29,7
Kentli erkek	32,0	39,0	37,5	30,5	33,6
Köylü kadın	16,2	16,5	11,7	14,7	15,2
Köylü erkek	16,3	15,6	15,8	7,8	14,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

Çalışan kadınlar en çok, hiçbir partiye yandaş olmayan seçmenlerle, AKP ve CHP dışında kalan partilerin yandaşları arasında görülüyor. 2002 Araştırmasında çalışan kadınlar, CHP yandaşları arasında Türkiye ortalamasının üzerinde, AKP yandaşları arasında ise altında bir oranla yer bulurken, bu araştırmada CHP çalışan kadınları yitirerek, AKP'yle ortalamanın altında birleşmiş görünüyor. Ev kadınları ise, parti yandaşı olmayan seçmenler ve AKP yandaşları arasında Türkiye ortalamasının üzerine çıkıyor.

Seçmen kitlesi içindeki ikinci büyük grup olan kentli erkekler, CHP ve diğer küçük parti yandaşları arasında en büyük oransal düzeylerine ulaşırlarken, köylü erkekler tüm partilerin yandaşları içinde Türkiye ortalamasının üzerine çıkıyor. Çünkü köylü erkeklerin hiçbir partinin yandaşı olmama eğilimleri, öne çıkan yönleri değil.

Hem AKP, hem de CHP yandaşları arasında köylü kadınların oranı, genel seçmenler içindeki bu kesimin oranının üzerinde. Bu da, CHP'nin değişen yandaş yapısının bir başka göstergesi olabilir.

9.5. Parti Yandaşlarının Çalışma Konumları Farklılaşması

Tablo 9.5.1. Parti yandaşlarının çalışma konumlarına göre dağılımı.

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Ev kadını	30,0	20,6	25,2	32,9	28,6
Küçük çiftçi	22,2	24,8	16,4	15,6	20,3
Esnaf-zanaatkar	19,4	16,5	21,5	20,1	19,5
Beyaz yakalı	3,1	9,2	5,7	9,3	5,4
Mavi yakalı	22,8	23,9	26,8	16,2	22,4
Diğer	2,5	5,0	4,4	6,0	3,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

AKP yandaşları içinde ev kadınlarıyla küçük çiftçiler genel ortalamasının üzerinde, beyaz yakalı çalışanlar ise genel ortalamasının altında bir oranla temsil ediliyor. CHP yandaşları arasında beyaz yakalılar, küçük çiftçiler ve mavi yakalılar Türkiye ortalamasının üzerine çıkarken, ev kadınlarıyla esnaf ve zanaatkarlar oldukça düşük oranlarla temsil edilen çalışma konumlarını yansıtıyor.

Mavi yakalıların AKP ve CHP dışındaki partilerin yandaşları arasında, ev kadınlarının ise hiçbir partinin yandaşı olmayanlar arasında en yüksek oransal düzeylerine erişiyor olması, oldukça dikkat çekici. Çünkü bir yönüyle hiçbir partiye yandaş olmamanın siyasete karşı ilgisizlikle bağlantısı, mavi yakalı çalışanların iktidar ve ana muhalefet

partileri dışındaki partilerin yandaşları arasında yoğunluk kazanması, partilerin seçmenlere ve de seçmenlerin partilere bakışında düşündürücü ipuçları oluşturabilir.

9.6. Parti Yandaşlarının Etnik ve Dini Kimlik Farklılaşmaları

Parti yandaşlarının farklılaşan etnik ve dini kimliği, onların partilere bakışlarını etkileyeceği gibi, partilerin etnik ve dini konulara bakışlarını da etkileyen öğeler olabilir.

Tablo 9.6.1. Seçmenlerin Alevi, Kürt, Türk Sünni oluşlarına göre parti yandaşları içindeki dağılımı

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Kürt	9,0	11,0	18,3	7,8	10,6
Alevi	1,6	28,9	5,0	6,3	6,4
Türk Sünni	81,4	55,5	66,9	76,6	74,9
Diğer	8,0	4,6	9,8	9,3	8,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

Seçmenler içerisinde yüzde 10,6'lık bir ağırlığı olan Kürt kimliğini beyan etmiş seçmenler CHP yandaşları arasında yüzde 11'e, diğer parti yandaşları arasında da yüzde 18,3'e yükseliyor. Diğer partiler arasında yer alan DEHAP'ın yandaşlık yapısı, diğer parti yandaşları grubu içerisinde Kürt kimliğini beyan etmiş olanların oranını yükseltiyor. Bu da, DEHAP'ın diğer küçük partiler içindeki payı açısından önem taşıyabilecek bir ögedir.

Alevi olduğunu beyan eden seçmenler tüm seçmenler içinde yüzde 6,4'lük bir ağırlık yansıtırken, CHP yandaşları arasında bu kesimin oranı yüzde 28,9'a tırmanıyor, buna karşılık da Türk sünni oranı yüzde 55,5'e kadar geriliyor.

Türk sünni seçmenler AKP yandaşları arasında yüzde 81,4'lük bir ağırlıkla temsil ediliyorlar. Dolayısıyla AKP Türk sünni seçmenlerin, CHP alevi kimliğini beyan edenlerin, diğer partiler içinde DEHAP'da

Kürt kimliğini beyan eden seçmenlerin ağırlıkla yandaş olduğu partiler olarak öne çıkıyorlar. Bu yandaş niteliği, AKP / CHP ve DEHAP'ı birbirinden ayıran özelliklerden birisi oluyor.

Şeriat yasalarıyla yönetilme ya da şeriat yasalarına karşı çıkış, seçmenin dini kimliğiyle de bağlantılı bir kavram. Şeriat yasalarıyla yönetilme fikrine karşı çıkanların en ağırlıkla yandaş olduğu parti CHP. Diğer partilerin yandaşları da bu konuda CHP yandaşlarının sergilediği eğilime oldukça benzer bir davranış sergiliyorlar. Hiçbir partinin yandaş olmayan seçmenler şeriat yönetimini istememe konusunda Türkiye ortalamasını yansıtırken, AKP yandaşları, şeriat yönetimine karşı çıkış bakımından en düşük oranda kalıyorlar.

Tablo 9.6.2. Şeriat yönetimi isteme ve istememe ayrımında parti yandaşlarının farklılaşması

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaş olmayan	Tüm seçmenler
Şeriat'a göre yönetilme fikrine katılmayanlar	60,9	84,4	82,3	68,6	68,9
Şeriat'a göre yönetilme fikrine katılanlar	15,4	1,4	9,1	8,7	11,4
Fikri olmayan, soruya yanıt vermeyenler	23,7	14,2	8,5	22,8	19,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

AKP yandaşları arasında hem şeriat'a göre yönetilme fikrine katılanlar, hem de konu hakkında görüş bildirmeyenler en yüksek oranda.¹² Eğer değerlendirme şeriatla yönetilme/yönetilmeme ikilemi ola-

12. Bölüm II'deki "5.5 Seçmen Kümelerinin Dini İnanç ve Siyaset Yelpazesi Ölçütlerine Göre Konumu" alt başlıklı kısımda şeriat yönetimi konusunda fikir bildirmeyenlerin, şeriat yönetimi isteyenlerle önemli benzeşmeler sergilediklerine ve bu konuda Necat Erder'in saptamalarına değinilmişti. Benzer değerlendirmeyi bu noktada da yapmak olanaklı görünüyor.

rak ele alınacak olursa -ki AKP yandaşları içerisinde konu hakkında fikir beyan etmeyenlerin şeriat yönetimine yakın olduğunu savlamak çok da yanlış olmayabilir-, AKP'yi şeriat isteyen sünni Türklerin yandaşı olduğu parti diye tanımlama durumu ortaya çıkıyor. Hiçbir partinin yandaşı olmayanlar içinde de şeriat konusunda fikir beyan etmeyenler önemli bir ağırlığa sahip. Ancak bu seçmen grubunun özelliğinden kaynaklanan (hiçbir partiye yandaş olmamanın ilgisizlikle bağlantısı için alt bölüm 9.5'e bakınız) yapısı nedeniyle, gerçekten konu üzerinde fikri olmayan bir kesim diye değerlendirilebilir.

Şeriat yönetimi istemi, dini inanç ve düzeyiyle de bağlantılı bir kavram. Dolayısıyla şeriat yönetimi isteminin yüksek olduğu bir kesimde dini inanç ve dinin gereklerini yerine getirme düzeyinin de yüksek olması beklenir. Aşağıdaki tablo da bu yapıyı sergiliyor.

Tablo 9.6.3. Siyasi parti yandaşlarının dini inanç düzeylerine göre farklılaşması

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Dinin tüm gereklerini yerine getiren dindar biri	21,2	6,0	10,1	11,4	15,6
Dinin gereklerini yapmaya çalışan dindar biri	60,6	30,7	51,4	49,4	53,3
İnançlı, ama dinin gereklerini yapmayan biri	17,9	57,3	33,1	34,7	28,5
Dinin gereklerine pek inanmayan biri	0,2	4,1	1,9	2,1	1,3
Dini inancı olmayan biri	0,0	1,4	3,5	2,4	1,2
Yanıtsız	0,0	0,5	0,0	0,0	0,1
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

AKP yandaşlarının yüzde 81,8'i dinin gereklerini yerine getiren ya da getirmeye çalışan dindar seçmenlerden oluştuğu görülüyor. CHP yandaşları içinde bu oran yüzde 36,7, diğer parti yandaşlarında ise yüzde 61,5 düzeyinde. AKP ile CHP ve diğer partiler, yandaşlarının dine inanma ve dinin gereklerini yerine getirme anlayışları bakımından da farklılaşıyorlar.

9.7. Parti Yandaşlarının Siyasal Yelpazedeki Yerleri ve Milliyetçilik

Yandaş seçmenlerin kendilerini sol - sağ yelpazesinde yerleştirdikleri yer, yandaş oldukları partinin siyasal konumunun da tanımını oluşturuyor. AKP siyasi yelpazenin sağında (%52,2) ve ortasında (%41,5) bir konumlamayla tanımlanırken, CHP sola (%54,1) ve ortaya (%39,9) yerleştirilen bir parti oluyor.

Tablo 9.7.1. Siyasi parti yandaşlarının siyasal yelpazedeki dağılımları.

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
En sol (1 - 2)	1,7	12,8	8,5	4,5	4,8
Ortanın solu (3 - 4)	2,6	41,3	10,4	6,3	9,3
Orta (5 - 6)	41,5	39,9	38,8	65,3	45,2
Ortanın sağ (7 - 8)	31,9	3,2	24,6	12,0	23,5
En sağ (9 - 10)	20,3	2,3	16,1	6,6	14,8
Yanıtız	2,0	0,5	1,6	5,4	2,4
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

“Diğer partiler”in yandaşları, 7-8 küçük partinin yandaşlarının eğilimlerini yansıtmaması nedeniyle, siyasal yelpazedeki Türkiye ortalamalarına oldukça yakın dağılımlar sergiliyor. Hiçbir partinin yandaşı olmayan kesimin durduğu yer ise, yelpazenin ortası.

Tablo 9.7.2. Parti yandaşlarının kendilerini siyasal olarak konumlandırmaları

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Milliyetçi	48,8	31,2	53,0	50,0	47,6
Sağcı	30,8	0,9	15,8	11,1	20,9
Solcu	4,8	57,8	21,1	14,4	15,8
Diğer	6,3	5,5	5,0	5,7	5,9
Fikri yok- yanıtız	9,3	4,6	5,0	18,9	9,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

Parti yandaşlarının kendilerini konumlandırmalarına siyaset yelpazesinden değil de, kendi adlandırmaları penceresinden bakılacak olursa, ortaya çıkan dağılım bir önceki tablonun dağılımından küçük oranlarla farklılaşsa bile çok benzer bir yapıyı sergiliyor. Yalnız burada “orta”nın yerini milliyetçilik alıyor. Sonuç olarak AKP yandaşları “sağcı ve milliyetçi”, CHP yandaşları ise “solcu ve milliyetçi”. Diğer partilerin yandaşları ise “biraz sağcı / biraz solcu ve daha çok milliyetçi” görünüm sergiliyorlar.

Hiçbir partinin yandaşı olmayanlar, diğer parti yandaşlarına göre; “daha az sağcı / daha az solcu ve birazcık daha az milliyetçi ve ama konu üzerinde fikri olmayan” seçmenleri de içeren bir yapı sergiliyor. Hiçbir partinin yandaşı olmayanlar, içlerinde tepkisel yaklaşımları taşıdıkları gibi, ilgisizlik ve bilgisizliğin etkisiyle, hiçbir partinin yandaşı olmamayı da üreten bir kesim olarak ortaya çıkıyor.

9.8. Bugünün Parti Yandaşları Hangi Partilerden Geliyor?

“Bugün gönlünüzde yatan, kendinize en yakın hissettiğiniz, görüşlerinizi beğendiğiniz parti hangisidir?” sorusuna AKP, CHP ya da diğer partileri belirterek yanıt veren seçmenler, kendilerini bir partinin yandaşlığı konumuna taşımış oluyorlar. Bu durumdan hareketle 14 ay önce yapılan “.... 3 Kasım 2002 genel milletvekili seçimlerinde oyunuzu hangi

partiyeye verdiniz?” sorusuna denekler, içinde bulunulan durumun da etkisini taşıyan yanıtlar veriyorlar.¹³ Eğer bu etkiyi gözardı ederek bir değerlendirme yapılacak olursa; her 3 AKP yandaşından 1’inin son seçimlerde ya diğer partilere oy veren ya da oy kullanmayanlar ile benzer (yeni seçmen, oy kullanmayan, kime oy verdiğini hatırlamayan) seçmenlerden geldiği görülüyor. AKP yandaşlarının arasında yeni seçmen oranı, yüzde 2,8 ile, tüm seçmenler içindeki yeni seçmen oranının altında.

Tablo 9.8.1. Bugünün parti yandaşlarının 3 Kasım 2002 seçimlerindeki oy kullanma dağılımları

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
AKP	64,5	3,2	11,0	16,2	38,8
CHP	2,5	71,1	4,1	9,9	12,4
DYP	4,4	0,0	12,3	5,1	5,4
MHP	3,0	3,7	12,3	3,0	4,7
GP	1,5	1,8	8,8	5,1	3,5
DEHAP	0,4	0,5	9,8	1,2	2,2
ANAP	1,5	0,9	3,5	1,8	1,8
DSP	0,4	1,4	2,2	2,4	1,2
SP	1,0	0,0	1,9	0,6	0,9
Diğer	1,1	0,9	9,5	2,1	2,7
Oy kullanmadı/ geçersiz oy verdi	13,4	11,5	17,4	29,0	16,8
Hatırlamıyor	1,9	0,9	0,9	5,1	2,2
Yanıtsız	1,7	0,9	1,6	15,9	4,2
Seçmen değildi	2,8	3,2	4,7	2,7	3,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

13. EK – 1’de yer alan "Bir Tartışma Notu: Bu Araştırma Neyi Temsil Ediyor? ve Milletvekili Seçim Sonuçlarıyla İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları Karşılaştırması" başlıklı not, seçmenlerin bugün oy verdikleri partilerle bir önceki seçimlerde oy verdikleri partilerin ilişkisine de değinmekte ve ortaya çıkan farklılaşmanın değerlendirmesini tartışma gündemine getirmektedir.

CHP yandaşlarının yüzde 71,1'lik bölümü önceki seçimde CHP'ye oy verenlerden geliyor. CHP yandaşlarının en önemli kazanımı önceki seçimlerde oy kullanmayan seçmenlerden geliyor, ama CHP'nin bu noktadaki kazanımı hem AKP'den hem de diğer parti yandaşlarından daha düşük. Yeni seçmen olanlar CHP yandaşları içerisinde yüzde 3,2'lik bir ağırlık yansıtıyorlar, ki, bu oran da yeni seçmenlerin tüm seçmenler içindeki ağırlığıyla aynı. 3 Kasım 2002 seçimlerinde MHP'ye oy verdiğini söyleyen CHP yandaşlarının oranı yüzde 3,7, AKP'ye oy verdiğini söyleyenlerin oranı ise yüzde 3,2. Acaba bu seçmenler gerçek konumlarıyla CHP yandaşlarının yeni kazanımı mı, yoksa 3 Kasım 2002 seçimlerindeki CHP'nin oy yitimi olarak mı değerlendirilmeli?

Diğer parti yandaşları içerisinde yüzde 11'lik, hiçbir parti yandaşı olmayanlar içinde de yüzde 16,2'lik bir kesim, 3 Kasım 2002 seçimlerinde AKP'ye oy verdiğini söylüyor. AKP'ye 3 Kasım 2002'de oy verenlerin AKP'den uzaklaşması ile 3 Kasım 2002 seçimlerinde AKP'ye oy vermemesine karşın şimdi AKP yandaşı olanlar birlikte değerlendirildiğinde AKP toplam seçmenlerin yüzde 13,1'i oranında seçmen kazanırken, yüzde 5,4'ü oranında da seçmen kaybediyor. Bu değerlendirme de, 3 Kasım seçimlerinden araştırmaya kadar geçen süreçte (AKP iktidarının ilk yılında) AKP yandaşlarının, toplam seçmenlerin yüzde 7,7'si kadar arttığını ortaya koyuyor.

9.9. Seçmenlerin Türkiye'nin Sorunlarına Bakış Biçimlerine Göre Parti Yandaşlığı

Türkiye'nin sorunlarına seçmenlerin bakışı, karamsardan iyimsere uzanan bir yelpaze görünümünde. Seçmenler bu değerlendirme yelpazesinde yandaşı oldukları siyasi partinin bakışını da yansıtan bir yapıyla yer alıyorlar. AKP yandaşlığı kuşkuyu içerse de iyimser (% 42,8 + 38,8) bir bakışla, CHP yandaşlığı ise umudu içerse de karamsarlıkla (% 43,1 + 37,2) bakmayı doğuruyor Türkiye'nin sorunlarına.

**Tablo 9.9.1. Siyasi parti yandaşlarının
Türkiye'nin sorunlarına bakış biçimleri**

	AKP yandaşları	CHP yandaşları	Diğer parti yandaşları	Parti yandaşı olmayan	Tüm seçmenler
Karamsarlar	3,6	43,1	33,1	26,3	17,8
Umutlu Karamsarlar	14,7	37,2	34,4	34,4	24,5
Kuşkulu İyimserler	42,8	14,2	23,3	27,0	33,0
İyimserler	38,8	5,5	9,1	12,2	24,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Denek Sayıları	937	218	317	334	1806

AKP ve CHP dışındaki partilerin yandaşlarının da, CHP yandaşları kadar karamsar olmasa da Türkiye'nin sorunlarına muhalefet partisi yandaşları olarak karamsar pencereden baktıkları görülüyor yukarıdaki tablodan. Hiçbir partinin yandaşı olmayan seçmenler karamsar / iyimser uçları biraz törpüleyip, umutlu bir karamsarlıkla kuşkulu bir iyimserlik arasında kümeleniyor. Ama genel eğilim umutlu da olsa, karamsarlığın ağır bastığı bir yapı sergiliyor.

9.10. AKP ve CHP Yandaşlarına İlişkin Toplu Bir Değerlendirme Tablosu

Bu araştırma, AKP'nin tek başına iktidar olduğu bir yıllık dönemin sonunda, AKP'nin oy kazanımını ve rakiplerinin de oy yitimini sergileyen, seçim propagandalarının başlamadığı ve (belediye başkan adaylarının belirlenmemiş olmasına karşın) üç ay sonra yerel yönetim seçimlerinin yapılacağı bir ortam ve dönemde gerçekleştirildi.

Aşağıda 2004 yılının başında yapılan bu araştırmanın bulgularına göre AKP ve CHP yandaşlarının sosyo-demografik özellik ve siyasal yönsemelere göre benzeşen ve farklılaşan yanları sergileniyor. Bu sergileme; iktidar ve ana muhalefet partisinin yandaş seçmenlerine yansıyan bakış açılarına ve yandaşlarının kimlerden oluştuğuna ışık tutması açısından toplu bir değerlendirmenin özet tablosunu sunmaktadır.

Tablo 9.10.1 AKP ve CHP yandaşlarının karşılaştırmalı özellikleri

Konular	AKP Yandaşları Kim	CHP Yandaşları Kim
Kır / Kent ayrımı	Kırsal kesimdeki pay daha yüksek	Kırsal kesimdeki pay daha yüksek
Yaş grupları ayrımı	Seçmen yaş dağılımı ile benzer	Ortalamadan daha yaşlı
Eğitim düzeyi	İlkokul ve daha az	Orta okul ve üstü
Yerleşim / Cinsiyet	Köylü kadın / kentli ev kadını	Kentli erkek
Çalışma konumu	Ev kadını / küçük çiftçi	Beyaz yakalı
Etnik kimlik	Türk sünni	Alevi
Şeriat yönetimi	Şeriat yönetimine en az karşı	Şeriat yönetimine en çok karşı
Din ve gerekleri	Dindar	İnançlı ama gereğini yapmayan
Sol - sağ yelpazesi	Orta ve sağ	Sol ve orta
Siyasal konumlandırma	Milliyetçi ve sağcı	Solcu ve milliyetçi
Türkiye'nin sorunları	Sorunlara iyimser bakış	Sorunlara karamsar bakış

IV.

BÖLÜM

Seçmenlerin

Yerel Yönetim ve Belediye Başkanlığı, Yakın/Dost Ülkeler, Dünya İçin Tehlike Oluşturan Ülkeler ve AB'ye Üyelik Konularında Düşündükleri

Bu bölümde seçmenlerin çeşitli konulardaki düşünceleri irdelenecek. Örneğin yerel yönetim reformu çerçevesinde ele alınan eğitim ve sağlık hizmetlerinin yerel yönetimlere devri, bu konulardan birisi. Bir başka konu, seçilecek belediye başkanlarının kim olduğu mu, yoksa hangi partiden olduğu mu daha önemli?

Türkiye AB'ye girmeli mi, Türkiye'ye dost ülkeler hangileri? Dünya için tehlike oluşturan ülke var mı, hangi ülkeler bu kapsamda sayılıyor? Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi ve Kıbrıs konularında seçmenler neler düşünüyor?

10. Eğitim, Sağlık Hizmetleri, Belediyeler, ve Belediye Başkanlarının Kimliği

10.1 Eğitim ve Sağlık Hizmetleri Belediyelere, Yerel Yönetimlere mi Bağlanmalı?

“Bildiğiniz gibi belediyelerin hizmet alanını genişleten, yetkilerini artıran ‘kamu yönetim reformu’ gündemde. Buna göre Ankara’daki hükümete, bakanlıklara bağlı olarak yürütülmekte olan eğitim, sağlık gibi hizmetlerin belediyelere, yerel yönetimlere bırakılması planlanıyor. Sizce okullar, eğitim hizmetleri şimdiki gibi Milli Eğitim Bakanlığı’nca mı yürütülmeli, yoksa belediyelere, yerel yönetimlere mi bağlanmalı?” sorusu araştırmada tüm deneklere soruldu.

Tablo 10.1.1 Eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na mı, yerel yönetime mi bağlanmalı?

	Sayı	Yüzde
Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olmalı	1.212	67,1
Belediyelere, yerel yönetime bağlanmalı	235	13,0
Her ikisi de olabilir, farketmez.	97	5,4
Fikri yok, yanıtsız.	262	14,5
TOPLAM	1.806	100,0

Her üç seçmenden ikisi, eğitim hizmetlerinin şimdi olduğu gibi, “*Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmalı*” diyerek soruyu yanıtladı. Belediyelere, yerel yönetime bağlı olsun diyenlerin oranı, ancak yüzde 13. Bu kesime “*her ikisi de olabilir, farketmez*” diyenler de eklenecek olursa, okulların yerel yönetime devrini isteyenlerin oranı yüzde 18,4’e yükselmiş oluyor. Konu üzerinde fikri olmadığını söyleyen, ya da soruya yanıt vermeyenlerin oranı yüzde 14,5 düzeyinde.

Okulların yerel yönetime bağlanmasına karşı çıkanların oranı CHP ve diğer parti yandaşları arasında yüzde 71-72 düzeyine yükselirken, AKP yandaşları arasında bu oran yüzde 65’e geriliyor. Ama bu gerileme, okulların yerel yönetimlere bağlanması isteğinin artırmasından ileri gelen bir gerileme değil, konu hakkında fikir sahibi olmadıklarını beyan etmelerinden kaynaklanan bir oransal azalma biçiminde ortaya çıkıyor. Demek ki, konu hakkında fikir sahibi olmayanlar gözardı edilirse, tüm partilerin yandaşları okulların halen olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olması konusunda fikir birliği içindeler.

Soru; “*Sizce hastaneler, sağlık merkezleri şimdiki gibi Sağlık Bakanlığı'na mı bağlı yürütülmeli; yoksa belediyelere, yerel yönetimlere mi bağlanmalı?*” şekline dönüşünce de, verilen yanıtlar ortaya bir fikir birliği çıkarıyor.

**Tablo 10.1.2 Hastaneler ve sağlık kuruluşları Sağlık Bakanlığı'na
yoksa yerel yönetimlere mi bağlı olmalı?**

	Sayı	Yüzde
Sağlık Bakanlığına bağlı olmalı	1.232	68,2
Belediyelere, yerel yönetime bağlanmalı	271	15,0
Her ikisi de olabilir, fark etmez.	87	4,8
Fikri yok, yanıtsız.	216	12,0
TOPLAM	1.806	100,0

Yukarıdaki tablo, bir önceki tabloya göre deneklerin biraz daha fazla fikre sahip oldukları izlenimini veriyor. Çünkü, farketmez diyenlerle fikri olmadığını beyan edenler (%4,8 + %12,0) bir önceki tabloya göre (%5,4 + %14,5) biraz azalırken, sağlık hizmetleri bakanlığa ya da yerel yönetimlere bağlanmalı diyenler de oransal olarak biraz yükselmiş. Bu oranlar ne parti yandaşlığına ne de Türkiye'nin sorunlarına “karamsar / iyimser” bakışa göre farklılaşıyor. Tek fark; iyimserlerle, AKP yandaşlarının arasında, soruya yanıt vermeyenlerin ya da fikri olmadığını beyan edenlerin oranının artışı.

Bu araştırmanın bulgularına göre seçmenler, Türkiye'nin sorunlarına bakış açısından ister iyimser olsunlar ister karamsar, ya da ister AKP yandaşı olsunlar ister CHP, veya diğer küçük partilerin yandaşı olsunlar, okulların ve sağlık hizmeti veren kurumların bakanlıklardan alınıp yerel yönetimlere, belediyelere bağlanmasıyla yana değiller.

Seçmenler, “*kamu yönetimi reformu*”yla okulların ve hastanelerin yerel yönetimlere, belediyelere bağlanmasıyla karşılar ve bu konuda fikir birliği içindeler.

10.2. Belediye Başkanlarının Partisi mi, Kimliği mi Önemli?

Seçmen; “*Yaşadığınız yerde belediye başkanlığına adaylığını koyan kişinin kim olduğu mu, yoksa hangi partiden olduğu mu sizin için daha önemli?*” sorusuna, adayın “kim olduğu önemli” yanıtını veriyor. Ama öte yandan güvendiği bir belediye başkan adayına, partisinden ötürü oy verip vermeme konusunda da, kuşkuya düşüyor.

Tablo 10.2.1 Belediye başkan adayının kimliğine ve partisine ilişkin iki ayrı sorunun çapraz dökümü.

Güvendiği bir adaya partisine bakmadan oy verir mi?
Belediye Başkan adayının kim olduğu mu, yoksa partisi mi önemli?

	Evet Verir	Hayır Vermez	Belli Olmaz	Yanıtsız	Toplam
Partisi önemli	3,3	11,3	2,0	0,0	16,6
Kim olduğu önemli	28,7	17,3	7,1	0,2	53,3
Hem partisi, hem de kim olduğu önemli	5,3	10,0	10,4	0,0	25,7
Yanıtsız	0,1	0,3	0,1	3,9	4,4
TOPLAM	37,4	38,9	19,6	4,1	100,0

Adayın kim olduğu önemli diyenler seçmenlerin yüzde 53,3'ü. Bu seçmenlerin yaklaşık yarısı, güvendiği bir adaya partisine bakmadan oy vereceğini söylerken, diğer yarısı ya bu adaya oy vermeyeceğini söylüyor ya da ne yapacağı konusunda belirsizliğe düşüyor.

Belediye başkan adayının kim olduğu değil de, partisi önemli diyenlerin üçte ikisi, onaylamadığı partiden aday olan güvendiği kişiye oy vermeyeceğini belirtiyor. Geri kalan üçte birlik kesimin içinde, güvenilen ama partisi beğenilmeyen adaya oy vereceğini söyleyenlerle kararsızlar var.

Belediye başkanlığı seçiminde partiyi ya da adayı öne çıkaran ve iki ayrı soru da da aynı yönde yanıt veren seçmenlerin oranı yüzde 40. Seçmenlerin yüzde 60'ı ya, partiye mi, adaya mı ağırlık vereceği konusunda tutarlı bir tavra sahip değil; ya da belediye başkanlığı seçiminde parti ve aday tercihi konusunda nasıl davranacağını kendisi de bilmiyor. Dolayısıyla yerel yönetim seçimleri bağlamında (ya da özellikle belediye başkanlığı seçimi için) etkiye açık önemli bir seçmen kitlesinin varlığından söz etmek yanıltıcı olmayacaktır.

Tablo 10.2.2. Belediye başkan adayının iktidar partisinden olması daha mı iyidir, daha mı kötü?

	Sayı	Yüzde
İktidar partisinden olması daha iyidir	1012	56,0
İktidar partisinden olması daha kötüdür	67	3,7
Farketmez	468	25,9
Fikrim yok	259	14,3
Toplam	1806	100,0

Belediye başkanlığı seçiminde önemli oranda etkiye açık olduğu gözlenen seçmen kitlesinin “Sizce belediye başkanının iktidarda hangi parti varsa o partiden olması daha mı iyidir, daha mı kötü?” sorusuna verdiği yanıt, yüzde 56 oranında “iktidardan yana” şeklinde oluyor.

Tablo 10.2.3. AKP ve CHP yandaşlarına göre belediye başkanının iktidar partisinden olmasının istenme düzeyi

	Daha iyidir	Daha kötüdür	Farketmez	Fikrim yok	Toplam sayısı	Denek
AKP yandaşı seçmenler	66,9	2,0	17,4	13,7	100,0	937
CHP yandaşı seçmenler	39,0	6,0	39,9	15,1	100,0	218
Tüm seçmenler	56,0	3,7	25,9	14,3	100,0	1806

AKP yandaşlarının yüzde 66,9’u belediye başkanının iktidar partisinden olmasının daha iyi olacağını belirtirken, CHP yandaşları yüzde 39,9’luk oranla farketmez diyor. Belediye başkanlığı ile iktidarın aynı partiden olmasının iyi olacağını düşünen CHP yandaşlarının oranı da yüzde 39.

11. Türkiye’nin Dünya İle İlişkileri

Yakın olunacak ülke, Türkiye’ye en dost ülke, dünya için tehlike oluşturan ülkeler. Türkiye için dış ülkelerle ilişkilerinin tanımlanmasında üç ayrı kavram ve her kavrama göre farklılaşan ülke adları ortaya çıkıyor. Ayrıca bu ülke adları seçmenlerin yandaşı oldukları partilere göre de değişiyor.

11.1. Yakın Durulacak ve Dost Ülkeler

“Sizce Türkiye, dış ilişkilerinde hangi ülkeye daha yakın durmalı?” sorusunun yöneltildiği seçmenlerin yüzde 35,4’ü yakın durulacak ülke olarak, Avrupa Birliği’nin adını veriyor. İkinci sırada Amerika, üçüncü sırada da İslam ülkeleri var.

Tablo 11.1.1. Dış ilişkilerde yakın durulacak ülkeler sıralaması

	Sayı	Yüzde
Avrupa Birliği	639	35,4
Amerika	200	11,1
İslam ülkeleri	99	5,5
Diğer	120	6,6
Hiçbir ülkeye	384	21,3
Yanıtsız	375	20,8
Toplam	1818	100,6

* Bir’den çok ülke adı belirtildiği için toplam denek sayısı olan 1.806’yi aşmaktadır.

Seçmenlerin yüzde 21,3’ü yakın durulacak ülke sorusuna “hiçbir ülke” yanıtını verirken, yüzde 20,8’lik bir kesim de soruyu yanıtsız bırakıyor. Soruyu yanıtsız bırakanların başında AKP ve CHP yandaşları geliyor. Yakın durulacak ülkelerin adları farklı parti yandaşları tarafından değişen oranlarla belirtiliyor.

Tablo 11.1.2. Parti yandaşlarınca yakın olunacak ülkelerinin belirtilme oranlarına göre sırası.

	AB	Amerika	İslam Ülkeleri	Hiçbir ülke
1. Ülke	DEHAP	DYP	AKP	MHP
2. Ülke	CHP	GP	DEHAP	GP
3. Ülke	DYP	AKP	MHP	CHP

Avrupa Birliği yakın durulacak ülkeler arasında başta yeralıyor. Tüm partilerin yandaşları tarafından da AB ilk sırada belirtilmesine karşı, DEHAP yandaşları arasında AB’nin belirtilme düzeyi en yüksek noktaya ulaşıyor. İkinci sırada CHP ve üçüncü sırada da DYP yandaşları geliyor. Ama söz konusu olan Amerika’nın belirtilme sırası olunca DYP ilk sıraya, GP ikinci sıraya AKP’de üçüncü sıraya yerleşiyor. İslam

lkelerindeki sıra ise AKP, DEHAP ve MHP yandaşları şeklinde oluyor. MHP, “hiçbir ülke”ye yakın durmamalı görüşünü savunan seçmenler içinde ilk sırayı alırken, MHP’yi GP ve CHP yandaşları izliyor.

Yakın lkeler sıralaması, parti yandaşlarının partileriyle ilişkili yaratılan imaj açısından da önem kazanıyor. Örneğin DEHAP yandaşları AB ve islam ülkelerinden beklentileri olan bir gurubu, MHP yandaşları da milliyetçi ve islamcı bir görünümdeki bir başka grubu oluşturuyor. AB yanlısı CHP’nin bir başka yanı ise ulusalcılık. DYP, Avrupa Birliği ve Amerika yandaşı bir tavır sergilerken, AKP daha çok Amerikancı ve islamcı bir görünüm veriyor. Tabloda en zgn yer GP’nin yeri olarak beliriyor. Bir yanı Amerikancı, diğer yanı ise ulusalcı. Bu da GP’nin sağcı partilerden taşıdığı Amerika’ya yakınlık ile, solcu parti yandaşlığından getirdiği ulusalcılık kavramlarının bir sentezi sanki.¹⁴

Yakın durulacak ülkelerden sonra, bir de seçmenlerin gözüyle dost ülkelere bakmakta yarar var. Araştırmada “*Sizce günümüzde, Türkiye’ye en dost ülke hangisi?*” sorusuna deneklerin ancak yüzde 32,4’ bir ülke adı vererek yanıt vermiş.

Tablo 11.1.3. Türkiye’ye dost lkeler

	Sayı	Yüzde
Amerika	131	7,3
Azerbaycan	104	5,8
Almanya	99	5,5
Diğer lkeler	250	13,8
Hiçbir lke	840	46,5
Yanıtsız	382	21,2
Toplam	1806	100,0

14. GP’nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde aldığı oylar ile 18 Nisan 1999 seçimlerindeki DSP oyları arasında, oy aldıkları illerin sıralaması açısından olağanüstü yüksek bir sıra düzenlilik korelasyonu ölçülüyor. İki partinin birbirini izleyen seçimlerde aldıkları oyların kökeni açısından, ölçülen yüzde 91,3’lk sıra düzenlilik korelasyonu, DSP’nin 1999 seçimlerinde alıp, 2002 seçimlerinde yitirdiği oyların bir bölümünün nereye gittiğini göstermesi açısından da önem taşıyor. 1999 DSP ile 2002 GP oyları arasındaki bu sıra düzenlilik korelasyonu Veri Araştırma A.ř.’nin yürütmekte olduğu seçim coğrafyası çalışmalarının verilerinden hareketle Sinan Zeyneloğlu tarafından hesaplanmıştır.

Seçmenlerin ancak yüzde 7,3'ü tarafından dost ülke olarak belirtilen Amerika, listenin en başındaki ülke. Onu Azerbaycan (%5,8) ve Almanya (%5,5) izliyor. Deneklerin yüzde 46,5'i soruya "hiçbir ülke" diye yanıt vererek, Türkiye'nin dostu olmadığını vurguluyor. MHP yandaşlarının yüzde 58,7'si, CHP yandaşlarının yüzde 56,9'u ve GP yandaşlarının yüzde 51,6'sı, Türkiye'ye dost ülkenin olmadığı kanısında.

11.2. Dünya İçin Tehlike Oluşturan Ülkeler ve Irak Müdahalesi

Dünya için tehlike oluşturan ülkeler sıralaması, hemen Türkiye'nin dibindeki olay ve ülkelerle bağlantılı bir dağılım ortaya çıkarıyor.

Tablo 11.2.1. Dünya için tehlike oluşturan ülkeler.

	Toplam	Yüzde
Amerika	950	52,6
İsrail	138	7,6
Irak	63	3,5
Diğer	112	6,2
Hiçbir ülke	160	8,9
Yanıtsız	383	21,2
Toplam	1806	100,0

Amerika listenin en başında, yüzde 52,6'lık belirtilme oranıyla. Onu İsrail (% 7,6) ve Irak (% 3,5) izliyor. Tehlike söz konusu olduğunda "hiçbir ülke" diyenlerin oranı yüzde 8,9'a geriliyor.

Dünya için tehlikenin odağı olarak, seçmenler ortadoğu'yu işaret ediyorlar. Yani Irak'taki Amerika, İsrail ve Irak oluşturuyor tehlikenin odağını. Bu durumda da;"Amerika'nın İngiltere'yle birlikte Irak'a yaptığı askeri müdahaleyi doğru mu yoksa yanlış mı buluyorsunuz?" sorusu büyük önem kazanıyor.

Tablo 11.2.2. Amerika ve İngiltere'nin Irak'a müdahalesi konusundaki seçmen değerlendirmesi.

	Toplam	Yüzde
Yanlış buluyor	1566	86,7
Doğru buluyor	136	7,5
Fikri yok - yanıtız	104	5,8
Toplam	1806	100,0

Seçmenlerin çok büyük bir bölümü (%86,7) Amerika ve İngiltere'nin Irak'a müdahalesinin yanlışlığı konusunda hemfikir. Müdahaleyi doğru bulanların oranı ancak yüzde 7,5, konu hakkında fikir belirtmeyenlerin oranı ise yüzde 5,8 olarak gerçekleşmiş. Dolayısıyla her 8 seçmenden 7'si Irak'a müdahaleyi yanlış buluyor.

Irak müdahalesini yanlış bulan deneklere, *"Hükümet Irak'a asker göndermekten vazgeçti. Sizce Türkiye Irak'a asker gönderse mi daha iyi olurdu, yoksa göndermemesi mi daha iyi oldu?"* sorusunun sorulması pek anlamlı görünmüyor. Doğal olarak bu soruya, "yanlış bir müdahaleye bizim karışmamamız iyi oldu" yönünde yanıt alınacaktır, diye düşünülebilir.

Tablo 11.2.3. Hükümetin Irak'a asker göndermekten vazgeçmesi iyi mi oldu?

	Sayı	Yüzde
Göndermemesi daha iyi oldu	1426	79,0
Gönderseydi daha iyi olurdu	277	15,3
Fikri yok - yanıtız	103	5,7
Toplam	1806	100,0

Türkiye'nin Irak'a asker göndermemesinin iyi olduğu düşünen seçmenlerin oranı yüzde 79. Yani müdahalenin yanlış olduğunu söyleyenlerin bir kesimi, en azından, asker gönderme konusunda farklı bir düşünceye sahip. Ama bu; seçmenin Irak'a askeri müdahaleyi yanlış bulması, Irak'a Türkiye'nin asker göndermemesini savunması anlamına da gelmiyor.

Tablo 11.2.4. Irak'askeri müdahale ve Irak'a Türkiye'nin asker göndermesi konularındaki seçmen düşünceleri

Irak'a askeri müdahaleyi	Gönderseydi daha iyi olurdu	Göndermemesi daha iyi oldu	Fikri yok yanıtsız	Toplam
Doğru buluyor	2,2	5,0	0,3	7,5
Yanlış buluyor	12,4	70,9	3,4	86,7
Fikri yok - yanıtsız	0,7	3,1	2,0	5,8
Toplam	15,3	79,0	5,7	100,0

Deneklerin yüzde 75,1'i Irak müdahalesi ve Türkiye'nin asker gönderme konusuyla ilişkili olarak, kendi içinde tutarlı bir görüş sergiliyor. Burada tutarlılık; ya müdahaleyi doğru bulup asker göndermeyi onaylamak, ya da müdahaleyi yanlış bulup asker göndermemekten yana tavır almak, veya her iki konuda da fikri olmadığını beyan etmek biçiminde tanımlanıyor. Oysa deneklerin yüzde 12,4'ü hem Amerika ve İngiltere'nin Irak'a müdahalesini, hem de Türkiye'nin Irak'a asker göndermemesini yanlış bulabiliyor. Yüzde 5 büyüklüğündeki bir denek kitlesi de Amerika ve İngiltere'nin Irak'a askeri müdahalesini doğru bulurken, Türkiye'nin Irak'a asker göndermemesine doğru olarak bakıyor. Deneklerin yüzde 7,5 gibi azımsanmayacak bir kesimi ise, bir konuda fikir beyan ederken diğer konuda fikri olmadığını söyleyebiliyor.

Tüm farklılaşan görüş ve çelişkilere karşın, Irak'a askeri müdahale ve Türkiye'nin Irak'a asker gönderip/göndermemesi konusunda seçmenler arasında önemli bir fikir birliğinden söz etmek olanaklı. Çünkü seçmenlerin yüzde 70,9'u Irak'la ilgili iki ayrı soruya yanıt olarak hem Amerika ve İngiltere'nin müdahalesine, hem de Türkiye'nin asker göndermesine karşı olduklarını belirtiyorlar.

12. Seçmenlerin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Konusundaki Görüşleri

12.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üye Olması

“Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını ister misiniz?” sorusunu ilk kez 1998 araştırmasında deneklere yöneltmiştik. Aynı soru bu araştırmada olduğu gibi 2002 araştırmasında da sorulmuştu.

Tablo 12.1.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını ister mi?

	Sayı	Yüzde
Evet	1233	68,3
Hayır	266	14,7
Duruma göre	52	2,9
Fikri yok - Yanıtsız	255	14,1
Toplam	1806	100

Seçmenlerin yüzde 68,3'ü, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasından yana. Bu oran 1998'den 2002'ye 2002'den de bugüne değişimler gösteriyor.

Tablo 12.1.2. 1998'den 2004'e Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını isteyip/istemeyenler.

	1998	2002	2004
Evet	61,8	57,7	68,3
Hayır	16,7	24,0	14,7
Duruma göre	1,8	2,8	2,9
Fikri yok - Yanıtsız	19,7	15,5	14,1
Toplam	100,0	100,0	100,0

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini isteyenlerin oranı 1998'de yüzde 61,8 iken, 2002'nin yıpranan koalisyon ve kriz ortamında yüzde 57,7'ye geriliyor, 2004 yılının başında ise en yüksek düzeyine ulaşıyor.

Seçmenler içinde Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda fikri olmayanların giderek azalması, seçmenlerin hergün AB hakkında daha çok bilgi sahibi oldukları izlenimini veriyor. Elbette bu durumun, seçmenlerin Avrupa Birliği'ne girmeyi isteme ve istememe nedenlerine de yansdığı söylenebilir.

**Tablo 12.1.3. Avrupa Birliği'ne üye olmayı isteyenlerin
üyeliği isteme nedenleri**

	Üyeliği isteyenler	Tüm Kitle
Ekonomik (üretim, gelir, istihdam)	83,0	59,0
Sosyal, siyasi, kültürel	25,3	18,0
Türkiye'nin dünyadaki konumu ve itibarı	2,7	1,9
Diğer	0,5	0,4
Yanıtsız	1,6	1,2
Toplam	113,2	80,5
Denek Sayısı	1285	1806

* Denekler 1'den çok neden belirtebildikleri için toplam 100'ü aşabilir. Aynı nedenle belirtilme düzeyi de AB'ye girmek isteyenlerle, duruma göre değişir yanıtı verenlerin oranlarından yüksek çıkacaktır.

Türkiye'nin AB'ye üye olmasını isteyenlerin ileri sürdükleri birinci neden; üretim, gelir, istihdam gibi ögeleri içeren ekonomik beklentiler olarak ortaya çıkıyor. AB üyeliğini isteyenlerin yüzde 83'ü, tüm kitlenin ise yüzde 59'u ekonomik nedenlerle AB üyeliğini istediğini belirtirken sosyal, siyasi ve kültürel nedenleri belirtenlerin oranı ise tüm kitle içinde yüzde 18 düzeyinde kalıyor. Türkiye'nin itibarı ve konumu gibi nedenleri belirtenlerin tüm denek kitlesi içindeki ağırlığı yüzde 1,9, AB üyeliği isteyenler içinde ise yüzde 2,7 olarak ölçülüyor.

**Tablo 12.1.4. 1998'den 2004'e AB üyeliği isteme nedenlerinin
AB üyeliği isteyenlere göre dağılımı**

	1998	2002	2004
Ekonomik (üretim, gelir, istihdam)	72,0	63,1	83,0
Sosyal, siyasi, kültürel	17,9	30,8	25,3
Türkiye'nin dünyadaki konumu ve itibarı	5,8	9,6	2,7
Diğer	3,3	2,5	0,5
Yanıtsız	5,6	3,0	1,6
Toplam	104,6	109,1	113,2
Denek Sayısı	1145	1093	1285

* Denekler 1'den çok neden belirtebildikleri için toplam 100'ü aşmaktadır. Denek sayısı AB üyeliği isteyenlerle, duruma göre değişir yanıtı verenlerin toplamına eşittir.

Yukarıdaki tablo 1998’den 2002’ye ve 2004’e AB üyeliğini isteme nedenleri farklılaşmasını sergiliyor. Türkiye ekonomik kriz ve iktidar-da koalisyon bunalımı yaşarken (2002 ilkbaharında), AB üyeliği için daha yüksek oranda sosyal, siyasi ve kültürel nedenler ileri sürüp, ül-kenin konum ve itibarına ilişkin nedenlere daha bir ağırlık verdikleri görülüyor. Oysa 2004 yılının başında ve ekonomiyle ilişkili umutlu de-ğerlendirmeler yaptıkları dönemde seçmenler, AB üyeliği istemlerini daha ağırlıkla ekonomik gerekçelere dayandırıyorlar.

Seçmenlerin AB üyeliğini isteme gibi, istememe nedenleri de var. Bu nedenler iki noktada odaklanıyor. Birincisi dışa bağımlılık ve tesli-miyet nedeniyle AB’ye üye olmayı istememe. 1998 araştırmasında “AB’ye hayır” diyenlerin yüzde 5,1, 2002 araştırmasında ise yüzde 47,5’i AB üyeliğini dışa bağımlılık ve teslimiyet olarak görürken 2004’ün ba-şında bu oran yüzde 40,9 olarak gerçekleşmiş. AB’ye üye olmayı iste-memenin ikinci nedeni; dinsel, kültürel ve ahlaki nedenler olarak kar-şımıza çıkıyor. 1998 araştırmasında yüzde 26,2 oranında belirtilen bu neden, 2002 araştırmasında yüzde 19,4 ve 2004’de de yüzde 31,1 ora-nında öne sürülüyor. Bu iki nedene “*Türkiye’nin AB üyeliğine hazır ol-maması*”, “*AB’nin Türkiye’yi dışlaması*” gibi nedenler de ekleniyor

Tablo 12.1.5. AB’ye üyeliği istemeyen seçmenlerin belirttikleri üye olmayı istememe nedenleri.

	1998	2002	2004
Dışa bağımlılık, teslimiyet	5,1	47,5	40,9
Dinsel, kültürel, ahlaki nedenler	26,2	19,4	31,1
AB'nin Türkiye'yi dışlaması	27,1	7,4	11,0
Türkiye hazır değil	6,6	8,7	4,1
Diğer	23,5	13,6	15,4
Yanıtsız	13,9	6,2	4,7
Toplam	102,4	102,9	107,2
Denek Sayısı	332	484	318

* Denekler 1’den çok neden belirtebildikleri için toplam 100’ü aşmaktadır. Denek sayı-sı AB üyeliği istemeyenlerle, duruma göre değişir yanıtı verenlerin toplamına eşittir.

AB'ye üyeliğin istenip, istenmemesi günün koşullarıyla da bağlantılı bir dalgalanma sergiliyor. 2002'de AB üyeliğini isteyenler bir önceki araştırma dönemine göre azalırken, AB'yi istememe nedenleri içerisinde dışa bağımlılık ve teslimiyet kavramı öne çıkıyor. Dinsel, kültürel, ahlaki nedenler AB üyeliğine karşı çıkışın temelindeki öğelerden birisi olarak görünüp, konjektürel dalgalanmanın da konusu oluyor. Bu yüzden AB üyeliği istemeyenlerin nedenlerine tüm seçmen kitlesi içindeki ağırlıklarıyla bakmakta yarar var.

Tablo 12.1.6. Tüm seçmenler bağlamında AB üyeliğini istemeyenlerin, istememe nedenleri

	1998	2002	2004
Dışa bağımlılık, teslimiyet	0,9	12,7	7,2
Dinsel, kültürel, ahlaki nedenler	4,8	5,2	5,5
AB'nin Türkiye'yi dışlaması	5,0	2,0	1,9
Türkiye hazır değil	1,2	2,3	0,7
Diğer	4,3	3,7	2,7
Yanıtız	2,6	1,7	0,8
Toplam	18,9	27,6	18,9
Denek Sayısı	1800	1807	1806

* Denekler 1'den çok neden belirtebilmektedirler.

AB'ye üyeliğe dinsel, kültürel, ahlaki nedenlerle karşı çıkanlar seçmenlerin yüzde 5'i dolayındaki bir kesim olarak yavaş yavaş artış sergiliyor. AB üyeliğine dışa bağımlılık ve teslimiyet şeklinde bakanlar ise önemli bir dalga oluşturuyorlar. 1998'de seçmenlerin içindeki ağırlığı yüzde 0,9 olan bu kesimin 2002'de yüzde 12,7'ye yükseldiği, 2004 yılı başında da yüzde 7,2'ye gerilediğini görüyoruz. AB'nin Türkiye'yi dışladığını söyleyenler giderek azalırken, Türkiye'nin AB üyeliğine henüz hazır olmadığını söyleyenler de seçmenlerin yüzde 2'si kadar bir büyüklüğü oluşturuyor.

12.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üye Olmasını En Çok ve En Az Kimler İstiyor?

Türkiye'nin AB üyesi olmasını isteyen ve istemeyen kesimler birbirinden farklı toplumsal özellikler sergiliyorlar. Türkiye'nin AB'ye üye olmasını en çok isteyenlerle en az isteyenler arasında kırılma noktaları var. Örneğin DEHAP (% 90,7) ve CHP (% 76,1) yandaşları arasında AB'ye üyeliği isteyenler en yüksek orana ulaşırken, MHP (% 65,3) yandaşları arasında da en düşük düzeye inip, AKP (% 69,8) yandaşları ile toplumsal ortalamayı yakalıyorlar.

Tablo 12.2.1. AB üyeliğini en çok ve en az isteyen sosyal, demografik, siyasal, etnik ve dinsel grupların dökümü

Konular	AB Üyeliğini En Çok İsteyenler	AB Üyeliğini En Az İsteyenler
Kır / Kent ayrımı	Kentlerde yaşayan seçmenler	Kırsal kesim seçmenleri
Yaş grupları ayrımı	18 - 24 yaş grubu	55 ve üstü yaşlar
Eğitim düzeyi	Ortaokul ve üstü eğitilmişler	İlkokul ve daha az eğitilmişler
Yerleşim / Cinsiyet	Köylü-kentli erkek, çalışan kadın	Ev kadını ve köylü kadın
Çalışma konumu	Esnaf-Zanaatkar ile Beyaz ve Mavi yakalı çalışanlar	Küçük çiftçi ve ev kadını
Etnik kimlik	Kürt ve Aleviler	Türk sünni
Şeriat yönetimi	Şeriat yönetimine en çok karşı	Şeriat yönetimine en az karşı
Din ve gerekleri	İnançlı ama gereğini yapmayan	Dindar
Sol - sağ yelpazesi	Ortanın solu - en sağ	Ortanın sağ - en sol
Siyasal konumlandırma	Solcu	Sağcı - Milliyetçi
Türkiye'nin sorunları	İyimserler	Karamsarlar

Seçmenlerin kırdaki ya da kentte yaşaması, genç veya yaşlı oluşu, eğitim düzeyi, Avrupa Birliğine üyelik konusunda farklı istekler gündeme getirmelerine kaynaklık ediyor. Aynı biçimde seçmenlerin çalışma konumu ve siyasi, dini inanç farklılaşmaları da AB üyeliğini isteme düzeylerine etki eden öğelerden.

İyimserler, karamsarlardan; solcular, sağcı ve milliyetçilerden; inançlı olup dinin gereğini yerine getirmeyenler, dindarlardan; Kürt ve Aleviler, Sünni Türklerden daha çok Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olmasını istiyorlar.

V.

BÖLÜM

Nereden Nereye?

TÜSES, VERİ ARAŞTIRMA A.Ş ile işbirliği içinde 1994'den bugüne 5 ayrı araştırma yaptı ve bu araştırmaların dördünün kitapları yayınlandı. Bu kitapta, TÜSES - VERİ ARAŞTIRMA işbirliğiyle gerçekleştirilen beşinci araştırmanın bulguları sergileniyor.

Bu araştırmaların ilki, "Türkiye'de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı" konulu çalışmaydı. Potansiyel sosyal demokrat tabanı tanımlamaya yönelik normatif bir yöntemle yola çıkan araştırma, genellemeye uygun olmasa da, 'Sosyal Demokrat Taban'ın', araştırmanın kapsadığı toplumsal kesimlerin -hedef kitlenin- 1/3'ünü oluşturduğu sonucunu ortaya çıkarmıştı.

İkinci araştırma "Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri" Araştırmasıydı. Bu araştırma bir çok bulgusunun yanında, "geleneksel olarak, 'Sol' ve 'Sağ' partiler ekseninde olduğu düşünülen kutuplaşma eğilimi"nin önemini yitirmeye başladığını, sisteme ve partilere güvensizliğin tırmanma içerisinde olduğunu tartışma gündemine taşıyordu.

Üçüncü araştırma "Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni" başlığını taşıyordu. MHP'nin ve dolayısıyla milliyetçiliğin yükselişini siyaset bilimcilerinin ve siyaset adamlarının gündemine taşıyan bu Araştırma, 1999 seçimlerinde DSP'nin ve MHP'nin seçimlerden ilk iki parti olarak çıkmalarının açıklanamazlığını da ortadan kaldıran veriler üretmiş oldu.

İktidar kaosunun yaşandığı günlere denk gelen dördüncü araştırma, "Türkiye'de Siyasi Partilerin Yandaş / Seçmen Profili (1994 - 2002)" adıyla kamuoyuna yansıdı. Bu araştırma, DSP - MHP -ANAP üçlü ko-

alisyonunun seçmen desteğini tamamen yitirmiş olduğunu kamuoyuna açıklayan araştırma oldu. Bu araştırmanın açık bulgularına karşın iktidar koalisyonu erken seçim kararı alarak, araştırmadan 6 ay sonra her üç partinin de meclis dışında kalışı yoluyla, araştırma bulgularından Türkiye’de siyasetçilerin yararlanmama geleneğini belgelediler.

Bu elinizde bulunan “Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994 - 2004)” Araştırması, TÜSES - VERİ ARAŞTIRMA işbirliğinin beşinci ürünü olarak kamuoyunun, siyaset adamlarının ve siyaset bilimcilerinin gündemine iki önemli konuyu taşıyor. Bunlar;

- *Seçmenlerin iyimserlikten karamsarlığa uzanan yelpaze içindeki konumları seçmenlerin siyasi parti tercihlerini etkilediği gibi, olay ve olgular karşısındaki tavır alışlarını, egemen söyleme göre kendilerini uyarlama becerilerini de etkiliyor,*
- *Seçmenin koşullara hızlı adapte olabilme niteliği kazanması, görünümler olarak barışçı, çatışmadan kaçan, uzlaşmacı bir anlayışın egemenliğini giderek artırdığı izlenimi vermesine karşın bu niteliğin hızla yitirme olasılığı da, gündem üzerinde demoklesin kılıcı gibi ağırlığını sürekli hissettiriyor,*

oluşu diye tanımlanabilecek, yüzer-gezer seçmen özellikleri. Ve bu özellikler giderek yaygınlaşma eğilimleri gösteren, sorgulamayan ve popülizme giderek daha da çok prim veren bir anlayışı da üretiyor görünümünü sergiliyor.

Kendini sol’da konumlandıran seçmenin karamsarlığına karşılık kendini sağ’da tanımlayan seçmenin iyimserliği, toplumsal olay ve olgularda yeni ifade biçimleri de üretir hale geliyor. Örneğin seçmenlerin;

- *Bir yandan dine ve gereklerine inanç düzeyleri yükselirken diğer yandan şariat yönetimi istememe eğilimleri de artıyor,*
- *Bir yanda türbana her alanda daha yaygın özgürlük tanıma istekleri hemen hemen tüm seçmen kesimlerine yayılırken, AB’ye üyelik istekleri de yaygınlaşıyor,*
- *Sol ya da sosyal demokrat tabanlı parti yandaşlığı kentlerden kırlara doğru kayarken, sağ tabanlı iktidar partisi yandaşlığı kırlardan kentlere doğru hızla kayarak genişliyor,*

oluşu önümüzdeki dönemin YENİ AÇILIMLAR’ı içerisinde ifadesini çok daha iyi bulacak saptamalar olarak karşımızda duruyor.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ÇARKOĞLU, Ali (2002).** “The Rise of the New Generation Pro-Islamists in Turkey: The Justice and Development Party Phenomenon in the November 2002 Elections in Turkey”, South European Society and Politics. Vol.7 No:3/pp:123-156, A. Frank Cass, London.
- ERDER, N., Tüzün, S., Kardam, A., Kardam F., (1995).** Türkiye’de Siyasi Partilerin Seçmenleri ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- ERDER, Necat (1996).** Türkiye’de Siyasi Parti Seçmenlerinin nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- ERDER, Necat (1999).** Türkiye’de Siyasi Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- ERDER, Necat (2002).** Türkiye’de Siyasi Partilerin yandaş/Seçmen Profili (1994-2002), Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- KARDAM, A.- Tüzün S., (1998).** Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları, Veri Araştırma Yayınları, Ankara.
- TURAN, Ali Eşref (2004).** Türkiye’de Seçmen Davranışı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bir Tartışma Notu :
Bu Araştırma Neyi Temsil Ediyor?
ve
Milletvekili Seçim Sonuçlarıyla
İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları Karşılaştırması

“Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar” konulu bu araştırma, 28 Mart 2004 yerel yönetim seçimlerinden yaklaşık üç ay önce, 22 Aralık 2003 - 7 Ocak 2004 tarihleri arasında verileri derlenen bir seçmen eğilimleri araştırmasıdır. Araştırma, yüze yaklaşan değişkeniyle seçmen eğilimlerinin değişimini saptamaya çalışırken aynı zamanda, “Bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz?” sorusuyla, araştırma anındaki seçmen siyasi tercihlerini de saptamaya çalışmaktadır.

Bu araştırmanın verilerinin derlendiği dönemde yerel yönetim seçimleriyle ilişkili olarak partilerin belediye başkan adayları belirlenmemiş, seçim propaganda çalışmaları başlamamış, partilerin seçim stratejileri kamuoyuna yansımamıştı. 2001 yılı ekonomik krizinin, 2002 yılı koalisyon iktidarı kaosunun görece olarak aşıldığı ve tek parti iktidarında geçirilen bir (2003) yılın bitiminde seçmen; “Bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz?” sorusuna AKP diye yanıt verdi. Aynı seçmen “En son yapılan 3 Kasım 2002 genel milletvekili seçimlerinde oyunuzu hangi partiye verdiniz?” sorusunu da, ağırlıkla AKP diye yanıtladı.

Tablo EK 1.1 3 Kasım 2002 seçimleri oy dağılımı ile seçmenlerin 2002 seçimlerinde hangi partiye oy verdiklerine ilişkin beyanları ve ortaya çıkan farklar.

	3 Kasım Seçimleri	Araştırma Bulgusu	Fark
AKP	26,25	40,01	13,76
CHP	14,79	12,81	-1,98
DYP	7,27	5,55	-1,72
MHP	6,36	4,86	-1,50
GP	5,53	3,60	-1,93
DEHAP	4,68	2,29	-2,39
ANAP	3,90	1,89	-2,01
Diğer	7,46	5,03	-2,43
Oy Kullanmayan/Geçersiz	23,77	23,96	-0,19
TOPLAM	100,00	100,00	0,00
Yeni Seçmen		3,16	3,16

Eğer bulgular doğruysa yukarıdaki tablo üç şey söylüyor; birincisi, AKP'ye oy verdiğini söyleyen her 3 seçmenden 1'i AKP'ye oy vermediği halde ya öyle sanıyor, ya da kendini öyle gösteriyor. İkincisi, seçimde oy kullanmadığını ya da nasıl oy kullandığını hatırlamadığını söyleyenlerin oranı, 3 Kasım seçimlerindeki oy kullanmayanlarla oyları geçersiz sayılanların oranına eşit. Üçüncüsü ise, 3 Kasım seçimlerinde AKP'den sonra en çok oyu alan 6 partinin oy sıralamasıyla araştırma bulgusu olarak ortaya çıkan parti sıralaması aynı. Eğer araştırmayla elde edilen bulgular sapmalı ise; bu sapma sadece geçerli oy kullanan seçmenler arasında ortaya çıkarak, tüm muhalefet partilerinin aleyhine ve yalnızca iktidar partisinin lehine olacak biçimde acaba nasıl gerçekleşti? Yanıtı aranması gereken önemli bir soru.

3 Kasım 2002 seçimlerine ilişkin ortaya çıkan sapmalı dağılım AKP lehine farklılaşan bir yapıyı sergiliyor. Acaba 28 Mart 2004'de il genel meclisi için yapılan seçimin sonuçları, "milletvekili seçimi olsa hangi partiye oy verirdi" sorusunun yanıtlarıyla karşılaştırmalı olarak irdelenecek olursa ortaya nasıl bir dağılım çıkar?

Tablo EK-1.2. 28 Mart 2004 İl genel meclisi seçim sonuçlarıyla, araştırmada sorulan “Bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz?” sorusuna alınan yanıtların dağılımı ve ortaya çıkan farklar.

	28 Mart Seçimleri	Araştırma Bulgusu	Fark
AKP	30,88	52,49	-21,61
CHP	13,51	11,18	2,33
MHP	7,74	3,43	4,31
DYP	7,38	2,66	4,72
DEHAP - SHP	3,82	2,21	1,61
SP	2,98	0,44	2,54
GP	1,93	3,21	-1,28
ANAP	1,85	0,72	1,13
DSP	1,57	0,39	1,18
Diğer partiler	2,43	2,00	0,43
Oy Kullanmayan/Geçersiz	25,91	21,27	4,64
TOPLAM	100,00	100,00	45,78

Eğer araştırma bulguları doğruysa ve il genel meclisi seçimiyle milletvekili seçimleri karşılaştırılabilir bazı seçimler ise, propaganda dönemini de kapsayan 3 aylık süre ortaya ilginç bulgular çıkarıyor. Bu bulgular şöyle özetlenebilir;

1. Seçimden üç ay öncesinde en yüksek noktasına erişen AKP, propaganda döneminde hem rakiplerine oy kaptırmış, hem de kendisine oy verecek seçmenlerin sandığa gidiş eğilimlerinde düşüş ortaya çıkmış,

2. Seçim ortamının son üç aylık döneminde oy yitiren partilerinden birisi de Genç Parti olmuştur. GP'nin oy yitirmesinde, elinden alınan Star televizyonu ve gazetesini seçim propagandasında kullanamamasının bu sonuçta çok önemli etkisi olduğu söylenebilir.

3. Ağırlıkla DYP ve MHP İl genel meclisi seçimlerinden önceki propaganda döneminde, AKP'nin AB ve Kıbrıs politikalarını yoğun biçimde eleştirerek bu partiden en fazla seçmen kapan partiler olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. DYP ve MHP'den sonra AKP'den en çok seçmen çeken parti, AKP'nin de köklerinden birini oluşturan Fazilet Parti kaynaklı Saadet Partisi'dir.

5. 2002 seçimlerinde DSP'nin yitirdiği oylardan önemli pay alan GP'nin (1999 DSP oylarıyla 2002 GP oyları arasındaki yüzde 91,3'lük sıra düzenlilik korelasyonuna Bölüm IV'de değinilmişti) seçim öncesi üç aylık dönemde yitirdiği oyları bu kez yeniden DSP almış olabilir (GP'nin kaybı 1,28 puan, DSP'nin kazancı ise 1,18 puan).

6. CHP, DEHAP / SHP gibi siyaset yelpazesinin solunda görünen partilerin son üç aylık dönemdeki oy kazanımı tek başına MHP'nin oy kazanım düzeyine bile erişemiyor. Bu da, seçim öncesi propaganda dönemindeki oy kaymalarının temel olarak AKP'den diğer sağ partilere doğru olduğu ve AKP'nin 2002 seçim döneminde ve sonrasında o partilerden çektiği bir kısım seçmeni, yine o partilere geri vermesi biçiminde değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Eğer araştırma bulguları sapmalıysa, elinden propaganda araçları alınan Genç Parti ile seçime en güçlü giren AKP'nin oy yitiren yegane partiler olması, ve ağırlıkla 2002 seçimlerinde AKP'ye oy kaptıran partilerin bu süreçte kazançlı görünmesi oldukça dikkat çekici. Acaba araştırmada hem açıklanabilirlik taşıyan hem de sapmayı yaratan ne tip ögeler var ki, bu ögeler yanılmaya neden olurken aynı zamanda da kendi içinde açıklamasını da üreten bu yapıyı oluşturabiliyor? Yanıtı aranması ve bulunması gereken önemli bir soru.

Seçmenler İl Genel Meclisi Seçimiyle Genel Milletvekili Seçiminde Aynı mı, Yoksa Farklı Siyasal Tercihlerle mi, Oy Kullanıyor?

Bu soruya verilebilecek yanıt, 1999 seçimlerinde aynı anda yapılan iki ayrı seçimin sonuçlarını karşılaştırmaktan geçiyor. İl genel meclisi ve genel milletvekili seçimleri toplu sonuçlarının karşılaştırılması, iki seçim arasında en aza indirilmiş farkların karşılaştırılması anlamını taşıyor. Çünkü iki seçimin toplu sonuçları, yerel ölçekte ortaya çıkan artı/eksi farkların birbirini silmesi ve mutlak farklar toplamının oluşmaması etkisini de taşıyor. Buna karşın yine de, il genel meclisi Türkiye toplamı sonuçlarla, genel milletvekili seçimi sonuçları birbirinden farklı iki seçim dağılımını ortaya çıkarıyor.

Tablo EK-1.3. Nisan 1999'da aynı anda yapılan il genel meclisi ve genel milletvekili seçimlerinin karşılaştırmalı sonuçları ve ortaya çıkan farklar.

	99 İl Genel Meclisi	99 Genel Milletvekili Seçimi	Fark
Oy Kullanmayan	13,15	13,01	0,14
Geçersiz oy	2,76	3,92	-1,16
Değerlendirme Dışı	15,91	16,93	-1,02
DSP	15,72	18,39	-2,67
CHP	9,32	7,24	2,08
HADEP	2,93	3,95	-1,02
MHP	14,43	14,93	-0,50
DYP	11,11	10,00	1,11
FP	13,86	12,79	1,07
ANAP	12,64	11,01	1,63
Diğer Partiler	3,93	4,04	-0,11
Bağımsız	0,15	0,72	-0,57
Toplam Geçerli Oy	84,09	83,07	12,06

Yukarıdaki tablo seçmenlerin en az yüzde 6,03'ünün sandık başında iki ayrı seçimde iki farklı tercihle oy kullandıklarını gösteriyor (bir partide azalma, bir başka partide çoğalmaya neden olduğu için 12,06 puanlık fark, 6,03'lük bir seçmen büyüklüğünün ifadesidir). Tablonun açığa çıkmasına olanak yarattığı bir ikinci bulgu ise, CHP / DYP / FP ve ANAP gibi hem yaygın hem de güçlü yerel örgütleri olan partilerin il genel meclisi seçimlerinde, milletvekili seçimlerine göre daha yüksek oy aldığıdır.

1999 seçimleri öncesinde milliyetçiliğin yükselen değer olmasına bağlı olarak oy düzeyi yükselmekte olan MHP'nin önüne DSP'nin son anda ve birden geçişi, bu partinin seçimlere iktidarda ve PKK lideri Abdullah Öcalan'ı yakalamış parti olmanın ağırlığıyla girmiş olmasına da bağlanabilir. Bu durumda DSP, genel milletvekili seçimlerinde il genel meclisi seçimlerine göre daha yüksek oy almış ve ortaya en büyük farklılaşmayı çıkarmıştır. Çünkü DSP genel milletvekili seçimlerinde, il genel meclisi seçimlerinde aldığı oyun 6'da 1'i kadar daha fazla oy almayı başarmıştır. AKP için de benzer bir yapı söz konusu ola-

bilir, çünkü o da seçime iktidarda giren, enflasyon canavarını teslim alan ve dönemin yükselen değerlerini temsil eden parti konumunda görünmektedir.

Eğer 1999 seçimlerinin karşılaştırmalı sonuçları 2004 yerel yönetim seçimlerinde de benzer yönde etki üretti ise; AKP bu seçimde, genel bir milletvekili seçiminde alabileceğinden daha az oy alırken, CHP ve örneğin DYP / SP ise genel milletvekili seçiminde alabileceğinden daha fazla oy almış olabilir.

Sonuç ve Üzerinde Durulması Gereken Noktalar.

Eğer “Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar” araştırması bulguları sapmalı sonuçlar sergilemiyorsa; seçmenlerle ilgili,

- *Muhalefetin ve muhalefet propagandasının seçmen tercihleri üzerindeki etkisinin oldukça büyük olduğu söylenebilir.*
- *Seçmenlerin parti bağlılıkları çok azalmış ve hatta seçmenler kısa bir süre önceki seçimde kime oy attıklarını bile hızla unutarak, geçmiş siyasal yönelişlerini de son bulundukları noktaya hızla taşıyabilir hale gelmiştir. Bu olgu, aynı siyasal yelpaze içinde çok daha hızlı bir seçmen hareketliliğine neden olabilir.*
- *Seçmenler hızlı hareketlilikleri gibi, çabuk uyum sağlama yeteneği de geliştirmiş görünüyorlar. Seçmenler iktidar söylemleriyle birlikte, iktidar inançlarının hızlı savunucusu haline gelebildikleri gibi, karşı söylemlerin etkilerine de açık yüzer gezer bir yapı sergiliyorlar,*

denebilir. Etkilenmeye bu denli açık bir seçmen kitlesi olumlu değişimler bağlamında umut verirken, önemli tehlikelerin de kaynağı olabilecek bir yapıyı içsel olarak üretiyor da olabilir.

Eğer araştırma bulguları sapmalı yapılar sergiliyorsa; o zaman da bu sapmaların neler olduğu ve kaynağının irdelenmesi yoluyla sağlıklı araştırmalar üretecek, model/yaklaşım ve tekniklerin geliştirilmesi gereği kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Ki bu, araştırma bulgularının gerçeği tam yansıtması durumunda da gözardı edilmemesi gereken bir sorumluluk olarak, araştırmacıların ve biliminsanlarının önünde zaten duruyor.

EK-2

Araştırma Modeli ve Örneklem Planlaması

“Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar” konulu araştırma, 22 Aralık 2003 - 7 Ocak 2004 tarihleri arasında, deneklerle yüz yüze görüşme ve yapılandırılmış soru formu kullanımıyla veri derlenerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan soru formu EK-3’de yer almaktadır.

Yönetmelik olarak 81 il’e ayrılan Türkiye, bu araştırmada illerin gruplandırılması yoluyla 26 seçim bölgesine ayrılmıştır. Her bir seçim bölgesi; asgari 1 milyon seçmeni barındıran ve eğer tek bir il’den oluşmıyorsa, birbirine sınırı bulunan 2 ve (gerektiğinde) daha fazla ilden oluşmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Konya illerinin herbiri, kayıtlı seçmen sayıları milyonu aşması nedeniyle kendi başına birer seçim bölgesi olarak kabul edilmişlerdir.

Aynı coğrafi bölgede olup birbirine sınırı bulunan 75 il, 20 seçim bölgesinde gruplandırılmıştır. Bu gruplardan kimisi, kayıtlı seçmen sayısı 1 milyonu aşmak kaydıyla 2 il’den, kimisi de 7 il’in bir araya gelmesinden oluşmaktadır.

Her seçim bölgesi kendi içinde 5 yerleşim tabakasına ayrılmıştır. Yerleşim yeri nüfus büyüklüğüne göre oluşturulan bu tabakalar;

1. 1 milyon ve daha fazla nüfuslu metropolitan kentler,
2. 100 bin ile 999.999 arası nüfuslu kentler,
3. 20 bin ile 99.999 arası nüfuslu kentler,
4. 2 bin ile 19.999 arası nüfuslu kasaba, bucak ve köyler,
5. 1.999 ve daha az nüfuslu bucak ve köyler,

biçiminde tanımlanmaktadır. Yerleşim tabakalarının ilk 3'ü kentsel, son 2'si kırsal alanlarda yaşayan seçmenlerin mekana dağılımını vermektedir. Seçim bölgelerinin ilk tabakalaşma ögesi, kır / kent ayrımı olarak belirlenmiştir. 20 binden az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerleşim mekanları olarak tanımlanmaktadır. Bu mekanlar kendi içlerinde de yerleşim yerinin nüfus büyüklüğüne göre 2'ye ayrılmaktadır.

Tablo EK 2.1 Nüfus Sayımı (2000) ve Seçim İstatistikleri (2002) verilerine göre yerleşim tabakalarının nüfus ve seçmen sayılarıyla yerleşim tabakaları ayrımında seçmenlerin nüfusa oranı.

	Nüfus 2000	Seçim 2002	seçim/nüfus
Milyon + nüfuslu Metropol	16.564.492	11.779.879	0,71
100 - 999 bin Kent 1	12.932.970	7.556.406	0,58
20 - 99 bin Kent 2	10.707.378	6.218.478	0,58
2 - 20 bin Kır 1	13.559.335	7.737.142	0,57
- 1999 Kır 2	14.039.752	8.041.248	0,57
Toplam	67.803.927	41.333.152	0,61

2000 yılı Nüfus Sayımı verileriyle 2002 seçim istatistikleri kayıtlı seçmen sayılarının dağılımı yukarıdaki tabloda sergilenmektedir. Bu tablo, Veri Araştırma A.Ş. tarafından yürütülmekte olan seçim coğrafyası çalışmalarıyla üretilmiş ve araştırma örneklem planlamasında kullanılmıştır. "Türkiye'de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar" araştırmasının örneklem büyüklüğünün yerleşim tabakalarına dağılımında 2002 seçim verilerinin yerleşim tabakalarına uyarlanmış biçiminden yararlanılmıştır.

Araştırma Örneklem Planı

Araştırmada seçim bölgeleri / yerleşim tabakası matrisinin her hücresi kendi ağırlığıyla temsil edilmektedir. Bu amaç doğrultusunda her hücreye giren yerleşim yerleri tek tek kendi içinde sıralanarak, oluşan listelerden sistematik raslantısal örneklem tekniğiyle anketle veri derlenecek yerleşim birimleri seçilmiştir.

Tablo EK 2.2. Yerleşim tabakalarına göre anket sayıları dağılımı ve anket uygulanacak yerleşim birimi sayıları tablosu

	Yerleşim yeri	Anket sayısı
Milyon + nüfuslu Metropol	5	513
100 - 999 bin Kent 1	24	330
20 - 99 bin Kent 2	26	274
2 - 20 bin Kır 1	26	337
- 1999 Kır 2	39	352
Toplam	120	1806

Araştırmada metropol olarak tanımlanan milyonu aşan nüfuslu yerleşim yerlerinin tamamı örneklem planına alınmıştır. Diğer kentsel yerleşim yerleri için ise seçim bölgesi / yerleşim tabakası matriksinin her hücreğine düşen kent grubu için örnek yerleşim yeri seçilmiştir.

Anket uygulanacak her kentte, uygulanacak anket sayısına göre her 11 anketlik grup için 1 mahalle seçilerek, 11 anketlik gruplar halinde anket uygulama noktaları, kentlerin mahalle listelerinden yine sistematik raslantısal örneklem tekniğiyle belirlenmiştir.

Araştırmada anketle veri derlenecek kasaba, bucak ve köyler, her seçim bölgesinde örneğe çıkan il ve ilçe merkezlerine bağlı kasaba, bucak ve köyler arasından raslantısal olarak seçilmiştir.

Araştırmada seçim bölgeleri / yerleşim tabakaları matriksinin hücre seçmen ağırlıkları, araştırmanın örneklem dağılımının çerçevesini belirlemektedir. Yüzde 95 güven düzeyinde artı/eksi yüzde 2,3 hata payıyla, Türkiye genelinde uygulanması gereken anket sayısı 1.806 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada seçim bölgeleri / yerleşim tabakaları ayrımında sistematik raslantısal örneklem tekniğiyle belirlenen anket uygulama noktalarında denek seçimi KOTA örnekleme modeline göre gerçekleştirilmiştir. Araştırmada matriksin her hücreğinde uygulanacak KOTA'ların belirlenmesinde VERİ SGT 2002 Araştırması'nın bulgularından yararlanılmıştır. Araştırmanın KOTA değişkenleri;

- cinsiyet,
- yaş grupları,
- bitirilen son okul,

olarak belirlenmiş ve oluşturulan çapraz dağılım tablolarıyla 3 değişkenli tanımlama biçiminde uygulanmıştır.

Kırsal kesim KOTA ağırlıkları ise TÜSES 2002 Araştırmasının dağılımlarının yeni nüfus yapısına uyarlanması yoluyla belirlenmiştir.

Araştırmanın son aşama denek seçiminde KOTA örnekleme tekniğinin kullanılması nedeniyle yüzde 95 güven düzeyinde artı/eksi yüzde 2,3 hata payıyla çözümleme yapma olanağı yitirilmiştir. Bu tercih, araştırmanın hem zaman gereksinimi hem de maliyeti gözönüne alınarak yapılmıştır. Ancak araştırmada KOTA örnekleme tekniğinin yalnızca en son denek belirleme aşamasında kullanılmış olması ve o noktaya kadarki tüm seçimlerin sistematik raslantısal örneklem tekniğine dayalı olarak gerçekleştirilmesi, KOTA örneklemesinin gündeme getirebileceği sakıncaları en aza indirecek bir yaklaşımdır.

Araştırmada 55 kentsel yerleşim merkezinden anketle veri derlenmesinin öngörülmesine karşın yukarıdaki tabloda kentsel yerleşim nokta sayısının 98 olarak görülmesi, metropollerin anakent sınırları içindeki ilçelerinin de tabloda yeralmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo EK 2.3. Araştırmanın planlanan ve uygulanan örneklem dağılımı listesi

Bölge No.	Bölgedeki İl Sayısı	Planlanan		Uygulanan		Toplam anket	Toplam anket
		Seçilen il/kent/kır	Yerleşim yeri	Kent sayısı	Kır sayısı		
		sayısı	sayısı			sayısı	sayısı
1	1	Adana	4/2	38	15	53	53
2	1	Ankara	9/2	104	13	117	117
3	1	Bursa	5/2	47	15	62	62
4	1	İstanbul	26/2	300	12	312	312
5	1	İzmir	10/2	84	22	106	106
6	1	Konya	4/2	26	22	48	50
7	3	İçel	2/2	32	23	55	55
8	3	Hatay	2/2	40	25	65	65
9	2	Antalya	2/2	27	26	53	52
10	2	Aydın	2/3	17	31	48	48
11	4	Tekirdağ	2/3	25	31	56	56
12	2	Manisa	2/3	34	37	71	71
13	4	Kütahya	2/2	29	24	53	53
14	3	Isparta	2/2	20	34	54	53
15	3	Sakarya	2/2	41	24	65	67
16	5	Karabük	2/3	21	29	50	50
17	5	Çorum	2/3	18	34	52	52
18	5	Trabzon	2/3	19	33	52	52
19	2	Samsun	2/3	22	34	56	56
20	6	Erzurum	2/3	18	32	50	50
21	5	Kayseri	2/2	32	30	62	63
22	4	Sivas	2/3	23	34	57	57
23	3	Adıyaman	2/3	24	28	52	52
24	3	K.Maraş	2/3	26	29	55	52
25	4	Diyarbakır	2/3	27	23	50	50
26	7	Van	2/3	23	29	52	52
TOPLAM	81		98/65	1117	689	1806	1806

EK-3

Seçmen Eğilimleri Araştırması Anket Formu / 2003

“İyi günler efendim. Adım Veri Araştırma şirketi olarak Türkiye Sosyal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) için toplumumuzun, insanlarımızın sorunlarıyla ve seçmen eğilimleriyle ilgili, Türkiye düzeyinde bir araştırma yapıyoruz. İzin verirseniz, sizin de düşüncelerinizi almak isterim. Sorduğumuz sorulara verdiğiniz cevaplar görüşme yapacağımız tüm kişilerin cevaplarıyla birlikte ve topluca değerlendirilecektir. Elde edilen sonuçlar önceki yıllarda olduğu gibi kitap olarak yayınlanacaktır. Araştırma hakkında daha fazla bilgi edinmek isterseniz Veri Araştırma 0216 422 36 36 nolu telefondan Mithat Kahveci’yi arayabilirsiniz.”

Görüşülen kişinin oturduğu evin:

İli
İlçesi
Mahallesi
Köy
Küme no
Tarih/...../
Ekip başı
Anketör

Görüşülen kişinin oturduğu yer

1() İl merkezi 2() İlçe merkezi 3() Köy/bucak

Yerleşim Yeri Kodu: (Bu bölümü boş bırakınız) :.....

Mahalle S.E.S. Kodu: (Bu bölümü boş bırakınız)

1() A 2() B 3() C1 4() C2 5() D

A. Siz mahallesinde/köyünde mi oturuyorsunuz?

() Evet () Hayır -**ANKETE SON VERİNİZ**

B. Görüşülen kişinin:

Cinsiyeti 1() Kadın 2() Erkek

Yaşı (Açık yaşını yazınız) :.....

Gruplandırılmış yaşı:

1() 18-20 yaş 2() 21-24 yaş 3() 25-39 yaş

4() 40-54 yaş 5() 55+yaş

Son bitirdiği okul:

1() İlkokul ve daha az 2() Ortaokul bitirmiş

3() Lise bitirmiş 4() Yüksekokul

C. Görüşülen kişinin çalışma konumu ve işi. (ANKETÖR DİKKAT!

Açık işini ayrıntılı olarak yazın. Örneğin Eğitim Bakanlığında müstahdem, şeker şirketinde bakım işçisi, kendi marketini çalıştırıyor, doktor muayenehanesinde sekreter, vb.)

1() Ev kadını

2() Öğrenci

3() Ücretli maaşlı -**Şu andaki işi?.....**

4() Kendi hesabına çalışan **Şu andaki işi?.....**

5() Emekli çalışmıyor

6() İşsiz

En son yaptığı iş

.....

1.Sizce, Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu, acilen çözülmesi gereken en önemli sorunu nedir?
(TEK YANIT ALIN!)

99() Fikri yok/Yanıtsız-# **SORU 3'e GEÇİNİZ**

2.Sizce, bu sorunu en iyi hangi parti çözebilir?
..... partisi **(TEK PARTİ ADI ALIN!)**

98() Hiçbiri 99() Fikri yok / Yanıtsız

3. Sizce, Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu en büyük tehlike nedir? (TEK YANIT ALIN!)

99() Fikri yok/Yanıtsız -# **SORU 5'e GEÇİNİZ**

4. Sizce, bu tehlikeyi en iyi hangi parti önler?
..... partisi **(TEK PARTİ ADI ALIN!)**

98() Hiçbiri 99() Fikri yok/Yanıtsız

5.Sizce aşağıdaki sorunlar açısından Türkiye son 12 ay içinde daha iyiye mi gitti yoksa daha kötüye mi gitti? LÜTFEN KART GÖSTEREREK HER BİR SORUN İÇİN AYRI AYRI SORUNUZ.

	Çok daha iyiye gitti	İyiye gitti	Hemen hemen aynı kaldı	Kötüye gitti	Çok daha kötüye gitti
Ekonomik durum	1()	2()	3()	4()	5()
Hayat pahalılığı	1()	2()	3()	4()	5()
İşsizlik	1()	2()	3()	4()	5()
Ülke yönetimi	1()	2()	3()	4()	5()
Dış politika, diğer ülkelerle ilişkiler	1()	2()	3()	4()	5()
Eğitim	1()	2()	3()	4()	5()
Sağlık hizmetleri	1()	2()	3()	4()	5()
Terör ve güvenlik	1()	2()	3()	4()	5()
Demokrasi ve insan hakları	1()	2()	3()	4()	5()
Yolsuzluk ve rüşvet	1()	2()	3()	4()	5()

6. a) Peki, sizce önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin ekonomik durumu nasıl olabilir? Daha mı iyiye gider yoksa daha mı kötüye? (KART GÖSTERİNİZ)

b) Sosyal-siyasal durumu nasıl olabilir? Daha mı iyiye gider yoksa daha mı kötüye? (KART GÖSTERİNİZ)

	Çok daha iyiye gidecek	İyiye gidecek	Hemen hemen aynı kalır	Kötüye gidecek	Çok daha kötüye gidecek
Peki, sizce önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin ekonomik durumu daha mı iyiye gidecek yoksa daha mı kötüye gidecek	1()	2()	3()	4()	5()
Peki, sizce önümüzdeki 12 ay içinde Türkiye'nin sosyal-siyasal durumu daha mı iyiye gidecek yoksa daha mı kötüye gidecek	1()	2()	3()	4()	5()

7. Sizin ailenizin ekonomik durumu son 12 ay içinde iyiye mi, yoksa kötüye mi gitti? (KART GÖSTERİNİZ)

- 1() Son 12 ayda ailemin ekonomik durumu çok daha iyileşti
2() Son 12 ayda ailemin ekonomik durumu iyileşti
3() Hemen hemen aynı kaldı
4() Son 12 ayda ailemin ekonomik durumu kötüleşti
5() Son 12 ayda ailemin ekonomik durumu çok daha kötüleşti

8. Sizin ailenizin ekonomik durumunun iyiye ya da kötüye gidişinde ülke yönetiminin, hükümetin payı var mı?

- 1() Evet, var 2() Hayır, yok 3() Fikri yok

9. Peki, önümüzdeki 12 ay içinde ailenizin ekonomik durumunun nasıl olacağını düşünüyorsunuz? Sizce daha mı iyiye, yoksa daha mı kötüye gider? (KART GÖSTERİNİZ)

- 1() Gelecek 12 ayda ailemin ekonomik durumu **çok daha iyiye gider**
- 2() Gelecek 12 ayda ailemin ekonomik durumu **iyiye gider**
- 3() Hemen hemen aynı kalır
- 4() Gelecek 12 ayda ailemin ekonomik durumu **kötüye gider**
- 5() Gelecek 12 ayda ailemin ekonomik durumu **çok daha kötüye gider**

10. Sizce, Türkiye’de hak etmediği kadar çok para kazananlar var mı?

- 1() Var—**Kimler?**
- 2() Yok
- 3() Fikri yok / yanıtız

11. En son yapılan 3 Kasım 2002 genel milletvekili seçimlerinde oyunuzu hangi partiye verdiniz? (KART GÖSTERİNİZ)

- | | |
|--------------|--|
| 01 () AKP | 13 () TKP |
| 02 () ANAP | 14 () YURT PARTİSİ |
| 03 () DYP | 15 () İP |
| 04 () CHP | 16 () YENİ TÜRKİYE PARTİSİ |
| 05 () BBP | 17 () GENÇ PARTİ |
| 06 () ÖDP | 18 () LDP |
| 07 () SP | 19 () BAĞIMSIZ |
| 08 () DSP | 20 () Seçmen değildi |
| 09 () MHP | 21 () Oy kullanmadı / geçersiz oy verdi |
| 10 () BTP | 22 () Hatırlamıyor |
| 11 () DEHAP | 23 () Yanıtız |
| 12 () MP | |

12. Bugün bir milletvekili seçimi olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz? (TEK PARTİ ADI ALIN)

..... partisi

97 () Kararsız→ (KARARSIZSA)

Peki oy verme ihtimalinizin en yakın olduğu parti hangisidir?

..... partisi

98 () Oy kullanmaz→ SORU 14'e GEÇİNİZ

99 () Yanıtsız→ SORU 14'e GEÇİNİZ

13. Oy vereceğinizi söylediğiniz bu parti, herhangi bir nedenle seçime katılmayacak ya da katılamayacak olsa, onun yerine hangi partiye oy verirsiniz?

..... partisi (TEK PARTİ ADI ALIN!)

97 () Hiçbirine 98 () Bilmiyor / kararsız 99 () Yanıtsız

14. Herkesin, kesinlikle oy vermem dediği partiler vardır. Sizin de kesinlikle oy vermem dediğiniz böyle bir parti var mı?

(ANKETÖR DİKKAT! SAĞ PARTİLER, SOL PARTİLER GİBİ BELİRSİZ YANITLAR ALDIYSANIZ, BİR PARTİ ADI BELİRTMESİNİ İSTEYİNİZ.)

.....

BAŞKA?.....

15. Bugün gönlünüzde yatan, kendinizi en yakın hissettiğiniz, görüşlerini beğendiğiniz parti hangisidir?

..... partisi (TEK PARTİ ADI ALIN!)

98 () Hiçbiri 99 () Fikri yok / Yanıtsız

16. (Büyükşehir Belediyesi varsa SORUNUZ) Bildiğiniz gibi önümüzdeki Mart ayında yerel seçimler yapılacak. Siz, büyükşehir belediye başkanlığı için hangi partinin adayına oy vermeyi düşünürsünüz?

..... partisinin

98 () Hiçbir partinin adayına oy vermeyi düşünmüyor

99 () Henüz karar vermemiş

17. (Belediyesi bulunmayan yerleşimlerde, köylerde SORMAYINIZ) Önümüzdeki Mart ayında yapılacak yerel seçimlerde ilçe (belde) belediye başkanlığı için hangi partinin adayına oy vermeyi düşünürsünüz?

..... partisine

98 () Hiçbir partinin adayına oy vermeyi düşünmüyor

99 () Henüz karar vermemiş

18. Yaşadığınız yerde belediye başkanlığına adaylığını koyan kişinin kim olduğu mu yoksa hangi partiden olduğu mu sizin için daha önemli?

1 () Partisi önemli

2 () Kim olduğu önemli

3 () Hem partisi, hem de kim olduğu önemli

19. Diyelim ki bu bölgede sizin güvendiğiniz, tanınmış bir kişi, oy vermeyi düşünmediğiniz ya da beğenmediğiniz bir partiden belediye başkanlığına adaylığını koydu. Bu durumda oyunuzu yine o kişiye verir misiniz?

1 () Evet veririm 2 () Hayır vermem 3 () Belli olmaz

20. Sizce belediye başkanının iktidarda hangi parti varsa o partiden olması daha mı iyidir, daha mı kötüdür?

1 () Daha iyidir → SORUNUZ Neden?

.....

2 () Daha kötüdür → SORUNUZ Neden?

.....

3 () Farketmez

4 () Fikrim yok

21. Bildiğiniz gibi belediyelerin hizmet alanını genişleten, yetkilerini arttıran “kamu yönetimi reformu” gündemde. Buna göre Ankara’daki hükümete, bakanlıklara bağlı olarak yürütülmekte olan eğitim, sağlık gibi hizmetlerin belediyelere, yerel yönetimlere bırakılması planlanıyor. Sizce okullar, eğitim hizmetleri şimdiki gibi Milli Eğitim Bakanlığı’na mı bağlı yürütülmeli yoksa belediyelere, yerel yönetimlere mi bağlanmalı? (KART GÖSTERİNİZ)

- 1 () Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olmalı
- 2 () Belediyelere, yerel yönetimlere bağlı olmalı
- 3 () Her ikisi de olabilir farketmez
- 4 () Fikri yok

22. Sizce hastaneler, sağlık hizmetleri şimdiki gibi Sağlık Bakanlığı’na mı bağlı yürütülmeli yoksa belediyelere, yerel yönetimlere mi bağlanmalı? (KART GÖSTERİNİZ)

- 1 () Sağlık Bakanlığı’na bağlı olmalı
- 2 () Belediyelere, yerel yönetimlere bağlı olmalı
- 3 () Her ikisi de olabilir farketmez
- 4 () Fikri yok

23. Türkiye’nin AVRUPA BİRLİĞİ’ne üye olmasını ister misiniz?

- 1() Evet --> Neden istersiniz?
- 2() Hayır --> Neden istemezsiniz?
- 3() Bazı açılardan EVET,
bazı açılardan HAYIR -->

a) Hangi açıdan istersiniz?.....

b) Hangi açıdan istemezsiniz?.....

- 4() Fikri yok / yanıtız

24. Sizce Türkiye dış ilişkilerinde hangi ülkeye daha yakın durmalı?

- 1() Amerika’ya
- 2() Avrupa Birliği ülkelerine
(Diğer)

98 () Hiçbir ülkeye

99 () Fikri yok/yanıtız

25. Sizce günümüzde, Türkiye'ye en dost ülke hangisi?

_____ (tek yanıt alınacak)

98 () Hiçbir ülke

99 () Fikri yok/yanıtsız

26. Dünya için tehlike oluşturduğunu düşündüğünüz bir ülke var mı? Varsa, bu ülke hangisi?

_____ (tek yanıt alınacak)

98 () Hiçbir ülke

99 () Fikri yok/yanıtsız

27. Amerika'nın İngiltere'yle birlikte Irak'a yaptığı askeri müdahaleyi doğru mu yoksa yanlış mı buluyor sunuz?

1 () Doğru buluyor

2 () Yanlış buluyor

3 () Fikri yok/yanıtsız

28. Hükümet Irak'a asker göndermekten vazgeçti. Sizce Türkiye Irak'a asker gönderse mi daha iyi olurdu, yoksa göndermemesi mi iyi oldu?

1 () Gönderseydi daha iyi olurdu

2 () Göndermemesi daha iyi oldu

3 () Fikri yok/yanıtsız

29. "Kıbrıs sorunu" denince ne anlıyorsunuz?

..... → Sizce bu sorun nasıl çözülür?

.....

.....

99 () Hiçbir şey anlamıyorum / Fikri yok/ Yanıtsız

30. Türban meselesi Türkiye’de en çok tartışılan konulardan birisi haline geldi. Sizce, aşağıda örneklerini verdiğimiz kadınlar, eğer istiyorlarsa, türban takmakta serbest mi olmalılar, yoksa türban takmaları yasaklanmalı mı?

	Serbest olmalı	Yasaklanmalı	Fikri yok/yanıtsız
Üniversite öğrencisi			
kızlar üniversite içinde	1()	2()	3()
Üniversite hocası			
kadınlar üniversite içinde	1()	2()	3()
Kadın milletvekilleri			
Meclis içinde	1()	2()	3()
Millet Meclisi’nde bir milletvekilini görmeye giden kadın	1()	2()	3()
Hastanede görev yapan kadın doktor	1()	2()	3()
Hastanede tedavi gören kadın hasta	1()	2()	3()
Kadın hakim duruşma sırasında	1()	2()	3()
Mahkemede yargılanan kadın sanık	1()	2()	3()
Herhangi bir devlet dairesinde çalışan kadın görevi başında	1()	2()	3()
İşi düştüğü için herhangi bir devlet dairesine giden kadın	1()	2()	3()
Sokakta veya mağazada alışveriş yapan kadın	1()	2()	3()

31. (ANKETÖR DİKKAT! SORUYA AİT KARTI DENEĞE GÖSTERİN) Birisi size, “Siyasi eğiliminiz nedir?” diye sorsa, cevap olarak bunlardan hangilerini söylerdiniz? (BİRDEN ÇOK YANIT ALABİLİRSİNİZ) (KART GÖSTERİNİZ)

- | | |
|--------------------------------|------------------------------------|
| 01 () Sağcı | 08 () Sosyalist |
| 02 () Solcu | 09 () Komünist |
| 03 () Milliyetçi | 10 () Liberal |
| 04 () Yurtsever | 11 () Muhafazakâr |
| 05 () Şeriat düzeni taraftarı | 12 () Devrimci |
| 06 () Türkçü | () Diğer → Belirtiniz..... |
| 07 () Sosyal demokrat | 99 () Fikri yok / Yanıtsız |

32. Kendinizi siyasal yelpazenin neresinde görüyorsunuz? 1 en solu, 10 en sağı temsil ederse kendinizi koyduğunuz yer neresidir? (KART GÖSTERİNİZ)

1 En sol 2 3 4 5 6 7 8 9 En sağ 10

33.Sizin din konusundaki tutumunuz, aşağıdaki cümlelerden hangisine en çok uyuyor? (KART GÖSTERİNİZ)

- 1() Dinin tüm gereklerini yerine getiren oldukça dindar biri,
- 2() Dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri,
- 3() İnançlı, ama dinin gereklerini pek yerine getirmeyen biri,
- 4() Dinin gereklerine pek inanmayan biri,
- 5() Dini inancı olmayan biri

34. Bazı kimseler ve çevreler, Türkiye’nin şeriat yasalarına göre yönetilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Siz bu düşünceye katılıyor musunuz? (ANKETÖR DİKKAT! “NEDEN?” sorusuna “İYİ/KÖTÜ OLUR” diye yanıt alırsanız, sorunuz → NEDEN İYİ / KÖTÜ OLUR?”

- 1() Evet, katılıyorum→Neden?
- 2() Hayır, katılmıyorum→Neden?
- 3() Fikri yok / yanıtsız

35. (ANKETÖR DİKKAT! SORUYA AİT KARTI DENEĞE GÖSTERİN)

Çeşitli bilim adamlarının araştırmalarına ve yazdıklarına göre, Türkiye’de çeşitli ırklardan, milletlerden, dinlerden insanlar yaşıyor. Birisi size, “Siz bunlardan hangisisiniz?” diye sorsa, ne dersiniz?

(BİRDEN ÇOK YANIT ALABİLİRSİNİZ)

(KART GÖSTERİNİZ)

- | | |
|------------------------------|--------------------|
| 01 () Sünni | 11 () Zaza |
| 02 () Alevi | 12 () Göçmen |
| 03 () Bektaşî | 13 () Çerkes |
| 04 () Ortodoks | 14 () Gürcü |
| 05 () Protestan | 15 () Laz |
| 06 () Katolik | 16 () Arap |
| 07 () Evangelikan | 17 () Roman (Rom) |
| 08 () Türk | 18 () Rum |
| 09 () Kürt | 19 () Ermeni |
| 10 () Kırmanç | 20 () Musevi |
| () Diğer – Belirtiniz | |
| 99() Fikri yok / Yanıtsız | |

Lütfen aşağıda belirtilen her sorudaki 4 seçenektan 2’sini seçip önem sırasına göre önce 1. seçeneği sonra 2. seçeneği işaretleyiniz.

36. İnsanlar kendinizi tanıtmamanızı istediğinde onlara nelerden bahsedersiniz? (1. ve 2. tercihinizi yazınız)

(KART GÖSTERİNİZ)

	1. Seçenek	2. Seçenek
Nasıl bir çevreden geldiğimden bahsederim	1()	1()
Arkadaşlarımdan ve neler yapmaktan hoşlandığımızdan bahsederim	2()	2()
Kişisel başarılarımdan bahsederim	3()	3()
Beni diğerlerinden ayıran özelliklerden bahsederim	4()	4()

37. Kendinizi tanımladığınızı farz edin. Aşağıdakilerden hangisini kullanırdınız? (1. ve 2. tercihinizi yazınız)
(KART GÖSTERİNİZ)

	1. Seçenek	2. Seçenek
Bağımsız davranan, kendine has biriyim	1()	1()
Rekabeti seven biriyim	2()	2()
Dayanışmayı seven biriyim	3()	3()
Görevine bağlı biriyim	4()	4()

38. Sizce mutluluğun yolu hangisinden geçer? (1. ve 2. tercihinizi yazınız) (KART GÖSTERİNİZ)

	1. Seçenek	2. Seçenek
Toplumda itibarlı bir mevki sahibi olmaktan	1()	1()
Samimiyete dayalı arkadaşlıklar kurmaktan	2()	2()
Kendi kendine yetebilen biri olmaktan	3()	3()
Bireysel başarılarla sahip olmaktan	4()	4()

39. Bir derneğin/kulübün ya da partinin kongresindeki başkanlık seçiminde hangi adaya oy vereceğinizi nasıl belirlersiniz? (1. ve 2. tercihinizi yazınız) (KART GÖSTERİNİZ)

	1. Seçenek	2. Seçenek
Yakın arkadaşlarımla oy verdiği adayı seçerim	1()	1()
Herkese hitap edecek adaya oy veririm	2()	2()
Bana şahsen hitap eden adaya veririm	3()	3()
Tanınmış bir kişi olduğu için derneğin statüsünü yükseltecek önemli bir adayı seçerim	4()	4()

40. Kıdemi ve işteki başarısı eşit olan iki çalışandan hangisinin terfi edeceği neye göre belirlenmelidir? (1. ve 2. tercihinizi yazınız) (KART GÖSTERİNİZ)

	1. Seçenek	2. Seçenek
Kuruma/şirkete bağlılığı	1()	1()
Yönetimin talimatlarına harfiyen uyar olması	2()	2()
Kendi başına karar verebilir yetkinlikte olması	3()	3()
Geçmişte kurum/şirkete çok katkıda bulunmuş olması	4()	4()

41. Nişanlınızın veya eşinizin anne-babanızla iyi geçinemediğini farzedin. Ne yapardınız? (1. ve 2. tercihinizi yazınız) (KART GÖSTERİNİZ)

	1. Seçenek	2. Seçenek
Nişanlıma/eşime ailemin maddi desteğine ihtiyacım olduğunu ve onlarla iyi geçinmeyi öğrenmesi gerektiğini söyledim	1()	1()
Nişanlıma/eşime aileye uyum sağlamak için daha fazla çaba göstermesi gerektiğini söyledim	2()	2()
Nişanlıma/eşime anne-baba ve ailemin kendim için çok önemli olduğunu ve onların isteklerine boyun eğmesi gerektiğini söyledim	3()	3()
Hiçbir şey	4()	4()

Görüşülen kişinin;

Adı Soyadı :

Telefonu : (Kod: 0)
(Kod: 0)

Görüşülen kişinin oturduğu evin adresi;

Cadde :

Sokak :

Apt :

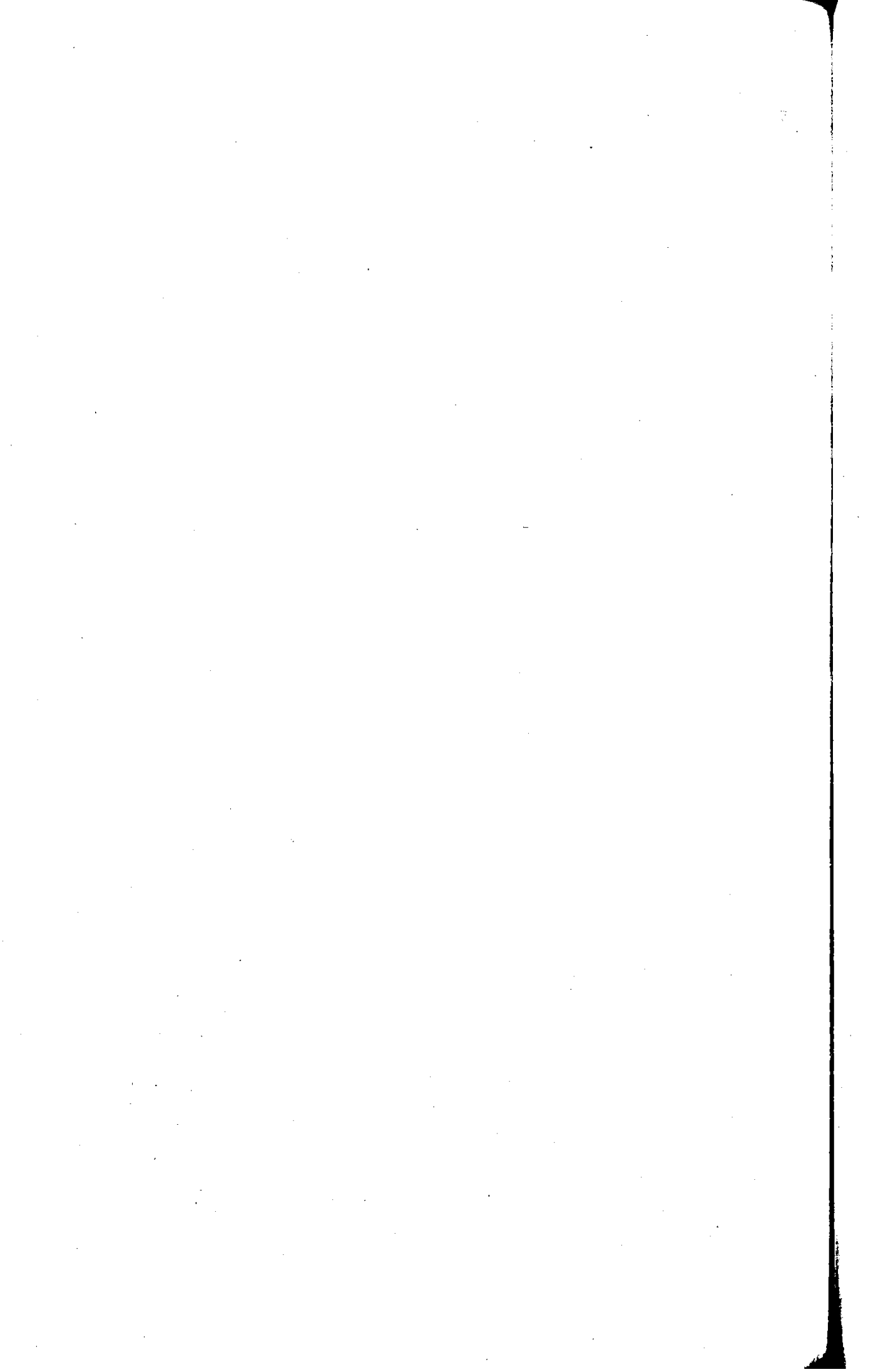
No : Daire no:

Mahallesi :

İlçesi :

İli :

Köy :



EK-4
AKP VE CHP
SEÇMEN PROFİLLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Hasan Kirmanoğlu
İstanbul Bilgi Üniversitesi

TÜSES tarafından Nisan 2002 ve Ocak 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen araştırmalarda toplanan veriler siyaset biliminin ‘oy verme davranışı’ alanında öngörülen biçim ve içerikte bir analizi mümkün kılmaktadır. Analizin biçimi sayısal/istatistiki olması, içeriği ise oy verme davranışı konusundaki spesifik bir kuramı görgül olarak sınama olanağı vermesi ile ilgilidir. Üstelik, zaman içinde farklı noktalarda toplanmış olan verilerin mevcudiyeti analizi daha ilginç ve cazip hale getirmektedir. Çünkü böylelikle siyasal partilerin seçmen profillerinin değişimini dinamik bir çerçevede anlamak mümkün olmaktadır. Bu yazıda Kasım 2002 genel seçimlerinde %10 oranındaki ulusal barajı aşan iki siyasal partinin, yani AKP ve CHP’nin, seçmen profilleri belli bir kuramsal çerçeve içinde karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Yazı üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kuramsal çerçeve özetlenecek, ikinci bölümde AKP ve CHP seçmen profilleri TÜSES Nisan 2002 verileri kullanılarak karşılaştırılacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise aynı karşılaştırma bu kez TÜSES Ocak 2004 araştırması verilerinden hareketle yapılacaktır.

I. Kuramsal Çerçeve

Siyaset biliminin oy verme davranışlarını inceleyen alanının dayandığı yaklaşım ‘ekonomik oy verme’ (economic voting) kuramıdır. Buna göre seçmenlerin oylarını belirleyen etkenlerden bir tanesi, ekonomik durumları ile iktidardaki parti ya da partilerin uyguladığı ekonomi politikaları arasındaki bağıdır. Örneğin seçmen son bir yılda ekono-

mik durumunun kötüleştiğini düşünüyor ve bundan da hükümetin uyguladığı politikaları sorumlu tutuyorsa, iktidar partisini cezalandırır, yani ona oy vermez. Aksi durumda ise ödüllendirir, yani oy verir. Seçmen davranışlarının belirlenmesi konusunda, ekonomik oy verme yaklaşımının ayırttığı dört farklı durum vardır:

- 1) Ekonomik durumun bireysel planda geçmişe dönük olarak değerlendirilmesi (örneğin son bir yıl için),
- 2) Ekonomik durumun bireysel planda geleceğe yönelik olarak değerlendirilmesi (örneğin gelecek bir yıl için),
- 3) Ekonomik durumun ülke bütünü için geçmişe dönük olarak değerlendirilmesi (örneğin son bir yıl için),
- 4) Ekonomik durumun ülke bütünü için geleceğe yönelik olarak değerlendirilmesi (örneğin gelecek bir yıl için).

Ekonomik oy verme kuramına göre bu dört durumdan herbirine ilişkin seçmenin yaptığı değerlendirme parti tercihini etkiler. Seçmen oy verme aşamasında bu dört durumu da dikkate alır. Örneğin son bir yılda ekonomik durumunun, sorumluluğunu hükümet politikalarına yükleyerek, kötüleştiğini düşünüyor olabilir. Ancak, gelecekteki bir yılda politikaların durumunu olumlu yönde etkileyecek biçimde değişeceğini bekliyorsa ve/veya muhalefet partilerinin daha iyi bir politika izlemeyeceğini düşünüyorsa, durumu son bir yılda kötüleşmiş olsa da iktidar partisine oy verebilir. Özetle, ekonomik durum ile oy verme arasındaki bağlantı analiz edilirken yukarıda saydığımız dört durumun tümü dikkate alınır.¹

Oy verme davranışlarının incelenmesinde, ekonomik durum değerlendirmesi dışında dikkate alınan etkenleri başlıca üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar, (a) seçmenlerin yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet vb. sosyo-demografik özellikleri; (b) etnik köken ve dinsellik düzeyi gibi seçmenlerin 'kimlik' özellikleri ve (c) ülkede seçim öncesinde tartışılan önemli konularda seçmenlerin pozisyonları, örneğin Türkiye-AB ilişkileri gibi.

¹ Ekonomik oy verme kuramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *Electoral Studies: Economics and Elections*, Special Issue June/September, 2000.

II. Nisan 2002 Araştırması Verilerine Göre AKP ve CHP Seçmen Profili²

Seçmenlerin parti tercihleri yukarıda belirttiğimiz etkenlerin fonksiyonudur. Hangi etkenin hangi parti tercihinin belirlediğinin anlaşılabilmesi için herşeyden önce doğru bir örneklem yöntemiyle ve güvenilir, sağlıklı biçimde toplanmış anket verilerine ihtiyaç vardır. TÜSES Nisan 2002 araştırmasından elde edilen veriler bu özelliklere sahip olduğundan yukarıda belirttiğimiz çerçevedeki bir analizi mümkün kılmaktadır. Verilerin analizi için, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ekonomik durumla ilgili dört değerlendirme versiyonu, etnik köken, dindarlık ve AB'ye üyelik etkenleri dikkate alınmıştır. Bu etkenlerin parti tercihi üzerindeki etkisi eşanlı olarak, yani 'çok değişkenli' (multivariate) bir çerçevede incelenmiştir. Bunun anlamı şudur: örneğin eğitim düzeyinin AKP'ye ya da CHP'ye oy verme konusunda etkili bir faktör olup olmadığı sorgulanırken bunun diğer etkenler 'kontrol' edilerek yapılması gerekir. Aksi takdirde eğitimin etkili bir faktör olması aslında dikkate alınmayan bir başka faktör, örneğin yaş faktörü üzerinden gerçekleşiyor olabilir. Çünkü, yaşı daha ileri bir seçmenin eğitim düzeyinin genç bir seçmene oranla daha yüksek olması mümkündür. Çok değişkenli bir çerçeve ile, örneğin şu sorunun cevabını daha doğru bir biçimde almak mümkündür: cinsiyet, yaş, eğitim, etnik köken, ekonomik durum değerlendirmesi ve dindarlık düzeyi birbirinin aynı olan iki seçmenden biri AB üyeliğine karşı ise bu seçmenin AKP'ye oy verme olasılığı nedir?

² Bu bölüm, esas olarak Başlevent C., H. Kirmanoğlu, and B. Şenatalar (2004) ve Başlevent C., H. Kirmanoğlu, and B. Şenatalar (2005)'e dayanmaktadır.

Tablo 1, bu çerçevede yapılan analizin sonuçlarını vermektedir:

**Tablo 1: TÜSES Nisan 2002 araştırması verilerine göre
AKP ve CHP seçmen profili**

Değişkenler	AKP (% 26.7)	CHP (%10.3)
Cinsiyet	erkek	anlamsız
Yaş	-	anlamsız
Eğitim düzeyi	anlamsız	anlamsız
Bireysel ekonomik durum (son 12 ayda)	-	anlamsız
Ülkenin ekonomik durumu (son 12 ayda)	anlamsız	-
Bireysel ekonomik durum (gelecek 12 ayda)	anlamsız	anlamsız
Ülkenin ekonomik durumu (gelecek 12 ayda)	anlamsız	anlamsız
Etnik köken	-	-
Dindarlık	+	-
AB'ye üyelik	-	+

Denek sayısı: 1301 (Hesaplamalarda esas alınan sayı itibariyle)

Cinsiyet: Deneğin kadın olması durumunda 1, erkek olması durumunda ise 0 değerini almaktadır,

Yaş: Deneğin açık yaşı,

Eğitim düzeyi: 5 puan skalalı. okur-yazar değil=1, üniversite ve üstü=5,

Bireysel ekonomik durum (son 12 ayda): 5 puan skalalı, çok daha kötü oldu=1, çok daha iyi oldu,

Ülkenin ekonomik durumu (son 12 ayda): 5 puan skalalı, çok daha kötü oldu=1, çok daha iyi oldu,

Bireysel ekonomik durum (gelecek 12 ayda): 5 puan skalalı, çok daha kötü olacak=1, çok daha iyi olacak,

Ülkenin ekonomik durumu (gelecek 12 ayda): 5 puan skalalı, çok daha kötü olacak=1, çok daha iyi olacak,

Etnik köken: Denek kürt kökenli olduğunu beyan etmişse 1, aksi durumda 0 değerini almaktadır,

Dindarlık: 5 puan skalalı, ateist=1, dinin tüm vecibelerini her durumda yerine getirir=5,

AB'ye üyelik: Deneğin Türkiye'nin AB'ye üyeliğinden yana olması durumunda 1, aksi durumda 0 değerini almaktadır,

-: negatif, yani ters yönlü ilişkiyi,

+: pozitif, yani aynı yöndeki ilişkiyi,

anlamsız: istatistiki yönden ilişki bulunmadığını göstermektedir.

Buna göre, AKP'yi tercih eden seçmenler:

- 1) daha çok erkeklerden,
- 2) daha fazla gençlerden,
- 3) daha çok son bir yılda ekonomik durumu kötüleşmiş olduğunu düşünenlerden,
- 4) daha çok kürt olmayanlardan,
- 5) kendilerini daha fazla dindar olarak değerlendiren ve
- 6) Türkiye'nin AB üyeliğine daha çok karşı çıkanlardan oluşmaktadır.

CHP'li seçmenler ise:

- 1) daha çok ülkenin ekonomik durumunun son bir yılda kötüleştiğini düşünen,
- 2) daha çok kürt kökenli olmayanlardan,
- 3) kendilerini daha az dindar olarak nitelendiren ve
- 4) daha fazla AB yanlısı olan seçmenlerdir.

III. Ocak 2004 Araştırması Verilerine Göre AKP ve CHP Seçmen Profili

AKP ve CHP seçmen profili aynı değişkenler bağlamında Ocak 2004 araştırması verilerinden hareketle incelendiğinde Tablo 2'deki sonuçlar elde edilmektedir:

**Tablo 2: TÜSES Ocak 2004 araştırması verilerine göre
AKP ve CHP seçmen profili**

Değişkenler	AKP (% 57.6)	CHP (%12.8)
Cinsiyet	kadın	anlamsız
Yaş	-	+
Eğitim düzeyi	-	anlamsız
Bireysel ekonomik durum (son 12 ayda)	+	anlamsız
Ülkenin ekonomik durumu (son 12 ayda)	+	-
Bireysel ekonomik durum (gelecek 12 ayda)	+	anlamsız
Ülkenin ekonomik durumu (gelecek 12 ayda)	+	anlamsız
Etnik köken	-	-
Dindarlık	+	-
AB'ye üyelik	anlamsız	+

Denek sayısı: 1481 (Hesaplamalarda esas alınan sayı itibariyle)

Tüm diğer açıklamalar Tablo 1'dekilerle aynıdır.

Buna göre AKP seçmenleri:

- 1) daha çok kadınlardan,
- 2) daha çok gençlerden,
- 3) daha az eğitilmişlerden,
- 4) bireysel olarak ve ülke bütününde ekonomik durumun son bir yılda iyileştiğini ve gelecekteki bir yılda daha da iyileşeceğini düşünenlerden,
- 5) kürt kökenli olmayanlardan ve

6) kendisini daha fazla dindar hissedenlerden oluşmaktadır.

CHP’li seçmenler ise:

- 1) daha çok ileri yaşta olanlardan,
- 2) ülkenin ekonomik durumunun daha çok kötüye gittiğini düşünenlerden,
- 3) daha çok kürt kökenli olmayanlardan,
- 4) kendilerini daha az dindar olarak nitelendiren ve
- 5) daha fazla AB yanlısı olan seçmenlerdir.

Sonuç Yerine

AKP seçmen profilinin 2002 araştırmasından bu yana geçirdiği değişim dikkate alındığında ortaya çıkan en çarpıcı dört sonuç: (1) kadın (2) AB yanlısı (3) eğitim düzeyi düşük ve (4) bireysel ve makroekonomik olarak yakın geçmiş ve yakın gelecekte ekonominin iyileştiğini ve iyileşmeye devam edeceğini düşünen seçmenlerin sayısındaki artıştır. Birincisine ilişkin bir açıklama vermek çok mümkün olmasa da, diğerleri için şunları söylemek mümkündür. Özellikle AKP iktidarının bir önceki hükümet döneminde uygulanmaya başlanan IMF programına sadık kalacağının anlaşılmış olmasından sonra kriz öncesi çıkan sıcak paranın geri gelmesi ve bizatihi bu programın yol açtığı iyileşme kendisini artan ekonomik büyüme ve düşen enflasyon artış hızı olarak göstermiştir. Diğer taraftan, AB ile ilişkilerde özellikle başbakanın göstermiş olduğu olumlu tavır, başlangıçta AKP iktidarı karşısında ‘şüpheli’ olan kesimlerin bu partiye yönelmesine yol açmıştır. Yukarıda belirttiğimiz seçmen profili değişimine AB ve ekonomi konularında yaşanan bu olumlu havanın neden olduğunu söyleyebiliriz. Bilindiği gibi, Avrupa Komisyonu 6 Ekim 2004 tarihinde koşullu da olsa Avrupa Konseyine Türkiye ile müzakerelerin başlamasını tavsiye etmiştir. Yine bilindiği gibi, başbakanın 6 Ekim arefesinde ‘zina’ ile ilgili olarak yaptığı çıkış AB ile sonunda ‘tatlıya bağlanan’ ciddi bir krize yol açmıştır. Bu çıkış, bu yazı çerçevesinde AKP’nin gerek Nisan 2002 gerekse Ocak

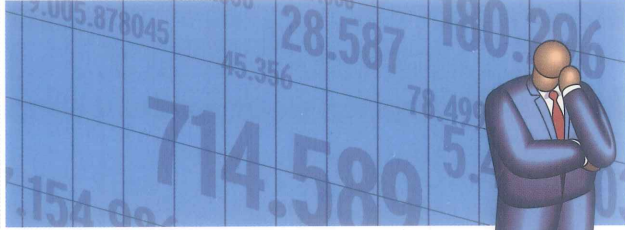
2004 verilerinin analizinden elde ettiğimiz bulgu ile açıklamak mümkündür. Zira, AKP seçmen profilinin değişmeyen bir özelliği, kendisini dindar olarak görenlerin diğer partilerin seçmenlerine kıyasla daha fazla olmasıdır. Bu ve ayrıca, 2005 yılında başlama olasılığı yüksek görünen çetrefil müzakere dönemi ve bazı önemli AB ülkelerinin Türkiye'ye fazla sıcak bakmaması muhtemelen Tayyip Erdoğan'ın zina konusundaki çıkışını açıklayan unsurlardır. Denilebilir ki, yakın gelecekteki siyasi gelişmeler, AB müzakerelerinde yaşanması muhtemel ve bir bakıma doğal sorunların başarılı bir 'çatışma yönetimi' ile aşılabileceğine bağlıdır.

Kullanılan Kaynaklar

Başlevent C., H. Kirmanoğlu, and B. Şenatalar, 'Empirical Investigation of Party Preferences and Economic Voting in Turkey', *European Journal of Political Research*, 2005, 44(3)'de yayınlanacak.

Başlevent C., H. Kirmanoğlu, and B. Şenatalar, 'Voter Profiles and Fragmentation in the Turkish Party System', *Party Politics*, 2004, (3).

Electoral Studies: Economics and Elections, Special Issue June/September, 2000.



Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994-2004)

T

ÜSES Vakfı 1994’ten beri düzenli olarak Veri Araştırma işbirliğiyle, Türkiye’de siyasi parti yandaşlarının ve seçmenlerinin nitelikleri ve eğilimleri üzerinde araştırma yapmaktadır. Bu araştırmaların herbiri, verilerin derlendiği zaman dilimine ilişkin toplumsal ve siyasal tabloyu yansıttığı gibi, önceki araştırmaların bulgularıyla karşılaştırma olanağı da sunarak, Türkiye’deki sosyo ekonomik ve siyasal değişim ve dönüşümün algılanmasını ve analiz edilmesini de mümkün kılmaktadır. Hemen altını çizelim ki, TÜSES’in bu araştırma dizisi, bu özelliğiyle Türkiye’deki tek kaynak konumundadır.

ISBN 975-96770-7-5



9 799759 677076

